ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

ВБД: 32.001 (575,3)

Бо ҳуқуқи дастнавис

РАСУЛЗОДА АСЛАМ ЗАФАР

МАҚОМ ВА ҶОЙГОҲИ ҲИЗБҲОИ СИЁСӢ ДАР СИСТЕМАИ ИНТИХОБОТӢ

АВТОРЕФЕРАТИ
диссертатсия барои дарёфти
дараҷаи илмии номзади илмҳои сиёсӣ
аз рӯйи ихтисоси 5.6.2. Ниҳодҳо, равандҳо
ва технологияи сиёсӣ

Душанбе – 2026

Диссертатсия дар кафедраи равандҳои сиёсӣ дар Тоҷикистони факултети фалсафаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон омода гардидааст

Роҳбари илмӣ	**Сафарализода Хуҷамурод Қуддусӣ** – доктори илмҳои сиёсӣ, профессори кафедраи равандҳои сиёсӣ дар Точикистони факултети фалсафаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Муқарризони расмӣ	**Шарифзода Лоҳутӣ Шариф** - доктори илмҳои сиёсӣ, муовини директори Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон; **Муродова Гулчеҳра Рӯзибоевна**- номзади илмҳои сиёсӣ, дотсент, мудири кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ
Муассисаи пешбар	Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия 13 июни соли 2026, соати 13:^{00} дар маҷлиси шурои диссертатсионии 6D.КОА-079 назди Институти фалсафа ва сиёсатшиносии ба номи А.Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33) баргузор мегардад.

Бо матни диссертатсия дар Китобхонаи илмии ба номи Индира Гандии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33) ва сомонаи расмии Институти фалсафа ва сиёсатшиносии ба номи А.Баҳоваддинови АМИТ (www.ifppanrt.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «__» _________ соли 2026 фиристода шуд.

Котиби илмии
шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои сиёсӣ
Email: Sanginov1953@mail.ru **Сангинов Н.Н.**

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар шароити мураккаби равандҳои сиёсии муосир, ки манфиатҳои шаҳрвандон, таваҷҷуҳи сарварон ва дигаргуншавии афкори ҷамъиятиро ба ҳам мепайвандад, ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун субъекти марказии раванди интихобот баромад мекунанд. Ҷойгоҳ ва нақши онҳо дар муайян кардани самти рушди миллатҳо, ташаккули сиёсати давлатӣ ва баён кардани манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ ифода меёбад. Дар ин замина, таҳлили вазифаҳои асосии ҳизбҳои сиесӣ дар ҷараёни интихобот барои фаҳмидани фаъолияти институтҳои демократӣ ва таъмини идоракунии намояндагӣ аҳамияти муҳим дорад. Раванди интихоботӣ аслан як системаи мураккабест, ки дар он қувваҳои мухталифе, ки қудрат ва имкониятҳои таъсиррасонӣ баояндаи ҷомеаро меҷӯянд, бо ҳам бархӯрд ё ҳамкорӣ мекунанд. Ҳизбҳои сиёсӣ дар ин ҷо ҳамчун бозигарони асосӣ баромад намуда, рӯзномаи сиёсиро ташкил медиҳанд, интихобкунандагонро сафарбар мекунанд ва биништҳои алтернативии рушди кишварро пешниҳод менамоянд. Онҳо ҳамчун василаҳои иртиботӣ байни шаҳрвандон ва давлат хидмат мекунанд, манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоиро ҷамъоварӣ ва баён мекунанд ва онҳоро ба барномаҳо ва платформаҳои мушаххаси сиёсӣ табдил медиҳанд.

Дар давраи ҷаҳонишавӣ ва тағйироти босуръати иҷтимоӣ ҳизбҳои сиёсӣ бо мушкилот ва талаботҳои нав рӯ ба рӯ мешаванд. Онҳо бояд ба шароити тағйирёбанда мутобиқ шаванд, стратегияҳои инноватсионӣ таҳия кунанд ва роҳҳои нави ҳамкорӣ бо интихобкунандагонро пайдо кунанд. Таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки «усулҳои анъанавии сафарбаркунии сиёсӣ ва ба роҳ мондани иртибот аксар вақт дар шароити зиёдшавии сарчашмаҳои паҳншавии иттилоот ва нобоварии афзоянда ба институтҳои сиёсӣ самаранок нестанд» [10, с.22]. Зарурати дарки амиқи масъала ба миён меояд, ки дар шароити ҷаҳонишавии тоталӣ ҳизбҳои сиёсӣ бо кадом роҳ метавонанд вазифа ва рисолати худро амалӣ намоянд ё танҳо ба шароити нави иҷтимоию сиёсӣ мутобиқ гарданд. Мусаллам аст, ки дар шароити демократикунонии ҷомеа ҳизбҳои сиёсӣ сатҳи шиддати ихтилофоти сиёсиро коҳиш дода, ба таҳкими фарҳанги таҳаммулпазирӣ ва ҳамдигарфаҳмӣ мусоидат менамоянд, ки ин омил барои расидан ба ризоияти ҷамъиятӣ ва рушди устувори ҳаёти ичтимоӣ аҳамияти калидӣ дорад. Аз ин рӯ, фаҳмиши амиқи он зарур аст, ки чӣ гуна ҳизбҳои сиёсӣ метавонанд бомуваффақият фаъолият кунанд ва мавҷудияти худро дар шароити муосир нигоҳ доранд.

Дар шароити афзоиши сарчашмаҳои паҳншавии иттилооти сиёсӣ ва паҳншавии рӯҳияи популистӣ ҳизбҳои сиёсӣ дар нигоҳ доштани субот ва пешгирии ноорошшавии системаи сиёсӣ нақши муҳим мебозанд. Онҳо бояд

ҳамчун фаъолони масъул барои созиш ва ҳамкорӣ амал кунанд, на барангехтани низоъ ва тақсимоти ҷомеа. Таҳқиқи масъалаи нақши ҳизбҳои сиёсӣ коҳиш додани сатҳи муқовимати сиёсӣ ва дар таҳкими ниҳодҳои демократӣ барои ноил шудан ба рушди осоишта ва устувори ҳаёти ҷамъиятӣ хеле муҳим мебошад.

Дар шароити тақвияти ҳувияти шаҳрвандӣ ва афзоиши талабот ба шаффофият ва ҳисоботдиҳии институтҳои сиёсӣ, ҳизбҳои сиёсӣ бояд ба стандартҳои баланди идоракунии демократӣ ҷавобгӯ бошанд. Ба андешаи муҳаққиқон: «ҳизбҳои сиёсӣ бояд дар фаъолияти худ ошкоро ва шаффоф бошанд, ба интихобкунандагони худ ҳисобот диҳанд ва ба меъёрҳо ва принсипҳои ахлоқӣ риоя кунанд» [21, с.114]. Омӯзиши он, ки чӣ гуна ҳизбҳои сиёсӣ метавонанд шаффофият ва ҳисоботдиҳии худро афзоиш диҳанд ва робитаро бо интихобкунандагони худ мустаҳкам кунанд, шарти барқарор кардани эътимод ба ниҳодҳои сиёсӣ ва таҳкими демократия мебошад.

Таҳлили нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар раванди интихобот махсусан дар заминаи рушди демократияҳои нав ва кишварҳое, ки дигаргуниҳои сиёсиро аз сар мегузаронанд, муҳим аст. Дар ин кишварҳо ҳизбҳои сиёсӣ дар ташаккули институтҳои демократӣ ва таҳкими ҷомеаи шаҳрвандӣ нақши калидӣ доранд. Аммо, онҳо инчунин бо мушкилоти сершумор, аз қабили набудани захираҳо, таҷриба ва кадрҳо рӯ ба рӯ мешаванд. Таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки: «Илова бар ин, дар бисёре аз ин кишварҳо ҳизбҳои сиёсӣ бо мушкилоти эътимоди мардум рӯ ба рӯ ҳастанд, ки дар натиҷаи сатҳи маҳдуди иштироки шаҳрвандон дар раванди сиёсӣ ба вуҷуд омадааст» [30, с.79]. Ин боиси ноумедии сиёсӣ ва иштироки кам дар интихобот мегардад, ки демократияро боз ҳам заиф мекунад.

Мубрамии таҳқиқи мавзуъ инчунин бо зарурати таҳлили таъсири технологияҳои нав ва васоити ахбори иҷтимоӣ ба раванди интихобот алоқаманд аст. Таҳлили ин масъала имконият медиҳад, ки дурнамои истифодаи технологияҳои нави иттилоотӣ дар раванди сиёсии ҷомеа муайян карда шавад. Ҳизбҳои сиёсӣ бояд ба роҳҳои нави муошират бо интихобкунандагон мутобиқ шаванд. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки «ҳизбҳои сиёсӣ бояд имкониятҳои ВАО-и иҷтимоиро барои сафарбар кардани интихобкунандагон истифода баранд ва ба паҳн кардани маълумоти бардурӯғ ва хабарҳои қалбакӣ муқобилият кунанд» [31, с.149]. Омӯзиши он, ки чӣ гуна ҳизбҳои сиёсӣ метавонанд технологияҳои навро дар раванди интихобот самаранок истифода баранд, шарти муҳим барои таъмини интихоботи босамар аст.

Мубрамии мавзуи таҳқиқот оид ба нақши ҳизбҳои сиесӣ дар раванди интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо маҷмуи омилҳое вобаста

аст, ки «хусусияти рушди сиёсии кишвар, хусусияти давраи гузариш ва хоҳиши бунёди ҷомеаи демократиро дар асоси принсипҳои бисёрҳизбӣ ва рақобат инъикос мекунанд» [36, с.65]. Дар ҷаҳони муосир, ки институтҳои демократӣ дар таъмини субот ва пешрафт нақши калидӣ доранд, омӯзиши фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар заминаи маъракаҳои интихоботӣ вазифаи муҳимест, ки ҳам аҳамияти назариявӣ ва ҳам амалӣ дорад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати ҷавони мустақил дар раванди ташаккули системаи сиёсии худ қарор дорад. Пас аз ба даст овардани истиқлолият, кишвар давраи душвори ҷанги шаҳрвандиро аз сар гузаронид. Чунин воқеаҳо ба рушди институтҳои сиёсӣ ва низоми ҳизбӣ таъсири ҷиддӣ расонид. Дар ин шароит ҳизбҳои сиёсӣ дар раванди оштии миллӣ ва муътадилсозии вазъ нақши муҳим бозиданд. Бо вуҷуди ин, сарфи назар аз муваффақиятҳои ба даст овардашуда, раванди демократикунонӣ ва нақши ҳизбҳои сиесӣ дар раванди интихоботҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯзиш ва такмили минбаъдаро талаб мекунад.

Гузаронидани таҳлили муқоисавии қонунгузории интихоботии Тоҷикистон бо қонунгузории давлатҳои дигар имкон медиҳад, ки самтҳои такмили минбаъдаи он муайян карда шаванд. Зарурати таҳқиқи масъалаи мазкур, хамзамон, бо он вобаста аст, ки дар шароити кунунии рушди ҷомеаи Тоҷикистон ҳизбҳои сиёсӣ нақши муҳимро дар ифодаи манфиатҳои гурӯҳҳои мухталифи аҳолӣ ва мусоидат ба иштироки онҳо дар идоракунии давлат мебозанд. Таҳлил ва баҳодиҳии фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва низоми интихоботӣ дар Тоҷикистон имкон медиҳад, ки мушкилоти мавҷуда ва дурнамои такмили онҳо муайян карда шаванд. Муайянкунандаи аҳамияти мавзӯи таҳқиқот, инчунин, зарурати таҳияи тавсияҳо оид ба такмили қонунгузорӣ, ҷорӣ намудани технологияҳои муосири интихоботӣ ва таҳкими нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар ҷараёни интихоботӣ мебошад.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Дар илмҳои сиёсӣ ва амалияи ҷамъиятӣ масъалаи ҷойгоҳ ва мавқеи ҳизбҳои сиёсӣ дар системаи интихоботӣ нақши муҳим дорад. Омӯзиши ин мавзуъ таърихи тулонӣ дорад ва бо таҳаввули системаҳои сиёсӣ ва технологияҳои интихоботӣ ҳамчунон муҳим боқӣ мемонад. Аммо таҳқиқи илмии ҳизбҳои сиёсӣ ва пажуҳиши мавқеи онҳо дар системаи интихоботӣ аз охири асри XIX ва ибтидои асри XX оғоз мегардад. Дар замони муосир бошад шумораи олимоне, ки ҳизбҳои сиёсиро таҳқиқ намудаанд, хеле зиёд гардидааст. Барои хубтару беҳтар нишон додани дараҷаи таҳқиқи мавзуъ асарҳои илмию таҳқиқотии мавҷударо ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намудан мувофиқи мақсад аст.

Гурӯҳи якумро асарҳои илмию таҳқиқотии як қатор олимону пажуҳишгарони ғарбӣ ташкил медиҳанд. Асарҳои бунёдии дар ин соҳа мавҷудбуда ба қалами М.Вебер [7], Р. Михелс [45], М. Дюверже [15], Ҷ.

Сарторӣ [57], А.Лейпхарт [33; 34; 35], С.М. Липсет, С. Роккан [36], Р. Таагпера, М.С. Шугарт [66] ва ғ. тааллуқ доранд. Дар осори илмии онҳо ратсионализатсияи ҳокимияти сиёсӣ, «қонуни оҳанини олигархия», бюрократизатсияи ташкилотҳои ҳизбӣ, таснифоти системаҳои ҳизбӣ, робитаи байни системаҳои интихоботӣ ва сохторҳои ҳизбӣ, таъсири системаҳои интихоботӣ ба устувории системаҳои сиёсӣ, таснифоти системаҳои ҳизбӣ, таъсири онҳо ба суботи сиёсӣ, стратегияҳои ҳизбҳои сиёсӣ, системаҳои гуногуни интихоботӣ, равандҳои тағйирёбии барномаҳои ҳизбӣ ва нақши ҳизбҳо дар идоракунии демократӣ таҳқиқ гардидаанд.

Гурӯҳи дуюмро асарҳои олимони рус ташкил медиҳанд. Дар таҳқиқи паҳлуҳои гуногуни ҳизбҳои сиёсӣ ва системаҳои интихоботӣ чунин олимон ба монанди З.М. Зотова [20], Г.Г. Голосов [9], В.Я. Гелман [8], Е.Ю. Мелешкина [43], А.Ю. Сунгуров [65], Е.Ю. Мелешкина [42], А.Е. Любарев [38], А.В. Иванченко [21], В.И. Лисенко [37], В.С. Комаровский [29], Е.Б. Шестопал [72], Л.В. Сморгунов [63] ва чанде дигарон саҳми назаррас гузоштаанд. Дар таҳқиқоти олимони номбаргардида нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар системаи интихоботӣ, ҷанбаҳои назариявии сохтмони ҳизбӣ ва системаҳои ҳизбӣ, хусусиятҳои ташаккули системаҳои ҳизбӣ, таснифоти ҳизбҳои сиёсӣ, самти фаъолияти идеологӣ ва сохторҳои ташкилии ҳизбҳо таҳлил гардидаанд. Инчунин олимони рус ба масъалаҳои мақоми конститутсионӣ-ҳуқуқии ҳизбҳои сиёсӣ, асосҳои ҳуқуқии иштироки онҳо дар интихобот, маблағгузории ҳизбҳо ва маъракаҳои интихоботӣ, омилҳои ба интихоби шаҳрвандон таъсиррасон, хусусиятҳои фаъолияти сиёсии гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ, нақши ВАО ва рекламаи сиёсӣ дар раванди интихоботӣ таваҷҷуҳи зарурӣ додаанд.

Гурӯҳи сеюмро асарҳои илмию таҳқиқотии олимони ватанӣ ташкил медиҳанд. Дар таҳқиқи ҳизбҳои сиёсӣ ва системаҳои интихоботӣ олимони тоҷик низ саҳми арзанда гузоштаанд. Дар байни онҳо осори А.Н. Маҳмадов [40; 41], Г.Н. Зокиров [18], А. Муҳабатов [48], М.У. Хидирзода [68], Н.С. Муродова [47], Ш. Каримов [28], В.М. Набиев [50], М.Р. Камолова [24], А.И. Имомов [23], О. Каримов [27], С. Сафаров [61], Р. Ҳакимов [69] аҳамияти зиёди илмию назариявӣ доранд. Дар асарҳои худ олимону донишмандони ватанӣ масъалаҳои ташаккули ҳизбҳои сиёсӣ, таҳаввули системаи ҳизбӣ, таъсири ҳизбҳо ба раванди сиёсӣ, ҳамкории онҳо бо ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлатро таҳлилу баррасӣ намудаанд. Дар асарҳои онҳо инчунин масъалаҳои ташаккул ва рушди системаи ҳизбии Ҷумҳурии Тоҷикистон, иштироки ҳизбҳо дар маъракаҳои интихоботӣ, ҳамкории ҳизбҳо бо давлат ва ҷомеа таҳлил карда шудаанд. Дар таҳқиқоти онҳо ба омӯзиши таъсири ҳизбҳои сиёсӣ ба ташаккули фарҳанги сиёсии аҳолӣ, нақши онҳо дар таъмини суботи сиёсӣ ва рушди демократӣ диққати махсус дода мешавад.

Гурӯҳи чорумро таҳқиқоти диссертатсионии олимони ватанӣ ташкил медиҳанд. Дар тули солҳои соҳибистиқлолӣ олимону пажуҳишгарони кишвар дар баробари дигар масъалаҳои ҳаёти сиёсӣ самтҳои гуногуни фаъолияти ҳизбҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ташаккули системаи интихоботии кишварро дар доираи таҳқиқоти диссертатсионии худ мавриди омӯзиш қарор додаанд. Дар байни онҳо таҳқиқоти диссертатсионии Р.Г. Қурбонов [30], Г.Р. Муродова [46], М.Р. Камолова [25], Л.Ш. Сафаров [60], А.А. Сайфиддинов [56], Ф.Ф. Ҷонмаҳмадов [11] дар кори илмии мазкур таҳлилу баррасӣ гардидаанд.

Дар маҷмуъ, масъалаи нақш ва мавқеи ҳизбҳои сиёсӣ дар системаи интихоботӣ дар шаклҳои гуногун ва дар шароити мухталиф омӯхта шудааст. Дар бораи ҷанбаҳои гуногуни ин масъала доираи васеи адабиёти илмӣ вуҷуд дорад. Аммо, бо рушди босуръати равандҳои сиёсӣ ва пайдоиши мушкилоти нав, таҳқиқот дар ин соҳа идома дорад ва самтҳои нави он пайдо мешаванд. Таҳқиқи таъсири технологияҳои нав, популизм ва ҷаҳонишавӣ ба системаҳои ҳизбӣ ва равандҳои интихоботӣ махсусан муҳим мебошанд. Омӯзиши мавқеъ ва ҷойгоҳи ҳизбҳои сиёсӣ дар системаи интихоботӣ барои фаҳму дарки фаъолияти институтҳои муосири демократӣ вазифаи муҳим боқӣ мемонад. Таҳлили маводи ҷамъшудаи назариявӣ ва таҷрибавӣ имкон медиҳад, ки намунаҳо ва тамоюлҳои рушди системаҳои ҳизбӣ ошкор карда шаванд, инчунин таъсири системаҳои интихоботӣ ба рақобати сиёсӣ ва намояндагии манфиатҳои гуногун дар сиёсат арзёбӣ гарданд. Идомаи таҳқиқот дар ин соҳа барои таҳияи стратегияҳои муассири рушди демократия ва таҳкими суботи сиёсӣ зарур аст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзуъҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи иҷроиши мавзуи корҳои илмию таҳқиқотии кафедраи равандҳои сиёсӣ дар Тоҷикистони факултети фалсафаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон «Тоҷикистон дар раванди дигаргуниҳои сиёсии ҷомеа ва таҳдидҳои нави ҷаҳонӣ» (барои солҳои 2016-2020 ва 2021-2025) анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот – муайян намудани мақом ва ҷойгоҳи ҳизбҳои сиёсӣ дар системаи интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нишон додани нақши онҳо дар рушди демократия ва инъикоси манфиатҳои гуногуни аҳолӣ. Барои амалӣ шудани мақсади таҳқиқот вазифаҳои зерини таҳқиқотӣ барои омӯзишу пажӯҳиши мавзуи рисола пешниҳод гардида буданд:

Вазифаҳои таҳқиқот:

– таҳлилу таҳқиқи пайдоиши ҳизбҳои сиёсӣ, шаклҳои зоҳиршавии онҳо ва нишон додани хусусиятҳои хоси раванди ташаккулёбии ҳизбҳои сиёсӣ дар замони муосир;

– муайян намудани таъсири ҳизбҳои сиёсӣ ба рушди системаи интихоботии ҷомеаи муосир ва асоснок намудани нақши онҳо дар рушди ниҳодҳои демократии ҷомеа;

– таҳлилу таҳқиқи хусусиятҳои раванди ташаккулёбии системаи ҳизбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, нишон додани заминаҳои муҳимтарн ва омилҳои таъсиррасон ба ин раванд;

– таҳқиқи нақш ва мавқеи ҳизбҳои сиёсӣ дар ташаккули системаи интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муайян намудани дурнамои таъмини рушди системаи ҳизбӣ дар кишвар;

– баррасӣ ва арзёбии фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар раванди интихобот ва нишон додани хусусиятҳои он дар Ҷумҳурии Тоҷикисон;

– таҳлилу баррасии роҳҳои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти ҳизбҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар системаи интихоботӣ.

Объекти таҳқиқот – ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун субъекти равандҳои сиёсӣ.

Предмети таҳқиқот – нақш ва мавқеи ҳизбҳои сиёсӣ дар ташаккули системаи интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун омили рушди демократия ва инъикоси манфиатҳои гуногуни аҳолӣ.

Фарзияи таҳқиқот. Дар шароити дигаргуниҳои муосири сиёсӣ аҳамияти ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун субъектҳои фаъоли низоми интихоботӣ меафзояд. Нақши онҳо дар ташаккули рӯзномаи сиёсӣ, пешбарии номзадҳо, сафарбаркунии интихобкунандагон ва назорати раванди интихобот торафт муҳимтар мегардад. Дар ин замина, ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун воситаи муҳими ифода ва ҳимояи манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни ҷомеа баромад мекунанд. Онҳо имкон медиҳанд, ки афкори мухталиф дар доираи мубориза сиёсӣ баён ёбанд ва ба қабули қарорҳои давлатӣ таъсир расонанд. Ҳизбҳо, ҳамчунин, дар баланд бардоштани савияи маърифатнокии сиёсии шаҳрвандон, ҷалби онҳо ба иштирок дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва таҳкими асосҳои демократия саҳм мегузоранд. Дар низоми интихобот ҳизбҳои сиёсӣ нақши миёнарав байни шаҳрвандон ва давлатро мебозанд, зеро иштироки аҳолиро дар ҳаёти сиёсии кишвар таъмин мекунанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низоми бисёрҳизбӣ амал мекунад ва дар он қувваҳои гуногуни сиёсие, ки гуногунрангии манфиатҳо ва ақидаҳои аҳолиро инъикос менамоянд, намояндагӣ мекунанд. Баланд бардоштани нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар низоми интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон равиши ҳамаҷонибаро талаб мекунад, ки он такмили заминаи қонунгузорӣ, таҳкими заминаи институтсионалии ҳизбҳо ва баланд бардоштани фарҳанги сиёсии аҳолиро дар бар мегирад.

Баланд бардоштани нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар низоми интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон шарти муҳим барои рушди минбаъдаи демократия ва таҳкими ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Дар таҳқиқоти мазкур дар навбати аввал асарҳои илмию таҳқиқотии олимони ватанию хориҷӣ истифода бурда шудаанд. Хулосаҳои ва натиҷаҳои таҳқиқот дар заминаи назарияҳои интихоби оқилона, назарияи тақсимоти иҷтимоӣ, равиши институтсионалӣ ва назарияи системаҳои бартаридоштаи ҳизбӣ таҳия гардидаанд. Назарияи интихоби оқилона: ин назария ҳизбҳои сиёсиро ҳамчун акторҳои оқилона меҳисобад, зеро онҳо дар раванди интихобот ба таҳияи стратегияҳо, пешбарии номзадҳо ва пешниҳоди барномаҳои сиёсӣ машғул гардида, ба ҷалби шумораи максималии овозҳои интихобкунандагон кӯшиш мекунанд. Интихобкунандагон, дар навбати худ, амали оқилона анҷом дода, ҳизб ё номзадеро интихоб мекунанд, ки ба манфиати онҳо мувофиқанд. Назарияи тақсимоти иҷтимоӣ: ин назария пайдоиш ва рушди ҳизбҳои сиёсиро ҳамчун инъикоси тақсимоти амиқи иҷтимоӣ дар ҷомеа, ба монанди фарқиятҳои синфӣ, динӣ, этникӣ ё минтақавӣ шарҳ медиҳад. Ҳизбҳои сиёсӣ манфиати гурӯҳҳои муайяни иҷтимоиро баён мекунанд ва кӯшиш менамоянд, ки онҳоро дар системаи сиёсӣ намояндагӣ кунанд. Равиши институтсионалӣ: ин равиш ба нақши омилҳои институтсионалӣ, аз қабили низоми интихоботӣ, қонунгузории ҳизбӣ ва сохтори идоракунии давлатӣ дар ташаккули низоми ҳизбӣ ва муайян кардани нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар раванди интихобот диққат медиҳад. Назарияи системаҳои бартаридоштаи ҳизбӣ: ин назария хусусиятҳои системаҳои сиёсиеро таҳлил мекунад, ки дар онҳо як ҳизб дар тӯли муддати тӯлонӣ мавқеи бартаридоштаро ишғол мекунад ва ба раванди сиёсӣ ва системаи интихоботӣ таъсири муайянкунанда мерасонад.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Дар раванди таҳқиқот методҳои илмии таҳлили системавӣ, институтсионалӣ, муқоисавӣ, контент-анализ, методҳои миқдорию сифатӣ, методи типологӣ истифода бурда шудаанд. Таҳлили системавӣ имкон дод, ки ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун институти сиёсӣ ва унсури муҳимтарини системаи сиёсии ҷомеа нишон дода шавад. Хусусияти модернизатсионии рушди ҳизбҳои сиёсӣ ва равандҳои демократикунонии ҳаёти сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи методи мазкур таҳқиқ гардидаанд. Заминаҳои меъёрию ҳуқуқии фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, бахусус танзими фаъолияти ҳизбҳо, рушди эволютсионии қонунгузории кишвар дар муносибат бо ҳизбҳои сиёсӣ тавассути методи институтсионалӣ таҳлил гардид. Дар асоси методи муқоисавӣ марҳилаҳои ташаккулёбӣ ва рушди ҳам ҳизбҳои сиёсии Тоҷикистон ва ҳам системаи интихоботӣ нишон дода шудаанд. Методи типологӣ барои таҳлили таснифоти ҳизбҳои сиёсӣ

истифода бурда шуд. Методҳои контент-анализ, таҳлили нишондодҳои миқдорию сифатӣ барои таҳлили маводи эмпирикии марбут ба ҳизбҳои сиёсӣ, аз ҷумла барои таҳлилу ташхиси маълумоти оморӣ, маводи расонаҳои хабарии электронӣ (сомонаҳои расмии иттилоотӣ), матбуоти даврӣ ва ғ. мавриди истифода қарор дода шуд.

Навгонии илмии таҳқиқот. Дар заминаи омӯзиши алоқамандии ҳизбҳои сиёсӣ ва системаи интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти ҳамаҷониба ва бисерҷанбаи ҳизбҳои сиёсии кишвар таҳлил гардида, бо назардошти ҷанбаҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва равандҳои воқеии сиёсӣ мавқеъ ва ҷойгоҳи онҳо дар системаи интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудааст. Баръакси корҳои мавҷуда, ки асосан ба тавсифи заминаи қонунгузорӣ ё таҳлили сатҳии фаъолияти ҳизбӣ равона шудаанд, ин дар таҳқиқоти мазкур таҳлили амиқи самтҳои муҳимтарини фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ анҷом дода шудаанд. Навгонии илмии таҳқиқот дар самтҳои зерин пешниҳод мегарданд:

– пайдоиши ҳизбҳои сиёсӣ ва шаклҳои зоҳиршавии онҳо таҳлил гардида, хусусиятҳои хоси раванди ташаккулёбии ҳизбҳои сиёсӣ дар замони муосир нишон дода шудаанд;

– таъсири ҳизбҳои сиёсӣ ба рушди системаи интихоботии ҷомеаи муосир нишон дода шуда, нақши онҳо дар рушди ниҳодҳои демократии ҷомеа асоснок карда шудааст;

– хусусиятҳои раванди ташаккулёбии системаи ҳизбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ гардида, заминаҳои муҳимтарин ва омилҳои таъсиррасон ба ин раванд нишон дода шудаанд;

– нақш ва мавқеи ҳизбҳои сиёсӣ дар ташаккули системаи интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ гардида, дурнамои таъмини рушди системаи ҳизбӣ дар кишвар муайян карда шудааст;

– фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар раванди интихобот баррасӣ ва арзёбӣ гардида, хусусиятҳои хоси он дар Ҷумҳурии Тоҷикисон нишон дода шудаанд;

– роҳҳои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти ҳизбҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар системаи интихоботии кишвар баррасӣ гардида, вобаста ба ин масъала тавсияҳои амалӣ пешниҳод карда шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда

1. Ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун миёнарав байни шаҳрвандон ва давлат, баёнгари манфиатҳои ҷамъиятӣ, ташкилкунандаи пешбарии номзадҳо, таҳиягари барномаҳои сиёсӣ ва сафарбаркунандаи интихобкунандагон баромад мекунанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар раванди демократикунонии ҷомеа қарор дорад, нақш ва ҷойгоҳи ҳизбҳои сиёсӣ дар системаи интихоботӣ аҳамияти хоса дорад. Таҳлили ин ҷанбаҳо муносибати

маҷмуиро талаб мекунад, зеро ба муқаррароти назариявии сиёсатшиносӣ, ҳуқуқи конститутсионӣ ва ҳуқуқи интихоботӣ асос ёфтааст. Ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун институтҳои муҳимми иҷтимоӣ ва сиёсӣ ифодакунандаи манфиатҳои гурӯҳҳои мухталифи аҳолӣ буда, дар ташаккули иродаи сиёсии шаҳрвандон, пешбурди ғояҳо ва барномаҳои мушаххас, иштирок дар интихобот ва ба даст овардани мандатҳо дар мақомоти қонунгузор нақши калидӣ мебозанд. Дар системаи интихоботӣ ҳизбҳои сиёсӣ имконият доранд, ки тавассути пешниҳоди номзадҳо, таблиғоти интихоботӣ ва мубориза барои овозҳо дар ташаккули ҳокимияти сиёсӣ ва муайян намудани самтҳои асосии сиёсати давлатӣ саҳм гузоранд.

2. Таъсири ҳизбҳои сиёсӣ ба рушди системаи интихоботии ҷомеаи муосир дар якчанд ҷанбаҳои асосӣ зоҳир мешавад. Якум, ҳизбҳо ҳамчун субъекти асосии иҷтимоикунонии сиёсӣ ва сафарбаркунии интихобкунандагон баромад карда, афзалиятҳои сиёсии онҳоро ташаккул медиҳанд ва иштироки онҳоро дар интихобот тақвият мебахшанд. Дуюм, ҳизбҳо дар таҳия ва пешниҳоди барномаҳои сиёсӣ ва стратегияҳои таъминкунандаи рушди ҷомеа ва давлат нақши муҳим мебозанд. Онҳо манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни аҳолиро ифода мекунанд ва роҳҳои ҳалли мушкилоти мавҷударо пешниҳод менамоянд. Ин имкон медиҳад, ки интихобкунандагон дар бораи мақсадҳо ва самтҳои фаъолияти ҳар як ҳизб маълумот гиранд ва дар асоси он интихоби худро анҷом диҳанд. Сеюм, ҳизбҳо ба танзими қонунгузории раванди интихобот таъсири назаррас расонида, кӯшиш мекунанд, ки онро мувофиқи манфиатҳо ва ақидаҳои худ дар бораи намояндагии самаранок беҳтар гардонанд. Чорум, ҳизбҳо дар раванди назорати риояи қонунгузории интихоботӣ ва пешгирии қонуншиканӣ нақши муҳим мебозанд ва ҳамчун кафили қонунияти раванди интихобот баромад мекунанд.

3. Ҳизбҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташаккули системаи интихоботӣ нақши муҳим мебозанд, аммо онҳо ҳанӯз рушду инкишоф ёфта истодаанд. Таъсири онҳо дар якчанд ҷанбаҳо зоҳир мешавад: пешбарии номзадҳо, ташаккули афкори ҷамъиятӣ, назорати раванди интихобот ва намояндагии манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ. Бо вуҷуди маҳдудиятҳо ва мушкилоти мавҷуда ҳизбҳои сиёсӣ ниҳодҳои муҳимми рушди демократӣ ба шумор рафта, ба легитимияти ҳокимият ва суботи системаи сиёсӣ мусоидат мекунанд. Ҳамзамон, ҳизбҳои сиёсӣ унсури муҳимми системаи интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд. Нақши онҳо дар ташаккул ва фаъолияти ин система гуногунҷанба буда, масъалаҳои гуногуни раванди сиёсиро фаро мегирад. Рушди минбаъда ва таҳкими системаи ҳизбӣ, баланд бардоштани самаранокӣ ва намояндагии он

барои рушди ниҳодҳои демократӣ ва суботи кишвар шароити зарурӣ фароҳам меоваранд.

4. Аз давраи пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ ва ба даст овардани истиқлолият Ҷумҳурии Тоҷикистон шоҳиди ташаккул ва таҳаввули ҳизбҳои сиёсӣ гардид, зеро ҳар яке бо мақсаду андешаҳои мухталиф ба майдони сиёсӣ ворид шуданд. Ин раванд дар шароити сиёсии ноором ва низоъҳои дохилӣ сурат гирифта, ба ташаккули ниҳодҳои демократӣ ва иштироки фаъолонаи шаҳрвандон дар ҳаёти сиёсӣ таъсири амиқ расонид. Дар ибтидо, ҳизбҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон асосан бар пояи идеологияҳои мухталиф, аз ҷумла миллӣ, динӣ ва либералӣ, ба вуҷуд омаданд. Бо вуҷуди ин, низоъҳои дохилӣ ва мушкилоти иқтисодӣ ба ташаккули ҳизбҳои сиёсӣ монеъ шуданд. Дар солҳои баъдиҷангӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тадбирҳоеро андешид, ки ба муттаҳидсозӣ ва таҳкими ҳукумати марказӣ равона шуда буданд. Дар марҳилаи аввали истиқлолият ҳизбҳои сиёсӣ дар шароити ноустувории сиёсӣ ва муқовимати байнигурӯҳӣ ташкил карда шуданд. Баъдан, бо мустаҳкам шудани давлатдорӣ ва системаи сиёсӣ, фаъолияти онҳо бо қонунгузорие, ки ба таъмини субот ва пешгирии экстремизм равона шудааст, танзим карда шуд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Таҳқиқи нақш ва мавқеи ҳизбҳои сиёсӣ дар низоми интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси равишҳои назариявии сиёсатшиносӣ, ҳуқуқи конститутсионӣ ва ҳуқуқи интихоботӣ таҳлили ҳамаҷонибаро тақозо менамояд. Ҳам асосҳои конститутсионӣ ва ҳуқуқии фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва ҳам омилҳое, ки ба нақши онҳо дар раванди интихобот таъсир мерасонанд, бояд ба назар гирифта шаванд. Натиҷаҳои таҳқиқот имкон медиҳанд, ки хусусиятҳои фаъолияти низоми ҳизбии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шуда, дурнамои рушди он, тавсияҳо оид ба такмили қонунгузории интихоботӣ ва баланд бардоштани нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар раванди сиёсии демократӣ таҳия карда шаванд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсияи мазкур дар заминаи омӯзиши доираи васеи адабиёти илмию назаривӣ ва таҳлили сарчашмаҳои мухталифи иттилоотӣ таҳия гардидааст. Барои асоснок кардани тезисҳои диссертатсия маводи расонаҳои хабарии дохилию хориҷӣ, ҳуҷҷатҳои расмӣ, аз ҷумла баромаду суханрониҳои Сарвари давлат, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, консепсия ва стратегияҳо истифода шудаанд. Барои ба вуҷуд овардани ягонагии дохилии сохтори диссертатсия методҳои системавӣ ва институтсионалӣ истифода шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур дар мавзуи «Мақом ва ҷойгоҳи ҳизбҳои сиёсӣ дар системаи интихоботӣ» бо шиносномаи ихтисоси 5.6.2. Ниҳодҳо,

равандҳо ва технологияи сиёсӣ мутобиқат менамояд. Дар банди 4-уми шиносномаи ихтисоси мазкур «Нақш ва мавқеи ҳизбҳо дар муносибатҳои сиёсии муосир», «Асосҳои иҷтимоӣ ва табиати ҳизбҳои сиёсӣ», «Вазифаҳои ҳизбҳои сиёсӣ», «Ҳизбҳо ва системаҳои интихоботӣ», «Системаҳои ҳизбӣ», «Механизмҳои муносибати мутақобилаи ҳизбҳо дар системаҳои ҳизбӣ» ва чанде дигар масъалаҳои марбут ба фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ барои таҳқиқ пешбинӣ гардидаанд.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳияи диссертатсия. Таҳқиқоти мазкур аз ҷониби довталаби дараҷаи илмӣ мустақилона анҷом дода шудааст. Муаллифи диссертатсия тули 3 соли охир ба ҷамъоварии адабиёти илмӣ машғул гардида, солҳои 2022-2025 ба коркарди маводи ҷамъоваришуда, таҳлили онҳо ва таҳияи мақолаҳои илмию маърӯзаҳои илмӣ машғул шудааст. Тавсияҳои довталаби дараҷаи илмӣ оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот дар асоси хулосаҳои илмии диссертатсия ва мушоҳидаҳои шахсии муаллиф пешниҳод шудаанд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Диссертатсия дар маҷлиси васеи кафедраи равандҳои сиёсӣ дар Тоҷикистони факултети фалсафаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон 09.04.2025 (суратмаҷлиси №8) муҳокима шуда, барои ҳимоя тавсия гардидааст. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот, хулосаҳои диссертатсия ва тавсияҳои муаллиф оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот дар 3 конференсияи ҷумҳуриявӣ маърӯза шудаанд. Натиҷаҳои таҳқиқот дар факултети фалсафа зимни таълими фанни «Ҳизбҳо ва равандҳои сиёсӣ» истифода шудаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии диссертатсия ва хулосаҳои таҳқиқот дар 6 мақолаи илмии муаллиф нашр шудаанд. Мақолаҳои мазкур дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба табъ расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз номгӯйи ихтисораҳо, муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, се боб, шаш зербоб, хулоса, рӯйхати адабиёт ва интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 179 саҳифаи матни компютериро ташкил медиҳад. Номгӯйи адабиёт ва сарчашмаҳои истифодашуда 190 ададро ташкил медиҳанд.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Боби якуми диссертатсия – «**Ҷанбаҳои назариявию методологии таҳқиқи ҳизбҳои сиёсӣ**» аз ду зербоб иборат мебошад.

Таъсис ва беш аз ҳама, ташаккули ҳизби сиёсӣ талаби саъю кушиши назаррас ва таҷрибаи сиёсиро талаб дорад. Таҷрибаи мазкур, пеш аз ҳама бо

шароити таърихӣ ва иқтисодӣ, инчунин бо хусусиятҳои иҷтимоишавӣ, фарҳанг ва анъанаҳои миллӣ алоқаманд мебошад. Ҳамзамон мутаҳҳид намудани афроди дорои мавқеъ ва дидгоҳҳои гуногуни сиёсиву иедологӣ дар доираи як ҳизби сиёсӣ раванди мураккаб, вале зарури маҳсуб ёфта барои таҳия ва татбиқи барномаҳои ҳизбӣ, ки ба ноил гардидан ба ҳадафи асосии сиёсӣ - ба даст овардани ҳокимият равона шудааст, замина фароҳам меоварад.

Дар зербоби якуми боби якуми диссертатсия – «**Ҳизбҳои сиёсӣ: моҳият, вазифаҳо хусусияти ташаккулёбии онҳо» –** моҳият ва хусусиятҳои ҳизбҳои сиёсӣ, таъсири омилҳои гуногун ба раванди ташаккулёбии ҳизбҳои сиёсӣ, шаклҳои гуногуни ҳизбҳои сиёсӣ ва вазифаҳои ҳизбҳои сиёсӣ таҳлил гардидаанд.

Заминаҳои таърихӣ дар ташаккули ҳизбҳо нақши асосӣ доранд. Дар кишварҳои гуногун ва дар давраҳои гуногун шарту шароити пайдоиши ҳизбҳо ба таври назаррас фарқ мекард. Дар баъзе ҳолатҳо ҳизбҳо аз гурӯҳҳои ғайрирасмӣ, клубҳо ва иттиҳодияҳое, ки элитаи ҷомеаро муттаҳид мекарданд, ба вуҷуд омаданд, дар ҳолатҳои дигар дар асоси ҳаракатҳои оммавӣ, ки манфиатҳои табақаҳои васеи аҳолиро ифода мекарданд, ташкил карда шуданд. Масалан, дар Аврупо, бисёр ҳизбҳо ҳамчун посух ба саноатикунонӣ ва урбанизатсия ба вуҷуд омадаанд, ки манфиатҳои синфи коргар ва дигар гурӯҳҳои иҷтимоиро, ки аз дигаргуниҳои иқтисодӣ зарар дида буданд, намояндагӣ мекунанд. «Дар Амрикои Лотинӣ ҳизбҳо аксар вақт дар атрофи сарварони харизматикӣ ташаккул меёфтанд ва мубориза барои истиқлолият ва ҳувияти миллиро инъикос мекарданд. Дар Африқо ташаккулёбии ҳизбӣ аксар вақт бо раванди деколонизатсия ва хоҳиши худмуайянкунии миллӣ алоқаманд буд» [1, с.19].

Омилҳои иҷтимоию иқтисодӣ низ ба ташаккули ҳизбҳои сиёсӣ таъсири калон расонидаанд. Сохтори ҷомеа, тақсимоти сарват, сатҳи таҳсилот ва ҳаракати иҷтимоӣ ҳамаи ин заминаи иҷтимоиро барои ҳизбҳо ташкил додаанд ва самти идеологии онҳоро муайян кардаанд. Ба андешаи олимони рус: «Дар ҷомеаҳое, ки сатҳи нобаробарии иҷтимоӣ баланд буд, аксар вақт ҳизбҳое пайдо мешуданд, ки манфиатҳои синфи поёниро намояндагӣ мекарданд ва ба тақсимоти сарват ва васеъ кардани ҳуқуқҳои иҷтимоӣ талош менамуданд» [2, с.56]. Нақши ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ташаккули рӯзномаи сиёсии ҳизбҳо низ аҳамияти калон дорад. Ҷомеаи шаҳрвандӣ метавонад ба ҳизбҳо дар муайян кардани масъалаҳои мубрам, таҳияи сиёсатҳои самаранок ва таъмини шаффофият ва масъулияти ҳукумат кумак расонад. Аз ин рӯ, ҳизбҳо бояд бо ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамкорӣ кунанд ва онро ҳамчун шарики муҳим дар пешбурди дигаргуниҳои мусбат дар ҷомеа эътироф кунанд.

Идеология унсури муҳимтарини муайянкунандаи моҳият ва самти ҳизби сиёсӣ мебошад. Идеология системаи ақидаҳо, арзишҳо ва эътиқодҳое мебошад, ки ҳадафҳо ва вазифаҳои ҳизб, муносибати онро ба ҷомеа, давлат ва ҷаҳон муайян мекунад. Дар адабиёти илмӣ таъкид мегардад, ки: «Идеологияҳои гуногун - либерализм, консерватизм, сотсиализм, миллатгароӣ, коммунизм – моделҳои гуногуни сохтори ҷамъиятӣ ва роҳҳои гуногуни расидан ба некӯаҳволии умумиро пешниҳод мекунанд. Идеология барои ташаккули барномаи ҳизбӣ, таҳияи стратегияҳои сиёсӣ ва сафарбар кардани ҷонибдорон асос мегузорад» [3, с.112]. Аммо, идеология зуҳуроти шахшуда ва тағйирнопазир нест. Он метавонад ба шароити тағйирёбанда мутобиқ шавад, ғояҳо ва консепсияҳои навро дар бар гирад.

Нақши сарварӣ дар ташаккули ҳизби сиёсӣ хеле барҷаста аст. Роҳбари харизматикӣ, ки иродаи қавӣ, биниши возеҳи оянда ва қобилияти бовар кунондан ва илҳом бахшидан ба одамонро дорад, метавонад дар таъсис ва таҳкими ҳизб нақши ҳалкунанда дошта бошад. Роҳбар симои ҳизбро ташаккул медиҳад, самти фаъолияти сиёсии онро муайян мекунад, тарафдорон ва сарпарастонро ҷалб мекунад. Ҳизби муваффақ ба роҳбарии дастаҷамъӣ, қобилияти пайдо кардани тафоҳумҳо ва ба назар гирифтани ақидаҳои гурӯҳҳо ва фраксияҳои гуногун дар дохили ҳизб ниёз дорад.

Муҳити институтсионалӣ, ки дар он ҳизб ташаккул меёбад, низ аҳамияти калон дорад. Сохтори конститутсионӣ, системаи интихобот, қонунҳо дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ ва маблағгузории маъракаҳои интихоботӣ ҳама ба ташаккули системаи ҳизбӣ таъсир мерасонанд. Ба андешаи К.Базарбаев ва Б. Жумагулов: «Дар кишварҳое, ки системаи аксарияти интихоботӣ доранд, одатан системаи дуҳизбӣ ташкил карда мешавад, зеро интихобкунандагон одатан номзадҳои пурқувватро дастгирӣ мекунанд, то ба пирӯзии рақиби номатлуб роҳ надиҳанд» [4, с.75]. Аммо дар низоми интихоботии мутаносиб, ҳар як ҳизб ба андозаи раъйи гирифтааш дар парлумон ҷой мегирад. Вобаста ба ин масъала Г.Г. Голосов иброз медорад, ки: «чунин муносибат имкон медиҳад, ки ҳизбҳои хурд, ки наметавонанд дар ҳавзаҳои интихоботии маҷорӣ ғолиб оянд, дар парлумон намояндагӣ кунанд. Низоми мутаносиб ба ҳизбҳои хурд имкон медиҳад, ки афкор ва манфиатҳои худро муаррифӣ кунанд ва дар қабули қарорҳои сиёсӣ саҳм гузоранд» [9, с.13]. Қонунҳои маблағгузории маъракаҳои интихоботӣ метавонанд ба рақобатпазирии ҳизбҳо таъсир расонанд, имкониятҳоро барои баъзеҳо маҳдуд кунанд ва барои дигарон бартарӣ эҷод кунанд.

Дар шароити ташаккулёбии ҷомеаи демократӣ дар қатори унсурҳои дигар ҳизбҳои сиёсӣ ва системаҳои ҳизбӣ мақом ва нақши махсуси худро доранд. Онҳо яке аз шаклҳои фаъоли ташкилотҳои оммавӣ-сиёсӣ ба шумор мераванд ва ҳимояи манфиатҳои сиёсии гурӯҳҳои муайяни иҷтимоиро ба

амал мебароранд. Ҳангоми омӯзиши раванди ташаккулёбии ҳизбҳои сиёсӣ ва марҳилаҳои инкишофи он, пеш аз ҳама, таснифоти М. Веберро, ки сиёсатшиносон пазируфтаанд, вохӯрдан мумкин аст. Ба ақидаи ӯ, раванди инкишофи ҳизбҳои сиёсӣ се марҳиларо сипарӣ намудааст: а) кружокҳои аристократӣ; б) клубҳои сиёсӣ; в) ҳизбҳои оммавӣ. «Кружокҳои аристократии либералҳо (вигҳо) ва консерваторон (ториҳо) дар нимаи дуюми асри XVII ташаккул ёфта буданд. Аввалин клубҳои сиёсӣ солҳои 30-юми асри XIX пайдо гаштаанд. Ин клубҳо дар Британияи Кабир пайдо шуда буданд. Ҳизбҳои оммавӣ бошанд таъсир расонидан ба одамон, институтҳои сиёсии ҷомеа ва ҳодисаҳои дигари ҳаёти сиёсиро на танҳо дар давраи маъракаҳои интихоботӣ, балки берун аз онҳо, дар ҳаёти муқаррарӣ низ вазифаи муҳим ва бевоситаи фаъолияти худ медонанд» [5, с.228].

Ҳамин тариқ, ҳизб ин ташкилоти сиёсии гурӯҳи одамон буда, мақсади асосии он мубориза барои ба даст овардани ҳокимияти сиёсӣ мебошад. Ба ибораи дигар, ҳизби сиёсӣ иттифоқи ихтиёриест, ки ба алоқаҳои идеологӣ асос ёфта, мақсади ба даст овардани ҳокимиятро дорад. Ҳизби сиёсӣ вазифаҳои гуногунро иҷро мекунад ва ин вазифаҳоро ба панҷ гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст: иҷтимоӣ, идеологӣ, сиёсӣ, идоракунӣ ва электоралӣ (интихоботӣ). Дар замони муосир шаклҳои гуногуни ҳизбҳои сиёсӣ вуҷуд доранд. Онҳо: «аз рӯйи хусусиятҳои худ ба ҳизбҳои кадрӣ ва оммавӣ; аз рӯйи характери рафтор дар ҷомеа ба демократӣ, тоталитарӣ: аз рӯйи мақом дар системаи сиёсӣ ба ҳизбҳои ҳукмрон, мухолифин; аз рӯйи ақида ва характери инкишофи ҷомеа ба ҳизбҳои эволютсионӣ (таҳаввулёбанда), ислоҳотчигӣ, инқилобӣ, радикалӣ; аз рӯйи равияи идеологӣ ба ҳизбҳои рост (консервативӣ, либералӣ) ва чап (сотсиалистӣ, коммунистӣ) ҷудо мегарданд» [6, с.93]. Дар замони ҳозира аз ҳама ҳизбҳои инкишофёфта ҳизбҳои кадрӣ (элитарӣ) ва оммавӣ мебошанд. Онҳо аъзои доимӣ надоранд ва ҳамчун клуби сиёсӣ амал мекунанд.

Ҳизбҳои кадрӣ, чун қоида, дар байни боистеъдодтарин ва бонуфузтарин аъзоёни ҷомеа интихоби кадрӣ мегузаронанд. Аъзоёни онҳо одатан аз ҳисоби зиёиён, соҳибкорон, ҳуқуқшиносон ва дигар шахсони дорои маълумоти олӣ ва мақоми баланд интихоб мешаванд. Чунин ҳизбҳо, одатан, барномаи муфассали сиёсӣ надоранд ва ба таблиғи ғояҳои умумӣ, ки барои доираи васеи интихобкунандагон ҷолибанд, равона карда мешаванд. Онҳо кӯшиш мекунанд, ки тавассути эътибори шахсии роҳбарон ва фаъолияти бомақсади таблиғотӣ дастгирии ҷамъиятиро ба даст оранд.

Таҷрибаи таърихӣ гувоҳ медиҳад, ки бар хилофи ҳизбҳои кадрӣ, ҳизбҳои оммавӣ бешар барои густариши сафи аъзоён ва афзоиши шумораи ҷонибдорон талош меварзанд, то ки шумораи ҳарчи бештари интихобкунандагонро дар интихобот ҷалб намоянд. Дар адабиёти илмӣ

таъкид мегардад, ки ҳизбҳои оммавӣ одатан барномаҳои сиёсие таҳия менамоянд, ки самтҳои муҳими ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсиро дар бар мегиранд. Чунин ҳизбҳо чун қоида, ғоя ва мавқеи худро тавассути (воситаҳои ахбори омма) ВАО ва чорабиниҳои оммавии ҷамъиятӣ тарғиб менамоянд. Баръакси ҳизбҳои кадрӣ, ҳизбҳои оммавӣ ба васеъ кардани узвият ва ҷалби дастгирии ҳарчи бештари интихобкунандагон нигаронида шудаанд. Онҳо кӯшиш мекунанд, ки тамоми қишрҳои ҷомеаро фаро гиранд ва сохтори муташаккилона ва иерархӣ доранд. Ҳизбҳои оммавӣ одатан барномаи муфассали сиёсӣ доранд, ки дар он масъалаҳои муҳими иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсӣ инъикос ёфтаанд. Онҳо ба таблиғи ғояҳои худ тавассути воситаҳои ахбори омма, чорабиниҳои оммавӣ ва фаъолияти узвият диққати ҷиддӣ медиҳанд. Ҳизбҳои оммавӣ баръакси ҳизбҳои кадрӣ сершуморанд, аз ҷиҳати ташкилӣ хеле мустаҳкаманд. Ҳаққи аъзогӣ месупоранд, фаъолияти доимӣ доранд ва вазифаҳои иҷтимоию идеологиро мунтазам пеш мебаранд. Аз рӯйи характери рафтори сиёсӣ се шакли ҳизбҳои сиёсӣ: демократӣ, тоталитарӣ ва авторитарӣ вуҷуд доранд.

Ҳизбҳои сиёсӣ дар доираи системаи сиёсии демократӣ якчанд вазифаҳои муҳимро иҷро мекунанд. Иҷроиши ин вазифаҳо ба фаъолияти муътадили сиёсат ва таъмини легитимияти ҳокимият мусоидат мекунанд. Ин вазифаҳои анъанавиро тақрибан ба се категорияи асосӣ тақсим кардан мумкин аст: намояндагии манфиатҳо, ташаккули рӯзномаи сиёсӣ ва назорати ҳокимият. Ҳар яке аз ин функсияҳо хусусиятҳои худро доранд.

Вазифаи аввал намояндагии манфиатҳо мебошад. Моҳияти ин вазифа дар он аст, ки ҳизбҳо ҳамчун миёнарав байни шаҳрвандон ва институтҳои давлатӣ амал мекунанд. Онҳо манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоиро ҷамъоварӣ, таҳлил ва намояндагӣ мекунанд ва ба ин васила иштироки онҳоро дар раванди сиёсӣ таъмин месозанд. Ҳизбҳои сиёсӣ фаъолияти худро дар асоси ниёзҳо ва дархостҳои ҷамъиятӣ ташкил медиҳанд. Ин гуна муносибат ба онҳо имкон медиҳад, ки қонунияти фаъолияти сиёсии худро асоснок кунанд. Ҳизбҳои муассир қодиранд, ки одамонро бо манфиатҳои умумӣ муттаҳид кунанд ва намояндагии онҳоро дар мақомот ба даст оранд. Ин ҳолат дар навбати худ ба ҳамбастагии иҷтимоӣ ва суботи сиёсӣ мусоидат мекунад.

Вазифаи дуюми ҳизбҳо ташаккули сиёсат мебошад. Ҳизбҳои сиёсӣ ба таҳия ва пешбурди идеологияҳои муайяне, ки ҳамчун барномаҳои асосии сиёсӣ шинохта мешаванд, кӯмак мерасонанд. Дар ҷараёни интихобот ҳизбҳо ба интихобкунандагон ғояҳо ва қарорҳои худро оид ба масъалаҳои мубрами иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ пешниҳод мекунанд. Ин механизмеро ба вуҷуд меорад, ки тавассути он мушкилот ва манфиатҳои шаҳрвандон метавонанд ба амалҳои мушаххаси сиёсӣ табдил дода шаванд. Ба андешаи А.С. Соколов:

«Тавассути фаъолияти сиёсии худ, ҳизбҳо ба ташаккули қонунҳо, сиёсати андоз, системаи маориф ва тиб, инчунин дигар соҳаҳои муҳимми ҳаёти ҷамъиятӣ таъсир мерасонанд» [64, с.65]. Ҳамин тариқ, ҳизбҳо метавонанд самти рушди сиёсиро муайян кунанд ва роҳҳои ҳалли мушкилоти мубрамро пешниҳод намоянд.

Вазифаи сеюми ҳизб назорати ҳокимият мебошад. Иҷроиши ин вазифа маънои онро дорад, ки ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун мухолифи ҳокимият баромад мекунанд, амалҳои онро назорат мекунанд ва ҳимоятгарони манфиатҳои ҷомеа мебошанд. Ба андешаи П.П. Шараненков: «Ин тавассути системаи назорат ва тавозун, ки дар байни қувваҳои гуногуни сиёсӣ мавҷуд аст, ба даст оварда мешавад. Ин хусусият махсусан дар шароити низоми бисёрҳизбӣ, ки рақобат байни ҳизбҳо ба таъмини шаффофияти бештар ва масъулияти ҳокимият дар назди шаҳрвандон мусоидат мекунад, ба назар мерасад» [71, с.42].

Ҳамин тариқ, вазифаҳои анъанавии ҳизбҳои сиёсӣ барои нигоҳдорӣ ва таҳкими институтҳои демократӣ аҳамияти ҳалкунанда доранд. Тавассути намояндагии манфиатҳо, ташаккули рӯзномаи сиёсӣ ва назорати амалҳои ҳокимият, ҳизбҳо на танҳо дар раванди сиёсӣ иштирок мекунанд, балки онро ташаккул медиҳанд ва робитаҳои муҳимми байни давлат ва шаҳрвандонро таъмин мекунанд. Ин вазифаҳо дар системаи сиёсӣ нақши муҳим доранд ва барои фаҳмиши минбаъдаи тағйирёбии нақшҳои ҳизбҳо дар ҷомеаи муосир муҳим мебошанд.

Дар зербоби дуюми боби якум – «**Таснифоти ҳизбҳои сиёсӣ ва шаклҳои зоҳиршавии фаъолияти ҳизбӣ»** – методологияи омӯзиши таъсири ҳизбҳои сиёсӣ ба системаи интихоботӣ, равишҳои гуногуни илмӣ дар таҳлили унсурҳои фнуксионалии ҳизбҳои сиёсӣ, нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар раванди баргузории маъракаҳои интихоботӣ таҳлил гардидаанд.

Омӯзиши таъсири ҳизбҳои сиёсӣ ба рушди низоми интихоботӣ масъалаи ниҳоят муҳим дар илмҳои муосири сиёсатшиносӣ мебошад. Ҳизбҳои сиёсӣ дар ташкили ҳаёти сиёсӣ, ташаккули афкори ҷамъиятӣ ва таъмини суботи ҷамъиятӣ нақши назаррас доранд. Олимони соҳа иброз медоранд, ки: «Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тағйироти системаҳои сиёсӣ шаклҳои гуногуни фаъолияти ҳизбиро нодида гирифтан ғайриимкон аст, зеро онҳо бевосита ба фаъолияти ниҳодҳои демократӣ ва иштироки воқеии шаҳрвандон дар равандҳои интихоботӣ таъсир мерасонанд» [6, с.20].

Ҷомеаҳои демократие, ки дар онҳо ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун миёнаравҳои асосии байни давлат ва ҷомеа амал мекунанд, таҳлили ҳамаҷонибаи механизмҳои ҳамкории онҳоро бо системаи интихоботӣ талаб мекунад. Таҷрибаи бисёр кишварҳо нишон медиҳад, ки тағйирот дар низоми ҳизбӣ метавонад ба рушди институтҳои демократӣ мусоидат кунад, ё

баръакс, монеъ шавад. Сиёсатшиноси амрикоӣ А. Лейпхарт вобаста ба ин масъала қайд менамояд, ки: «Аз равиши анъанавии намояндагӣ сар карда, ҳизбҳои сиёсӣ ба шароити нав мутобиқ мешаванд (аз пайдоиши ҳаракатҳои популистӣ то истифодаи фаъоли технологияҳои рақамӣ барои ҷалби интихобкунандагон). Ин барои системаҳои интихоботӣ ҳам мушкилот ва ҳам имкониятҳои нав эҷод мекунад, ки бояд ба назар гирифта шаванд ва омӯхта шаванд» [33, с.36].

Таҳқиқотҳои мавҷуда нишон медиҳанд, ки ислоҳоти системаҳои интихоботӣ аксар вақт таҳти таъсири лоббизми ҳизбӣ сурат мегирад. Чунин тамоюлот ин масъаларо барои фаҳмидани механизми ҳокимияти сиёсӣ ва демократия дар маҷмуъ муҳим месозад. Олимони сиёсатшинос иброз медоранд, ки: «Тағйирот дар системаҳои ҳизбӣ, ба монанди гузариш ба ҳизбҳои сиёсӣ ё тақвияти эътилофҳои ҳизбӣ, ба дастрасии интихобот, рақобатпазирии онҳо ва сифати намояндагии сиёсӣ бевосита таъсир мерасонанд» [39, с.65]. Аз ин рӯ, ҳангоми таҳқиқи таъсири ҳизбҳо ба системаҳои интихоботӣ, мо на танҳо дар бораи демократия ба маънои абстрактӣ тасаввурот пайдо мекунем, балки метавонем дар ташаккули механизмҳое, ки ба беҳтар шудани раванди интихобот мусоидат мекунанд, таваҷҷуҳ намоем.

Аҳамияти омӯзиши ин масъала инчунин бо тамоюлҳои муосири марбут ба бӯҳрони эътимод ба институтҳои сиёсӣ ва афзоиши бепарвоии электоралӣ (абсентеизм) вобаста аст. Дар робита ба ин, муҳим аст, ки ҳизбҳои сиёсӣ тавонанд ба талаботи тағйирёбандаи ҷомеа мутобиқ шаванд ва нақши худро ҳамчун миёнарав байни шаҳрвандон ва мақомот иҷро кунанд. Фаҳмидани сабабҳое, ки ба падидаҳои бӯҳронӣ дар системаи интихобот оварда мерасонанд, танҳо тавассути таҳлили фаъолияти ҳизбҳо, стратегияҳо ва равишҳои онҳо ба ҳамкорӣ бо интихобкунандагон имконпазир аст. Ҳамин тариқ, чунин таҳқиқот метавонад дар таҳияи тавсияҳои муассир оид ба беҳтар кардани системаи ҳизбӣ ва эҷоди таҷрибаҳои устувори интихоботӣ саҳми назаррас гузорад. Аммо пеш аз оғози ин гуна таҳлилу баррасӣ нишон додани хусусиятҳои умумии ҳизбҳои сиёсӣ ва шаклҳои зоҳиршавии онҳоро зарур медонем. Дар навбати аввал дар шароити муосир ҳизбҳои оммавӣ дар раванди сиёсии ҷомеа нақши назаррас дорад.

Яке аз масъалаҳои марказии таҳқиқот муайян кардани нақши омилҳои иҷтимоию иқтисодӣ дар ташаккули ҳизбҳои сиёсӣ мебошад. Дар ин замина, таҳлили дараҷаи таъсири нобаробарии иқтисодӣ, тафриқаи иҷтимоӣ, сатҳи таҳсилот ва имкониятҳои шуғл ба майлҳои сиёсии аҳолӣ аҳамияти хоса дорад. Ҳамчунин, омилҳои демографӣ, аз қабили синну сол, ҷинс ва мансубияти этникӣ, низ метавонанд дар ташаккули электорат ва

муайян кардани самтҳои фаъолияти ҳизбҳо нақши муҳим бозанд. Муайян кардани робитаи байни сохтори иҷтимоию иқтисодии ҷомеа ва платформаҳои сиёсии ҳизбҳо имкон медиҳад, ки механизми ба вуҷуд омадан ва таҳкими дастгирии иҷтимоии онҳо дарк карда шавад. Дар корҳои илмиию таҳқиқотии Е.Ю. Мелешкина қайд мегардад, ки: «Таҳлили ин робитаҳо нишон медиҳад, ки чӣ гуна ҳизбҳо кӯшиш мекунанд, ки манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоиро ифода кунанд ва чӣ гуна ин манфиатҳо ба сиёсати онҳо таъсир мерасонанд. Пайдоиши гурӯҳҳо ва табақаҳои нави иҷтимоӣ, дарки онҳо дар бораи манфиатҳо ва ниёзҳои худ, инчунин хоҳиши татбиқи онҳо дар соҳаи сиёсӣ, ангезаҳои муҳим барои сохтмони ҳизбӣ мебошанд» [42, с.107]. Барои таҳқиқи ин масъалаҳо, усулҳои гуногуни таҳлилӣ, аз қабили таҳлили оморӣ, омӯзиши ҳуҷҷатҳои ҳизбӣ, пурсишҳо ва мусоҳибаҳо бо намояндагони ҳизбҳо ва аҳолӣ истифода мешаванд. Ин усулҳо имкон медиҳанд, ки маълумоти васеъ дар бораи таъсири омилҳои иҷтимоию иқтисодӣ ҷамъоварӣ ва таҳлил карда шавад.

Омили муҳимме, ки ба раванди ташаккули ҳизбҳои сиёсӣ таъсир мерасонад, фарҳанги сиёсии ҷомеа мебошад. Арзишҳо, меъёрҳо, анъанаҳо ва муқарраротe, ки дар шуури шаҳрвандон реша давондаанд, ба рафтори сиёсии онҳо, омодагии онҳо барои иштирок дар фаъолияти ҳизбӣ ва интихоби афзалиятҳои ҳизбӣ таъсири назаррас мерасонанд. Дар адабиёти илмӣ қайд мегардад, ки: «Дар ҷомеаҳои дорои фарҳанги пешрафтаи демократӣ, ки бо сатҳи баланди саводнокии сиёсӣ, таҳаммулпазирӣ ва эҳтиром ба ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон тавсиф мешаванд, ташаккули ҳизбҳои сиёсӣ бештар самараноктар сурат мегирад. Дар айни замон, дар ҷомеаҳое, ки анъанаҳои ғайридемократӣ ва сатҳи пасти фарҳанги сиёсӣ доранд, сохтмони ҳизбӣ бо монеаҳо ва маҳдудиятҳои зиёд рӯ ба рӯ мешавад» [53, с.73].

Муҳити институтсионалӣ, ки қонунгузорӣ дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ, низоми интихоботӣ ва низоми идоракунии давлатиро дар бар мегирад, инчунин дар ташаккули низоми ҳизбӣ нақши муҳим мебозад. Муҳити мусоиди институтсионалӣ, ки озодии фаъолияти ҳизбиро таъмин мекунад, дастрасии баробар ба захираҳо ва қоидаҳои бозӣ, ба рушди бисёрҳизбӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии ҳизбҳо мусоидат мекунад.

Дар заминаи равиши институтсионалӣ таҳлили таъсири ҳизбҳои сиёсӣ ба системаҳои интихоботӣ анҷом дода мешавад. Дар асоси таҳлили институтсионалӣ муайян кардан мумкин аст, ки чӣ гуна институтҳои гуногун амалияи сиёсиро ташаккул ва тағйир медиҳанд. Ин равиш ба нақши институтҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ, ки қоидаҳои бозиро дар сиёсат муайян мекунанд, инчунин ба ҳамкории байни ҳизбҳои сиёсӣ ва механизмҳои интихоботӣ диққат медиҳад.

Дар навбати худ методологияи интихоби оқилона воситаи хеле муҳим барои омӯзиши стратегияҳои ҳизбҳои сиёсӣ, банақшагирии интихоботии онҳо ва рафтори интихобкунандагон мебошад. Ин равиш ба он асос ёфтааст, ки ҳамаи иштирокчиёни раванди сиёсӣ (аз ҷумла ҳизбҳо ва интихобкунандагон) бо назардошти ақидаҳои оқилона амал мекунанд, то манфиатҳои худро ба ҳадди аксар расонанд ва талафоти худро кам кунанд. Мантиқи ин равиш имкон медиҳад, ки манфиатҳо ва афзалиятҳои ҳамаи субъектҳои ҳаёти сиёсӣ ба назар гирифта шавад.

Масъалаи аввале, ки бояд дар доираи методологияи интихоби оқилона баррасӣ карда шавад, таҳлили стратегияи ҳизбҳо мебошад. Ҳизбҳои сиёсӣ одатан маъракаҳо ва барномаҳои худро дар асоси таҳлили вазъи интихоботӣ ва афзалиятҳои интихобкунандагон ташаккул медиҳанд. Ин метавонад, масалан, дар мутобиқсозии барномаҳои сиёсӣ барои ҷалби ҳарчи бештари овозҳо зоҳир шавад. Ҳизбҳо вақте дарк мекунанд, ки интихобкунандагон дар бораи вазъи сиёсӣ маълумоти маҳдуд доранд, метавонанд усулҳои муассиртари муоширатро барои расонидани ғояҳо ва пешниҳодҳои худ истифода баранд. Ҳамин тариқ, ҳар як ҳизб кӯшиш мекунад, ки мавқеи намоёни сиёсиро ишғол кунад, то аз гурӯҳҳои мақсадноки интихобкунандагон дастгирии ҳадди аксарро ба даст орад [67].

Инчунин қисми муҳими ин методология моделсозии рафтори интихоботӣ мебошад. Дар асоси моделҳои интихоби оқилона, муҳаққиқон метавонанд пешгӯӣ кунанд, ки чӣ гуна омилҳои гуногун, аз қабили вазъи иқтисодӣ, нооромиҳои иҷтимоӣ ё фарогирии ВАО ба қарорҳои интихобкунандагон таъсир мерасонанд. Масалан, вақте ки дар ҷомеа мушкилиҳои иҷтимоӣ ба назар мерасанд, интихобкунандагон метавонанд бештар ба ҳизбҳое, ки тағйироти ҷиддиро ваъда медиҳанд, овоз диҳанд. Дар ин замина, ҳизбҳо қодиранд стратегияҳои худро барои қонеъ кардани интизориҳои интихобкунандагон мутобиқ созанд [62].

Равиши конструктивистӣ чаҳорчӯбаи методологиест, ки ба таҳлили равандҳои ташаккули тасаввуроти меъёрӣ дар бораи системаи интихоботӣ ва рақобати ҳизбӣ равона шудааст. Баръакси дигар равишҳое, ки ба омилҳои сохторӣ ё инфиродӣ диққат медиҳанд, конструктивизм аҳамияти сохторҳои иҷтимоӣ, ғояҳо ва гуфтугӯҳоеро, ки ба дарки фаъолияти механизмҳои сиёсӣ таъсир мерасонанд, таъкид мекунад.

Яке аз самтҳои муҳимтарини равиши конструктивистӣ омӯзиши меъёрҳо ва ғояҳои барномаи ҳизбӣ мебошад. Чунин меъёрҳо ва ғояҳо аз ҷониби субъектҳои гуногуни сиёсӣ дар системаи интихоботӣ ва рақобати ҳизбӣ паҳн карда мешаванд. Тарзи қабули интихобот, ҳизбҳои сиёсӣ ва нақши онҳо дар раванди демократӣ тавассути заминаҳои фарҳангӣ, таърихӣ ва иҷтимоӣ ташаккул меёбад. Масалан, дар баъзе кишварҳо системаҳои

интихоботӣ ҳамчун воситаи иштирок ва рушди демократия баррасӣ карда мешаванд, дар дигар кишварҳо онҳо метавонанд ҳамчун механизмҳои идоракунӣ ва назоратӣ қабул карда шаванд. Ба ҳар ҳол системаи интихоботӣ ба дараҷаи эътимоди ҷамъиятӣ нисбат ба институтҳои сиёсӣ ва устувории фаъолияти сиёсӣ таъсири назаррас мерасонад [49].

Боби дуюми диссертатсия – «**Мақоми институтсионалии интихобот ва системаҳои ҳизбӣ дар ҷомеаи муосир**» аз ду зербоб иборат мебошад.

Дар зербоби якуми боби дуюми диссертатсия – «**Нақш ва мавқеи ҳизбҳои сиёсӣ дар ташаккули системаи интихоботӣ»** – марҳилаҳои гуногуни ташаккулёбии системаи ҳизбии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити демократикунонии ҷомеа таҳлилу баррасӣ гардидаанд.

Ташаккули системаи ҳизбӣ унсури муҳимтарини ҳаёти сиёсии ҳар як кишвар мебошад ва дар навбати худ ба равандҳои демократӣ таъсири назаррас мерасонад. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун яке аз ҷумҳуриҳои пасошӯравии Осиёи Марказӣ дорои тағйирпазирии назарраси рушди сиёсӣ буда, омӯзиши хусусиятҳои системаи ҳизбии онро саривақтӣ мегардонад. Раванди ташаккули системаи ҳизбӣ дар Тоҷикистон натиҷаи дигаргуниҳои тӯлонии таърихӣ ва иҷтимоӣ мебошад, ки аз замони шуравӣ оғоз ёфта, то солҳои соҳибистиқлолӣ идома меёбад. Дар шароити ноустувории сиёсӣ ва ҷанги шаҳрвандии минбаъда фарҳанги хоси ҳизбӣ ташаккул ёфт, ки таҳлил ва системасозии амиқро талаб мекунад.

Дар солҳои 1980-ум зери таъсири сиёсати бозсозӣ дар Тоҷикистон тағйироти куллии сиёсӣ ва иҷтимоӣ ба амал омада, барои оғози ташаккули системаи ҳизбӣ заминаҳои идеологию сиёсӣ фароҳам меоянд. Давраи пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ, ки бо бӯҳронҳои сиёсӣ, мушкилоти назарраси иқтисодӣ ва афзоиши ҳаракатҳои миллӣ ҳамроҳ буд, барои пайдоиши ҳизбҳо ва сиёсати гуногунҳизбӣ шароити сиёсӣ фароҳам овард. Маҳз дар ҳамин вақт хоҳишҳо ва ниёзҳои аҳолӣ ба намояндагии сиёсӣ зоҳир шуданд. Зеро дар замони шуравӣ чунин талаботи сиёсӣ аз ҷониби системаи сиёсии тоталитарӣ саркӯб карда шуда буданд.

Аҳамияти омӯзиши ин давра ба он вобаста аст, ки раванди ташаккули системаи ҳизбӣ дар Тоҷикистон на танҳо бо пошхурии Иттиҳоди Шуравӣ, балки бо равандҳои демократикунонӣ, ки тамоми иттиҳоди шуравии собиқро фаро гирифта буд, алоқаманд аст. Ю.Н. Никифоров қайд менамояд, ки: «Дар охири солҳои 1980-ум, таҳти таъсири ислоҳоти Михаил Горбачев дар доираи сиёсати бозсозӣ фаъолони сиёсӣ ташаббуси таъсиси ҳизбҳои нави сиёсиро оғоз карданд. Ин ислоҳот барои фаъолияти сиёсӣ уфуқҳо ва имкониятҳои нав фароҳам овард, ба ташаккули фазои сиёсии

бисёрҳизбӣ мусоидат кард ва дар он идеологияҳо ва ақидаҳои гуногун фаъолона зоҳир шуданд» [53, с.78].

Дар шароити афзоиши фаъолияти сиёсӣ ва шиддат гирифтани мушкилоти иҷтимоию иқтисодӣ на танҳо ҳизбҳои сиёсӣ, балки ҳаракатҳо ва эътилофҳои гуногун низ ба вуҷуд омаданд. Ба андешаи олимон: «Ин гуногунии қувваҳои сиёсӣ боиси ташаккули равияҳои гуногуни идеологӣ гардид, ки баъдан барои муборизаи сиёсӣ дар ҳаёти сиёсии Тоҷикистони соҳибистиқлол пайдо гардиданд» [55, с.139]. Ҳамин тариқ, таҳлили вазъи сиёсӣ дар охири солҳои 1980-ум нишон медиҳад, ки чӣ гуна раванди таназзули низоми шуравӣ, хоҳиши мардумро барои ба даст овардани озодии сиёсӣ ва ташкили низоми намояндагӣ ба воқеиятҳои нави сиёсӣ оғоз бахшид ва баъдан омили муайянкунандаи раванди ташаккули системаи ҳизбии Тоҷикистон гардиданд.

Бо вуҷуди ин, пайдоиши ҳизбҳо ва ҳаракатҳои гуногун ба муқовимати сиёсӣ ва идеологӣ оварда расонид. Дар ҷомеа ихтилофҳо оид ба роҳҳои рушди минбаъдаи кишвар, нақши дин ва миллат дар ҳаёти ҷамъиятӣ шиддат гирифтанд. «Ин мухолифатҳо дар ниҳоят ба мунокишаҳои шадид ва ҷанги шаҳрвандии солҳои 1992-1997 оварда расониданд, ки ба Тоҷикистон зарари ҷиддӣ расонид» [52]. Раванди ташаккули низоми ҳизбӣ дар Тоҷикистон дар охири солҳои 1980-ум ва солҳои аввали соҳибистиқлолӣ бо як қатор омилҳо, аз ҷумла равандҳои сиёсӣ, таърихӣ ва иҷтимоию иқтисодӣ вобаста буд. Ин омилҳо бо ҳамдигар алоқамандӣ дошта, барои пайдоиши ҳизбҳо ва ҳаракатҳои нави сиёсӣ шароити мусоид фароҳам оварданд.

Вазъият дар соли 1992, вақте ки ҷанги шаҳрвандӣ сар шуд, ба авҷи худ расид. Мунокиша ҷомеаи тоҷикистониро ба лагерҳои муқобил тақсим кард, ки чунин тамоюлот барои раванди сиёсӣ оқибатҳои харобиовар дошт. Ҷанги шаҳрвандӣ на танҳо сохтмони ҳизбӣ, балки татбиқи ташаббусҳои сиёсии дохилиро душвор кард, зеро ҳар як ҷониб кӯшиш мекард, ки дар шароити муборизаи шадид барои ҳокимият мавҷудияти худро таъмин кунад. Дар натиҷа, худи идеяи бисёрҳизбӣ зери хатар қарор гирифт, зеро ҷонибҳои мухолиф ба истифодаи усулҳои зӯроварӣ дар амалҳои сиёсии худ шуруъ карданд [32].

Фишори гурӯҳҳои силоҳбадаст низ ба обрӯи ҳизбҳо зарба зад. Бисёре аз ҳизбҳо маҷбур шуданд, ки гурӯҳҳои мусаллаҳи худро барои ҳимояи манфиатҳои худ мустақилона ташкил кунанд, ки ин зиддияти ҷамъиятиро боз ҳам бадтар кард. Тибқи маълумоти сарчашмаҳои мавҷуда: «Ҳизбҳо ба ҷои муколамаи созанда шаклҳои дигари муборизаи сиёсиро ҷорӣ карданд ва мавқеи худро аз ҳисоби зӯроварӣ нигоҳ доштанд. Ин боиси он шуд, ки шаҳрвандон ҳизбҳои сиёсиро бо нобоварӣ қабул карданд» [22, с.78]. Ҳамин тариқ, марҳилаи аввали истиқлолияти Тоҷикистон давраи

бухрони амиқи сиёсӣ гардид, зеро ин давра боиси шиддат гирифтани низоъҳои дохилӣ ва оғози ҷанги шаҳрвандӣ гардид. Ин раванди сохтмони ҳизбиро хеле мушкил кард ва боиси аз даст додани эътимод ба институтҳои сиёсӣ шуд. Бо вуҷуди ин, ҳатто дар шароити низоъ шаклҳои нави иштироки сиёсӣ ташаккул ёфтанд. Сарфи назар аз камбудиҳои ҷойдшта талошҳои ба амал баровардани дигаргуниҳои демократӣ ва ҷустуҷӯи роҳҳои бартараф кардани муқовимат сурат мегирифтанд.

Давраи пас аз низоъ дар Тоҷикистон, ки аз соли 1997 оғоз ёфта буд, марҳилаи муҳим дар ташаккул ва муътадилсозии низоми ҳизбии кишвар гардид. Дар ин солҳо ҷорӣ кардани ислоҳот, навсозии ҳаёти сиёсӣ ва тағйироти куллӣ дар муносибатҳои байниҳизбӣ ба мушоҳида мерасад [73]. Марҳилаҳои асосии муътадилсозӣ ва рушди системаи ҳизбиро, ки ба ҳамгироии бомуваффақияти неруҳои сиёсӣ ба воқеияти нави сиёсӣ мусоидат кардаанд, баррасӣ намудан хеле муҳим аст.

Марҳилаи аввали муътадилсозии вазъи сиёсиро метавон давраи пас аз имзои созишномаи сулҳ дар соли 1997 ҳисоб кард. Ин созишнома ба ҷанги шаҳрвандӣ хотима бахшид ва барои рушди муколамаи сиёсӣ асос гузошт. Қадами муҳим ташаккули ҳукумати ваҳдати миллӣ буд, ки дар он ҳам қувваҳои ҳоким ва ҳам мухолифин намояндагӣ мекарданд. Созишномаи мазкур ба коҳиш додани танишҳо ва муқаррар кардани шароити асосӣ барои суботи сиёсӣ имкон дод [19].

Дар марҳилаи дуюм, аз охири солҳои 1990-ум то аввали солҳои 2000-ум дар Тоҷикистон ислоҳоти сохторӣ ба роҳ монда шуд, ки ба таҳкими низоми сиёсӣ равона карда шуда буд. Давлат барномаи навсозии сиёсиро оғоз кард, ки он ба дастгирии таъсиси институтҳои устувори сиёсӣ равона карда шудааст. Қадами муҳим ислоҳоти қонунгузории интихоботӣ буд, ки барои интихоботи кушода ва намояндагии баланди сохторҳои гуногуни ҳизбӣ шароит фароҳам меовард. Ин чораҳо ба ташаккули муҳити рақобатпазиртар мусоидат карданд [59].

Марҳилаи сеюм дар аввали солҳои 2000-ум, вақте ки шумораи ҳизбҳои сиёсӣ дар кишвар ба таври назаррас афзоиш ёфт, ба назар мерасид. Дар шароити беҳтар шудани суботи сиёсӣ ва паст шудани сатҳи зӯроварӣ, дар баъзе ҳолатҳо ҳизбҳои нав ташкил карда шуданд, ки ба раванди сиёсӣ дохил шуданро оғоз карданд. Ҳизбҳои алоҳидаи кӯҳна ба навсозии платформаҳои худ шуруъ карданд, то аҳолии ҷавон ва фаъолро ҷалб кунанд. Ин ба ташаккули манзараи гуногуни сиёсӣ мусоидат кард [58].

Дар марҳилаи чорум, дар миёнаи солҳои 2010-ум, дар Тоҷикистон раванди навсозии институтсионалӣ оғоз ёфт. Шароити муҳити беруна, аз ҷумла ноустувории иқтисодӣ ва тағйироти ҷаҳонӣ, омилҳои иловагӣ барои ҷалби сармояи нави сиёсӣ ва равишҳои нави идоракунӣ гардид. Ба андешаи

сиёсатшиносони ватанӣ: «Мақомоти давлатӣ аҳамияти танзими фаъолтари низоми ҳизбиро дарк намуда, ба эътирофи бештари он ҳамчун воситаи муҳим барои таъмини суботи сиёсӣ мусоидат кард» [30, с.125]. Масъалаи хеле муҳим дар ин марҳила ташаккули консепсияи нави стратегӣ оид ба нигоҳ доштани суботи сиёсӣ мебошад, ки на танҳо тадбирҳои иловагиро барои таҳкими мавқеи ҳизбҳои сиёсӣ, балки ташаббусҳоро барои дастгирии тиҷорати хурд ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар бар мегирад. Таваҷҷуҳи муҳим ба беҳтар кардани муносибатҳо бо шариконы байналмилалӣ равона карда шуд, ки ба гирифтани кӯмаки иқтисодӣ ва таҳкими мавқеи сиёсӣ дар дохили кишвар мусоидат кард.

Ҳамин тариқ, марҳилаҳои муътадилсозӣ ва рушди низоми ҳизбӣ дар Тоҷикистон дар давраи пас аз низоъ (аз соли 1997 то соли 2020) бо татбиқи тадриҷии ислоҳоте, ки ба навсозии сохтори институтсионалӣ ва ташаккули низоми фаъолтари иштироки сиёсӣ равона шудаанд, тавсиф карда мешаванд. Бо вуҷуди як қатор мушкилоти ҷиддии системаи ҳизбӣ, рушди он дар ин марҳила барои дигаргунсозии минбаъдаи сиёсӣ дар кишвар замина гузошт. Ҳамзамон, таваҷҷуҳ ба ҳамгироии неруҳои гуногуни сиёсӣ унсури муҳимми таҳкими легитимияти идоракунии давлатӣ ва таъмини устуворӣ дар шароити ниҳоят мураккаби байналмилалӣ гардид.

Дар ҷараёни ташаккули низоми муосири ҳизбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи пас аз низоъ (1997-2020) тағйироти назаррас ба мушоҳида мерасад. Ин раванд ҳам мутобиқсозии ҳизбҳои мавҷуда ба шароити нав ва ҳам пайдоиши ҳизбҳои сиёсии навро инъикос мекунанд. Ин тамоюлот дар ҳаёти сиёсии кишвар нақши муҳим доранд ва ба рушди умумии он таъсир расонидаанд.

Дар зербоби дуюми боби дуюм – «**Хусусиятҳои ташаккулёбии системаи ҳизбӣ дар шароити ҷомеаи тоҷикистонӣ» –** нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар ташаккули рӯзномаи сиёсӣ, барномаҳои ҳизбию пешазинтихоботӣ, мактаби сиёсии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар пешгирии экстремизм ва радикализм таҳлилу баррасӣ гардидаанд.

Аҳамияти таҳқиқи нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар ташаккули низоми интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо якчанд омилҳое вобаста аст, ки ҳам дигаргуниҳои сиёсии дохилӣ ва ҳам самтҳои сиёсати хориҷии кишварро ба таври назаррас муайян мекунанд. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тағйироти босуръати сиёсати байналмилалӣ фаъолияти самараноки ҳизбҳои сиёсӣ унсури муҳимтарини таъмини равандҳои демократӣ ва суботи сиёсӣ дар Тоҷикистон мебошад.

Дар даҳсолаҳои охир таваҷҷуҳи афзоянда ба омӯзиши ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун унсури муҳимми идоракунии демократӣ ба назар мерасад. Нақши

ҳизбҳоро дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ, таҳияи барномаҳои сиёсӣ ва таъмини намояндагии табақаҳои гуногуни аҳолӣ дар мақомоти ҳокимият дар сатҳи баланд арзёбӣ кардан мумкин аст. Ҳизбҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон метавонанд сабабгори тағйиротҳое бошанд, ки ба муколамаи ошкоро ва фарогири сиёсӣ мусоидат мекунанд.

Иштироки ҳизбҳои сиёсӣ дар ташаккули рӯзномаи сиёсӣ ва барномаҳои ҳизбӣ яке аз самтҳои асосии фаъолияти онҳо дар низоми интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ҳизбҳои сиёсӣ, ҳамчун гурӯҳҳои муташаккил манфиатҳои табақаҳои гуногуни иҷтимоиро намояндагӣ мекунанд ва дар муайян кардани мушкилоти мубрами ҷомеа ва инчунин дар ташаккули афзалиятҳо барои ҳалли онҳо нақши муҳим доранд.

Пеш аз ҳама, бояд қайд кард, ки ҳизбҳои сиёсӣ барои намояндагии манфиатҳои гурӯҳҳои муайяни шаҳрвандон таъсис дода мешаванд ва барномаи онҳо дар асоси ин манфиатҳо ташаккул меёбад. Масалан, бо назардошти вазъи мураккаби иҷтимоию иқтисодии кишвар, ҳизбҳо аксар вақт ба масъалаҳои муҳим, аз қабили таъсиси ҷойҳои корӣ, мубориза бо камбизоатӣ, таъмини ҳифзи иҷтимоӣ ва дастрасии таҳсилот диққат медиҳанд. Ин мавзуъҳо дар барномаҳои ҳизбӣ мавқеи марказӣ ишғол мекунанд ва омодагии ҳизбҳоро барои иштирок дар ҳалли мушкилоте, ки аҳолиро ба ташвиш меоранд ва ҳалли воқеиро дар сатҳи сиёсати давлатӣ нишон медиҳанд, ифода мекунанд [55].

Таҳияи барномаҳои интихоботӣ инчунин як раванде мебошад, ки дар он ҳизбҳои сиёсӣ ниёзҳои ҷомеаро тавассути шаклҳои гуногуни ҳамкорӣ бо интихобкунандагон таҳлил мекунанд. Ин раванд метавонад муоширати мустақим - вохӯриҳои кушод, мизҳои мудаввар ва мубоҳисаҳо ва истифодаи таҳқиқоти сотсиологӣ барои муайян кардани масъалаҳои мубрам бошад. Муҳим он аст, ки барномаҳои таҳиянамудаи ҳизбҳо ҳуҷҷатҳои шахшудаи қолабӣ нестанд. Онҳо дар посух ба шароит ва ниёзҳои тағйирёбандаи аҳолӣ такмил дода мешаванд [54].

Яке аз намунаҳои иштироки фаъоли ҳизбҳо дар ташаккули рӯзномаи сиёсӣ иштироки онҳо дар таҳияи ташаббусҳои қонунгузорӣ мебошад, ки ба масъалаҳои муҳимтарини ҷомеа дахл доранд. Ҳизбҳо метавонанд ба мушкилоти мушаххас тавассути ташаббуси пешниҳодҳои қонунгузорӣ ва далели зарурати беҳтар кардани ҳаёти шаҳрвандон талош кунанд. Ҳамин тариқ, дар байни пешниҳодҳои барномавии ҳизбҳо ташаббусҳо оид ба тағйир додани қонунҳо дар бораи таъминоти иҷтимоӣ, низоми андоз ё масъалаҳои тандурустӣ мавҷуданд, ки бевосита ба сифати зиндагии аҳолӣ таъсир мерасонанд [44].

Ғайр аз ин, ҳизбҳо дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ низ нақши муҳим мебозанд. Бо истифода аз васоити ахбори омма ва шабакаҳои

иҷтимоӣ, онҳо метавонанд ғояҳои худро ба таври муассир ба аудиторияи васеъ расонанд ва ба ин васила рӯзномаи сиёсиро дар сатҳи муҳокимаи ҷамъиятӣ ташаккул диҳанд. Ин ба онҳо имкон медиҳад, ки на танҳо интихобкунандагонро ҷалб кунанд, балки дар муҳокимаи масъалаҳои муҳимми иҷтимоӣ низ фаъолона иштирок варзанд. Барномаҳои ҳизбӣ бояд барои мардум фаҳмо ва дастрас бошанд, ки ин барои иштироки онҳо дар интихобот ва ҳаёти сиёсӣ ангезаи иловагӣ эҷод мекунад [39].

Дар ташаккули барномаи сиёсии худ, ҳизбҳо аксар вакт ба анъанаҳои таърихӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоӣ такя мекунанд. Чунин амалкард ба қобилияти онҳо дар вокуниш ба мушкилоти муосир низ таъсир мерасонад. Аз ин рӯ, онҳо бояд на танҳо аз мушкилоти ҷорӣ огоҳ бошанд, балки роҳҳои амалӣ ва воқеии ҳалли онҳоро пешниҳод кунанд. Дар натиҷа, кори самараноки ҳизбҳо дар самти муайян ва инъикоси манфиатҳои иҷтимоӣ на танҳо ба нигоҳ доштани субот дар ҷомеа мусоидат мекунад, балки барои рушди равандҳои демократӣ дар Тоҷикистон заминаи мусоид фароҳам меорад.

Таҳияи барномаҳои ҳизбӣ ва маъракаҳои пешазинтихоботӣ вазифаи муҳимтарини ҳизбҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон мебошад, зеро маҳз ҳамин ҳуҷҷатҳо ва чорабиниҳо чеҳраи ҳизбҳоро ташаккул медиҳанд ва самти стратегии фаъолияти онҳоро дар интихоботи оянда муайян мекунанд. Раванди ташаккули барномаҳо ва маъракаҳои сиёсӣ ба таҳлили ҳамаҷонибаи воқеиятҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсии кишвар, инчунин ба назар гирифтани манфиатҳои табақаҳои гуногуни аҳолӣ асос ёфтааст.

Меъёрҳои ташаккули барномаҳои ҳизбиро дар Тоҷикистон аз рӯй якчанд самтҳои асосӣ гурӯҳбандӣ кардан мумкин аст. Аввалан, барномаҳо бояд ба талаботи кишвар мувофиқ бошанд ва ба ниёзҳои ҷомеа мувофиқат кунанд. Дар шароити муосири ҷаҳонишавии равандҳои иҷтимоиву иқтисодӣ, тағйироти ичтимоӣ ба ҳизбҳои сиёсӣ имкон фароҳам меорад, км аз захираҳои зеҳнӣ ва иқтидори мавҷуда барои беҳтар намудаеи сатҳу сифати зиндагии аҳолӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, ҷалби шаҳрвандон ба фаъолияти ҷамъиятию сиёсӣ ва густариши дастрасӣ ба маориф ва дигар неъматҳои ичтимоӣ самаранок истифода баранд. Аз ҷониби дигар, ҳизбҳои сиёсие, ки аз эътимоди интихобкунандагон бархурдоранд, вазифадоранд масъалаҳои мубрами ҳаёти иҷтимоиро муаяйн намуда, роҳҳои муассири ҳалли онҳоро пешниҳод созанд. Дар ин замина, ҳангоми таҳияи барномаҳои сиёсӣ ба назар гирифтани манфиатҳои қишрҳои гуногуни иҷтимоӣ амри зарурӣ мебошад. Ин маънои онро дорад, ки фаҳмиши амиқи мушкилоти мавҷудаи иҷтимоию иқтисодии шаҳрвандон, аз қабили мавҷудияти маориф ва тандурустӣ, сатҳи бекорӣ, масъалаҳои кишоварзӣ ва экология дар барномаҳои ҳизбӣ бояд ҷой дошта бошанд [26]. Ҳизбҳое, ки мехоҳанд

эътимоди интихобкунандагонро ба даст оранд, вазифадоранд, ки ба масъалаҳое, ки шаҳрвандонро ба ташвиш мееоранд, диққат диҳанд ва роҳҳои воқеии ҳалли онҳоро пешниҳод кунанд.

Дуюм, барномаҳои ҳизбӣ бояд равшан ва дастрас бошанд. Истифодаи аз ҳад зиёди истилоҳот ё мафҳумҳои мураккаб метавонад интихобкунандагонро аз муҳтавои асосии масъалаҳо дур кунад. Аз ин рӯ, муҳим аст, ки қарорҳои пешниҳодшуда ба таври возеҳ ва дастрас таҳия карда шаванд ва ба шаҳрвандон имкон диҳанд, ки худро бо барномаи ҳизб ва ҳадафҳои он ба осонӣ муайян кунанд.

Ҳангоми таҳияи барномаҳо манфиатҳои табақаҳои гуногуни иҷтимоӣ низ бояд ба назар гирифта шаванд. Тоҷикистон кишвари бисёрмиллат аст, бинобар ин бояд ба намояндагии манфиатҳои ақаллиятҳо ва гурӯҳҳои осебпазири аҳолӣ диққати махсус дода шавад. Ҳизбҳои сиёсӣ бояд дархостҳои ҷавонон, занон, пиронсолон ва намояндагони гурӯҳҳои гуногуни қавмиро ба назар гиранд ва роҳҳои ҳалли худро пешниҳод кунанд.

Ғайр аз ин, ба назар гирифтани хусусиятҳои рушди минтақавии кишвар низ хеле муҳим аст. Дар асоси таҳқиқотҳои илмӣ гуфтан мумкин аст, ки: «Дар Тоҷикистон дар рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ байни шаҳру деҳот фарқиятҳои назаррас мавҷуданд» [12]. Барномаҳои ҳизбӣ бояд пешниҳодҳои мушаххаси минтақаҳоро дар бар гиранд, то ба тамоми қисматҳои кишвар мувофиқ бошанд.

Стратегияҳои пешбурди барномаҳои ҳизбӣ дар арсаи интихоботӣ равишҳои гуногунро дар бар мегиранд. Яке аз усулҳои он иштироки фаъолона дар муколама бо интихобкунандагон, аз ҷумла ташкили вохӯриҳои кушод, мубоҳисаҳо ва мизҳои мудаввар мебошад, ки дар он ба шаҳрвандон имконият дода мешавад, ки дар бораи масъалаҳои ҷудогонаи барномаҳои ҳизбӣ саволҳо диҳанд ва фикри худро баён кунанд. Олими рус Д.В. Чижов қайд менамояд, ки: «Истифодаи самараноки воситаҳои муосири коммуникатсионӣ, аз қабили шабакаҳои иҷтимоӣ ва интернет низ дар пешбурди маъракаҳои сиёсӣ нақши муҳим мебозад. Технологияҳои муосир ба ҳизбҳо имкон медиҳанд, ки ба рӯйдодҳо ва муроҷиатҳои шаҳрвандон зуд вокуниш нишон диҳанд ва ба ин васила ҳамкории доимӣ ба вуҷуд оранд» [70, с.49].

Ғайр аз ин, ҳизбҳои муваффақ стратегияҳои робита бо ҷомеа (PR) ва мушовирони ботаҷрибаро истифода мебаранд. Омӯзиш ва тайёр кардани фаъолоне, ки метавонанд маълумотро дар бораи барнома ба оммаи васеъ расонанд, қисми муҳимми фаъолияти пешазинтихоботӣ мебошад. Ҳамин тариқ, таҳияи барномаҳои ҳизбӣ ва маъракаҳои пешазинтихоботӣ дар Тоҷикистон равиши ҳамаҷониба ва стратегиеро талаб мекунад, ки ҳам ба мушкилоти мубрами ҷомеа ва ҳам ба ниёзҳои гурӯҳҳои гуногуни аҳолӣ

нигаронида шудааст. Муваффақияти маъракаҳои интихоботӣ аз он вобаста аст, ки барнома то чӣ андоза самаранок амалӣ карда мешавад ва он то чӣ андоза ба талабот ва интизориҳои шаҳрвандон ҷавобгӯ хоҳад буд.

Истифодаи васоити ахбори омма (ВАО) ва шабакаҳои иҷтимоӣ қисми ҷудонашавандаи стратегияи ҳизбҳои сиесӣ дар Тоҷикистон, бахусус дар ҷараёни маъракаҳои интихоботӣ гардидааст. Усулҳои муосири коммуникатсия ба ҳизбҳо имкон медиҳанд, ки на танҳо ғояҳо ва барномаҳои худро ба интихобкунандагон расонанд, балки бо шунавандагон робитаи наздиктар барқарор кунанд. Истифодаи чунин имкониятҳо, дар навбати худ, ба сатҳи баланди иштироки аҳолӣ дар равандҳои сиёсӣ мусоидат мекунад.

Яке аз равишҳои асосии истифодаи ВАО паҳн кардани мундариҷаи иттилоотие мебошад, ки ба ташаккули симои мусбати ҳизб равона шудааст. Ҳизбҳо телевизион, радио ва нашрияҳои чопиро барои ҷойгир кардани изҳорот, мусоҳибаҳо ва мақолаҳои таҳлилии худ фаъолона истифода мебаранд. Чунин шакли фаъолият ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ ба манфиати ҳизбҳо имкон медиҳад. Истифодаи самараноки расонаҳои хабарии анъанавӣ имкон медиҳад, ки ба аудиторияи васеъ, аз ҷумла одамоне, ки ба интернет ё шабакаҳои иҷтимоӣ дастрасӣ надоранд, дастрасӣ пайдо кунанд [10].

Шабакаҳои иҷтимоӣ бошанд фазои тағйирёбанда ва интерактивӣ барои муошират бо интихобкунандагон мебошанд. Ҳизбҳои сиёсии Тоҷикистон аз шабакаҳои иҷтимоии Facebook, Instagram ва Telegram барои ташкили муколама бо шаҳрвандон фаъолона истифода мебаранд. Ба андешаи К.Д. Кургачев: «Ин шабакаҳои ба ҳизбҳо имкон медиҳанд, ки хабарҳо, эълону рӯйдодҳоро нашр кунанд ва инчунин ба рӯйдодҳо ва тамоюлҳо вокуниш нишон диҳанд ва ба саволу масъалаҳои мубрам посух гардонанд» [31, с.149].

Яке аз ҷанбаҳои асосии ҳузури ҳизбҳо дар васоити ахбори иҷтимоӣ қобилияти ҷамъоварии фикру мулоҳизаҳо аз интихобкунандагон мебошад. Ҳизбҳо метавонанд пурсишҳо, муҳокимаҳо гузаронанд ва шунавандагонро ба раванди ташаккули чорабиниҳои сиёсӣ ҷалб кунанд. «Ин равиш на танҳо ба фаҳмиши амиқи ниёзҳои шаҳрвандон мусоидат мекунад, балки таъсири ҷалби аҳолиро дар ҳаёти ҳизбӣ ба вуҷуд меорад ва дар навбати худ сатҳи эътимод ва садоқатмандии интихобкунандагонро нисбат ба ҳизб баланд мебардорад» [31].

Дар шароити зуҳури таҳдиду хатарҳои терроризм ва экстремизм фаъолияти ҳизбҳо барои пешгирии радикализатсияи ҷомеа низ хеле муҳим аст. Ба андешаи олимон: «Ҳизбҳои сиёсӣ бояд масъулияти худро барои муқовимат ба ғояҳои экстремистӣ дарк кунанд ва барои ҷавонон алтернативаҳои созанда пешниҳод намоянд» [39, с.65]. Барномаҳои

таълимие, ки ба рушди тафаккури интиқодӣ ва саводнокии сиёсӣ нигаронида шудаанд, метавонанд ҳамчун воситаи муассир барои коҳиш додани таъсири ғояҳои радикалӣ хизмат кунанд. Ғайр аз ин, таҳкими системаи амният низ бояд вазифаи ҳизбҳои сиёсӣ бошад. Тавассути ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ҷомеа, ҳизбҳо метавонанд ба равандҳои ташаккул ва татбиқи амнияти давлатӣ таъсир расонанд. Пешниҳодҳои созанда барои беҳтар кардани фаъолияти сохторҳои қудратӣ метавонанд эътимоди ҷамъиятиро ба институтҳои давлатӣ ба таври назаррас афзоиш диҳанд.

Мактаби сиёсии Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун падидаи беназир дар заминаи сиёсати дохилию хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди ташаккул ва таҳкими сохтмони ҳизбӣ дар кишвар нақши муҳим бозид. Ин мактаб дар марҳилаи ташаккули низоми сиёсии Тоҷикистон пас аз ба даст овардани истиқлолият дар соли 1992 ба вуҷуд омада, ба омодасозии кадрҳои ҳизбӣ ва рушди сохтори сиёсии дохилӣ таъсир ҷиддӣ расонид. Таърихи ташаккули ин мактаби сиёсӣ бо шахсияти муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки ба ҳайси Президенти кишвар ва Раиси Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон як қатор принсипҳои марбут ба идоракунӣ ва бунёди низоми давлатиро пешбарӣ кардааст, зич алоқаманд аст. «Яке аз вазифаҳои калидии дар назди мактаби сиёсӣ гузошташуда ташкили дастгоҳи устувори ҳизбӣ буд, ки қодир бошад дар шароити ноустувории сиёсӣ ва иқтисодӣ самаранок фаъолият кунад» [16].

Илова бар ин, мактаби сиёсии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими низоми сиёсии Тоҷикистон тавассути эҷоди робитаҳо байни ҳизбҳои гуногуни сиёсӣ ва сохторҳои давлатӣ нақши муҳим дорад. Барномаи ҳизбии ин мактаби сиёсӣ механизмҳои ҳамкорӣ ва муттаҳидсозиеро дар бар мегирад, ки ба ташкили робитаҳои зарурӣ байни роҳбарони ҷавони ҳизбӣ ва сиёсатмадорони ботаҷриба мусоидат мекунад. Ин равиши кор имкон медиҳад, ки дар фаъолияти сиёсӣ муттасилӣ эҷод гардад ва дар раванди қабули қарорҳо самаранокии онҳо таъмин карда шаванд.

Масъалаи муҳим он аст, ки мактаби сиёсии муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон инчунин ба ташаккули арзишҳои ватандӯстона дар байни донишҷӯён равона шудааст. Ҷавонони фаъол на танҳо ҷанбаҳои амалии идоракунӣ, балки асосҳои идеологияи давлатиро, ки аҳамияти ягонагӣ ва тамомияти ҳувияти миллиро таъкид мекунанд, меомӯзанд. Ҳамин тариқ, мактаби сиёсии ташаккулдодаи Сарвари давлат муҳити зарурии ташаккули самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ ва нигоҳ доштани суботи сиёсӣ мегардад.

Аҳамияти мактаби сиёсии муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро барои низоми сиёсии Тоҷикистон бояд эътироф кард. Он механизми муҳимме гардид, ки ба тайёр кардани кадрҳои баландихтисос ва иҷрои ҳадафҳои стратегии давлат имкон медиҳад. Ҳамин тариқ, мактаби сиёсии Сарвари давлат на танҳо элитаи сиёсии кишварро ташаккул медиҳад, балки ба таъмини суботи сиёсӣ ва рушди низоми ҳизбии Тоҷикистон мусоидат мекунад.

Боби сеюми диссертатсия – «**Самтҳои афзалиятноки фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар системаи интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон**» аз ду зербоб иборат мебошад.

Дар зербоби якуми боби сеюми диссертатсия –«**Фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар раванди интихобот ва хусусиятҳои он дар Ҷумҳурии Тоҷикисон» –** заминаҳои меъёрию ҳуқуқии фаъолияти ҳизбҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон, нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар таъмини муносибатҳои устувори ҷамъиятӣ ва масъулияту салоҳиятнокии ҳизбҳо дар раванди баргузории интихобот таҳқиқ гардидаанд.

Таҳлили фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар заминаи равандҳои интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаи хеле муҳим барои фаҳму дарки тағйирпазирии низоми сиёсии кишвар ва таъсири он ба рушди равандҳои демократӣ мебошад. Ба андешаи сиёсатшиноси ватанӣ Г.Р. Муродова: «Дар шароити дигаргуншавии ҳаёти сиёсӣ ва дигаргуниҳои иҷтимоию иқтисодии Тоҷикистон омӯзиши нақши ҳизбҳои сиёсӣ махсусан муҳим мегардад. Ҳизбҳои сиёсӣ дар кишвар на танҳо ғояҳо ва барномаҳои асосиро ташаккул медиҳанд, балки дар сафарбар кардани интихобкунандагон ва ташаккули интихоби сиёсӣ низ нақши муҳим доранд» [46, с.96]. Иштироки онҳо дар ҳаёти сиёсӣ имкониятҳо ва ҳудуди фаъолияти пурраи институтҳои демократиро муайян мекунад ва инчунин ба дараҷаи устувории системаи сиесӣ дар маҷмуъ таъсир мерасонад.

Тоҷикистон ҳамчун давлати ҷавони соҳибистиқлол дар марҳилаи ташаккули сохтору механизмҳои сиёсии худ қарор дорад. Чунин тамоюлот баҳодиҳии фаъолияти ҳизбҳои сиёсиро дар ин замина самти махсусан муҳими таҳқиқоти илмӣ мегардонад. Т.А. Василева қайд менамояд, ки: «Дар пасманзари мушкилоти мавҷуда, аз қабили тағйирёбии иқлим, бухронҳои сиёсию иқтисодии ҷаҳонӣ, пайдоиши таҳдиду хатарҳои иттилоотӣ ва зарурати таҳкими муколамаи сиёсӣ, иштироки ҳизбҳо дар раванди интихобот метавонад омили ҳалкунандае бошад, ки ба муттаҳидсозии ҷомеа ва таҳкими робитаҳои иҷтимоӣ мусоидат мекунад» [6, с.21]. Ғайр аз ин, ҳизбҳои сиёсӣ метавонанд ҳамчун воситаи муҳим барои ифодаи манфиатҳо ва ақидаҳои ҷамъиятӣ хидмат кунанд. Чунин нақши ҳизбҳо дар ҳаёти

сиёсию ҷамъиятӣ аҳамияти онҳоро дар идоракунии демократӣ ва суботи сиёсӣ боз ҳам муҳим мегардонад.

Дар ин замина, баррасии масъалаҳои марбут ба иштироки ҳизбҳои сиёсӣ дар интихобот, аз ҷумла, омӯзиши сатҳи омодагии онҳо ба рақобат, таҳлили барномаҳои сиёсӣ ва стратегӣ, инчунин арзёбии таъсири онҳо ба интихоби интихобкунандагон, аҳамияти хоса дорад. Таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки инчунин, муҳим аст, ки: «муносибати ҳизбҳо бо мақомоти давлатӣ ва сохторҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, инчунин саҳми онҳо дар ташаккули фарҳанги сиёсӣ ва баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон мавриди омӯзиш қарор гирад» [13]. Таҳлили фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон имкон медиҳад, ки самтҳои асосии рушди низоми бисёрҳизбӣ, муайян кардани мушкилоти мавҷуда ва таҳияи тавсияҳо оид ба беҳтар намудани қонунгузорӣ ва амалияи интихоботӣ муайян карда шаванд. Дар ин раванд, омӯзиши таҷрибаи байналмилалӣ ва мутобиқсозии он ба шароити маҳаллӣ, инчунин дастгирии ташаббусҳои ҳизбҳои сиёсӣ дар самти таҳкими демократия ва иштироки шаҳрвандон дар ҳаёти сиёсӣ аҳамияти калон дорад.

Ҳизбҳои сиёсӣ, ҳамчун ниҳодҳои муҳими ҷомеаи шаҳрвандӣ, вазифадоранд, ки манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоиро ифода намуда, дар муайян кардани самтҳои рушди кишвар ва ҳалли масъалаҳои мубрами рӯз саҳм гузоранд. Ба андешаи В.И. Лисенко: «Иштироки фаъолонаи ҳизбҳо дар интихобот имкон медиҳад, ки шаҳрвандон аз тариқи интихоби намояндагони худ дар мақомоти ҳокимият дар раванди қабули қарорҳо иштирок намуда, ба ин васила эҳсоси масъулият ва мансубияти худро ба ҷомеа тақвият бахшанд. Илова бар ин, рақобати солим байни ҳизбҳо дар интихобот метавонад ба пешниҳоди барномаҳои мукаммали сиёсӣ ва иқтисодӣ мусоидат намуда, имконияти интихоби беҳтарин роҳҳои ҳалли мушкилоти мавҷударо барои шаҳрвандон фароҳам оварад» [37, с.125]. Ҳизбҳо вазифадоранд, ки бо истифода аз платформаҳои мухталифи таблиғотӣ, аз ҷумла воситаҳои ахбори омма ва шабакаҳои иҷтимоӣ, диди худро оид ба масъалаҳои муҳим ба таври возеҳ ва мушаххас баён намуда, шаҳрвандонро ба иштироки фаъолона дар интихобот ташвиқ намоянд.

Дар шароити имрӯза, ки ҷаҳон бо мушкилоти гуногун рӯ ба рӯ аст, иштироки фаъолонаи ҳизбҳо дар раванди интихобот метавонад ба таҳкими сулҳу субот, рушди демократия ва пешрафти иқтисодию иҷтимоии кишвар мусоидат намояд. Аз ин рӯ, дастгирии фаъолияти ҳизбҳо, таъмини шароити баробар барои ҳамаи иштирокчиёни раванди интихобот ва ташвиқи шаҳрвандон ба иштироки фаъолона дар интихобот вазифаи муҳими тамоми ҷомеа мебошад. Бо дарназардошти аҳамияти раванди интихобот дар тақдири миллат, ҳар як ҳизби сиёсӣ вазифадор аст, ки бо масъулияти баланд

ба ин раванд муносибат намуда, дар таҳкими ваҳдати миллӣ, сулҳу субот ва пешрафти кишвар саҳми арзанда гузорад. Ин танҳо дар сурате имконпазир аст, ки ҳизбҳо манфиатҳои миллиро аз манфиатҳои гурӯҳӣ боло гузошта, барои бунёди ҷомеаи адолатпарвар, демократӣ ва пешрафта саъю кӯшиш намоянд.

Таҳлили фаъолияти ҳизбҳо ва иштироки онҳо дар равандҳои интихобот инчунин имкон медиҳад, ки хусусиятҳои ташаккули модели интихоботӣ дар Тоҷикистон нишон дода шаванд. Бояд дар назар дошт, ки низоми сиёсии кишвар хусусияти демократӣ дорад ва барои фаъолияти ҳизбҳо шароити рақобатнок фароҳам меорад. Ин таҳлили хусусиятҳои марбут ба фаъолияти ҳизбҳоро муҳим гардонида, ба хулосагириҳои мушаххас дар бораи устувории системаи ҳизбӣ ва қобилияти мутобиқшавии он имкон медиҳад [13].

Самти муҳимтарини муайянкунандаи фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар раванди интихоботи Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи мавҷудаи қонунгузорӣ ва меъёрӣ мебошад. Он як қатор қонунҳо, қарорҳо ва дастурҳоеро дар бар мегирад, ки на танҳо раванди интихобот, балки ташкили фаъолияти ҳизбӣ, пешбарии номзадҳо ва инчунин кафолатҳои ҳуқуқии иштироки шаҳрвандонро дар интихобот танзим мекунанд. Таҳлили қонунгузории ҷорӣ ба мо имкон медиҳад, ки то чӣ андоза самаранок будани фаъолияти ҳизбҳоро арзёбӣ намоем ва барои рушди ниҳодҳои демократӣ шароити зарурӣ фароҳам орем [14].

Дар ин замина, қонуни асосии Ҷумҳурии Тоҷикистон - Конститутсия, нақши калидиро мебозад. Он ҳуқуқ ва озодиҳои асосии шаҳрвандонро, аз ҷумла ҳуқуқи интихоб кардан ва интихоб шуданро кафолат медиҳад. Ин ҳуқуқҳо асоси иштироки сиёсии шаҳрвандон ва фаъолияти озоди ҳизбҳоро ташкил медиҳанд. Ҳизбҳо, дар навбати худ, вазифадоранд, ки дар доираи Конститутсия ва қонунҳо амал намуда, ба волоияти қонун эҳтиром гузоранд ва барои ҳифзи ҳуқуқҳои инсон саъю кӯшиш ба харҷ диҳанд.

Илова бар Конститутсия, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интихобот» муносибатҳои ҷамъиятиро дар раванди тайёрӣ ва гузаронидани интихобот танзим менамояд. Ин қонун тартиби пешбарии номзадҳо, бақайдгирии ҳизбҳо, гузаронидани маъракаҳои таблиғотӣ ва муайян намудани натиҷаҳои интихоботро муқаррар месозад. Он инчунин кафолатҳои ҳуқуқии нозирон, журналистон ва намояндагони ҳизбҳои сиёсиро таъмин мекунад, ки барои шаффофият ва одилона гузаштани интихобот мусоидат мекунад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ» асосҳои ҳуқуқии ташкил ва фаъолияти ҳизбҳоро муайян менамояд. Он тартиби

бақайдгирии ҳизбҳо, талабот ба аъзоёни онҳо, ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои ҳизбҳоро муқаррар месозад. Мутобиқи ин қонун, ҳизбҳо озоданд, ки барномаҳои сиёсии худро таҳия намоянд, дар интихоботҳо ширкат варзанд ва ақидаҳои худро тавассути воситаҳои ахбори омма паҳн кунанд. Аммо, фаъолияти ҳизбҳо набояд ба тағйири сохти конститутсионӣ бо роҳи зӯроварӣ, тарғиби ҷанг, иғвои адовати иҷтимоӣ, нажодӣ, миллӣ, динӣ ва маҳалгароӣ равона карда шавад.

Пажӯҳиши фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар раванди интихобот ва хусусиятҳои он дар Ҷумҳурии Тоҷикисон нишон дод, ки сарфи назар аз мушкилоти мавҷуда, низоми ҳизбии Тоҷикистон барои рушди минбаъдаи худ захираву имкониятҳои зиёд дорад. «Дурнамои беҳтар кардани раванди интихобот аз ислоҳоти ҳамаҷонибаи қонунгузорӣ, фаъолсозии ҷомеаи шаҳрвандӣ ва фароҳам овардани шароити баробар барои ҳамаи иштирокчиёни ҳаёти сиёсӣ иборат аст» [51]. Натиҷаҳои таҳқиқот барои беҳтар фаҳмидани механизмҳои амалкунандаи ҳамкории байни давлат, ҳизбҳо ва ҷомеа кӯмак хоҳанд кард ва инчунин метавонанд барои таҳқиқоти оянда ва ташаббусҳои сиёсие, ки ба таҳкими демократия дар кишвар нигаронида шудаанд, асос гузоранд.

Дар зербоби дуюми боби сеюми диссертатсия – «**Роҳҳои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти ҳизбҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар системаи интихоботӣ» –** як қатор масъалаҳои марбут ба фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, аз ҷумла захираҳои маҳдуди кадрӣ, сохтори нокифояи ташкилӣ, робитаи заиф бо интихобкунандагон, сатҳи пасти фарҳанги сиёсии шаҳрвандон ва таъсири омилҳои беруна ба ҳизбҳои сиёсӣ таҳлил гардидаанд.

Дар шароити нооромиҳои сиёсии ҷаҳони муосир ва манзараи босуръат тағйирёбандаи олам нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти хоса пайдо мекунад. Онҳо фаъолони асосии низоми сиёсӣ, миёнаравҳо байни давлат ва ҷомеа, инчунин воситаҳои асосии ташаккул ва ифодаи иродаи сиёсии шаҳрвандон мебошанд. Самаранокии фаъолияти онҳо бевосита ба устувории низоми сиёсӣ, сифати идоракунии давлатӣ ва сатҳи рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар таъсир мерасонад.

Дар заминаи низоми интихоботӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун иштирокчиёни асосии раванди интихоботӣ баромад мекунанд. Онҳо номзадҳо пешбарӣ мекунанд, барномаҳои пешазинтихоботӣ таҳия мекунанд, интихобкунандагонро сафарбар менамоянд ва барои овозҳои интихобкунандагон мубориза мебаранд. Муваффақияти ҳизб дар интихобот на танҳо нишондиҳандаи маъруфияти он, балки нишондиҳандаи қобилияти самаранок намояндагӣ кардани манфиатҳои тарафдорони худ ва татбиқи ҳадафҳои эълоншуда мебошад.

Бо вуҷуди ин, ҳизбҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо як қатор мушкилоте рӯ ба рӯ мешаванд, ки самаранокии фаъолияти онҳоро коҳиш медиҳанд. Ба онҳо захираҳои маҳдуди кадрӣ, сохтори нокифояи ташкилӣ, робитаи заиф бо интихобкунандагон, сатҳи пасти фарҳанги сиёсии шаҳрвандон ва таъсири омилҳои беруна дохил мешаванд. Вобаста ба ин, масъалаи баланд бардоштани самаранокии фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар низоми интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти махсус пайдо намуда, таҳлили маҷмуии илмиро талаб менамояд.

Самаранокии фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар низоми интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи гуногунҷанба буда, равиши ҳамаҷонибаро талаб мекунад. Дар рафти омӯзиши ин масъала хусусияти манзараи сиёсӣ ва воқеиятҳои иҷтимоию иқтисодии кишвар бояд ба назар гирифта шавад. Яке аз самтҳои асосии баланд бардоштани ин самаранокӣ тақвияти иқтидори институтсионалии худи ҳизбҳо мебошад. Ин на танҳо рушди сохтори ташкилӣ ва идоракунии самараноки захираҳо, балки баланд бардоштани сатҳи касбияти кадрҳои ҳизбӣ, алахусус дар соҳаи таҳлили сиёсӣ, таҳияи стратегияҳо ва муошират бо интихобкунандагонро дар назар дорад.

Ҷанбаи муҳим васеъ кардани пойгоҳи дастгирии ҳизбҳо мебошад. Дар шароити низоми бисёрҳизбӣ барои ҷалби аъзо ва ҷонибдорони нав, бахусус ҷавонон ва аҳолии канормонда фаъолона кор кардан лозим аст. Ин таҳия ва татбиқи барномаҳои суроғаҳоро талаб мекунад, ки манфиатҳо ва ниёзҳои табақаҳои гуногуни иҷтимоиро ба назар мегиранд. Стратегияи муассири иртиботӣ, ки ба истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ ва шабакаҳои анъанавии алоқа асос ёфтааст, дар ин ҷо нақши ҳалкунанда дорад.

Ҳамин тариқ, баланд бардоштани самаранокии фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар низоми интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаи мураккабест, ки аз ҷониби худи ҳизбҳо, мақомоти давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ талошҳои ҳамоҳангшударо талаб менамояд. Танҳо тавассути таҳкими иқтидори институтсионалии ҳизбҳо, тавсеаи заминаи дастгирии онҳо, инчунин такмили низоми интихобот дар рушди демократия ва таъмини рушди устувори сиёсии кишвар натиҷаҳои воқеӣ ба даст овардан мумкин аст.

Тақвияти нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар ташаккули иродаи сиёсии шаҳрвандон ва баланд бардоштани фаъолияти интихоботӣ ҷанбаҳои муҳимми раванди муосири демократӣ мебошанд. «Ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун унсурҳои муҳимми низоми сиёсӣ баромад намуда, ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ ва сафарбаркунии интихобкунандагон таъсири назаррас мерасонанд. Дар навбати худ, фаъолияти интихоботии шаҳрвандон нишондиҳандаи дараҷаи иштироки онҳо дар ҳаёти сиёсӣ буда, тавассути

иштирок дар интихобот, раъйпурсӣ ва дигар шаклҳои овоздиҳӣ ифода меёбад» [39].

Беҳтар гардонидани сохтори ташкилӣ ва сиёсати кадрии ҳизбҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаи хеле муҳим буда, ба баланд бардоштани самаранокии онҳо дар низоми интихобот мусоидат менамояд. И.П. Михайлов иброз медорад, ки: «Сохтори ташкилии мукаммал ба ҳизбҳо имкон медиҳад, ки захираҳоро самаранок истифода баранд, фаъолияти худро ҳамоҳанг созанд ва ба тағйирёбии вазъи сиёсӣ зуд вокуниш нишон диҳанд. Инчунин, сохтори босамар ба ҷалби аъзои нав, ташкили шабакаҳои дастгирӣ ва ба роҳ мондани муоширати хуб бо ҷомеа мусоидат мекунад» [44, с.66]. Сиёсати кадрии дуруст ба интихоб, тайёрӣ ва пешбарии кадрҳои салоҳиятнок равона гардида, ба ҳизбҳо имкон медиҳад, ки сармояи инсонии худро мустаҳкам намоянд. Баланд бардоштани сатҳи дониш ва малакаи кормандон, таъмини шаффофият дар масъалаҳои мансаб, муқаррар намудани системаи ҳавасмандгардонӣ барои пешравии касбӣ – ин ҳама ба он оварда мерасонад, ки ҳизбҳо кадрҳои арзанда ва қобили эътимодро ҷалб ва нигоҳ доранд. Мушкилоти набудани механизмҳои возеҳи ҷалбу нигоҳ доштани кадрҳои баландихтисос ба рақобатпазирии ҳизбҳо таъсири манфӣ мерасонанд. Бояд қайд кард, ки самаранокии кори ҳизби сиёсӣ бевосита аз сохтори ташкилии он ва сиёсати кадрӣ вобаста аст, ки бояд ҳам ба омилҳои дохилӣ ва ҳам ба омилҳои беруна равона карда шавад.

Дар маҷмуъ, бояд қайд кард, ки баланд бардоштани самаранокии фаъолияти ҳизбҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми интихоботӣ вазифаи мураккаб ва гуногунҷанба буда, муносибати ҳамаҷониба ва иштироки фаъолонаи ҳамаи ҷонибҳои манфиатдорро талаб менамояд. Татбиқи тадбирҳои пешниҳодшуда имкон медиҳад, ки институтҳои демократӣ дар кишвар мустаҳкам карда шаванд, эътимоди шаҳрвандон ба низоми сиёсӣ бо ҳам баланд бардошта шавад ва барои рушди устувори иҷтимоию иқтисодӣ шароит фароҳам оварда шавад. Ҳамчунин омӯзиши минбаъдаи таҷрибаи байналмилалӣ ва мутобиқсозии таҷрибаҳои беҳтарин ба шароити хоси Тоҷикистон зарур аст.

ХУЛОСА

Дар хулосаи тадқиқоти диссертатсионӣ бояд таъкид кард, ки ҳизбҳои сиёсӣ дар системаи муосири интихоботӣ нақши муҳим ва гуногунҷанба доранд. Фаъолияти онҳо на танҳо бо пешбарии номзадҳо ва гузаронидани маъракаҳои пешазинтихоботӣ маҳдуд намешавад, балки доираи васеи фаъолият, аз ҷумла ташаккули афкори ҷамъиятӣ, баён кардани манфиатҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ ва таъмини суботи сиёсиро дар бар мегирад. Таҳлили системаҳои интихоботии кишварҳои гуногун нишон дод,

ки намуди системаи интихоботӣ ба сохтори системаи ҳизбӣ ва нақши ҳизбҳо дар раванди сиёсӣ таъсири назаррас мерасонад. Системаҳои мажоритарӣ одатан ба ташаккули системаҳои дуҳизбӣ мусоидат мекунанд, ки дар онҳо ҳизбҳои калон, ки ба дастгирии васеи электоралӣ нигаронида шудаанд, бартарӣ доранд. Системаҳои мутаносиб, баръакс, барои рушди бисёрҳизбӣ шароит фароҳам меоранд ва имкониятҳои намояндагии гурӯҳҳои гуногуни идеологӣ ва иҷтимоиро васеъ менамоянд [2-М].

Ҳизбҳои сиёсӣ, ки акторҳои муҳимтарини ҳаёти сиёсии ҷомеаи муосир мебошанд, ба рушду фаъолияти низоми интихоботӣ таъсири муайянкунанда мерасонанд. Нақши онҳо, тавре ки дар таҳлилҳо нишон дода шудааст, гуногунҷанба буда, дар тамоми марҳилаҳои раванди интихоботӣ, аз ташаккули афкори ҷамъиятӣ ва пешбарии номзадҳо то ташкил ва гузаронидани маъракаҳои интихоботӣ ва назорати риояи меъёрҳои интихоботӣ зоҳир мешавад. Хусусияти онҳо дар ҳолатҳои зерин ифода меёбанд:

Якум, ҳизбҳои сиёсӣ интиқолдиҳандаи асосии идеологияҳо ва муқаррароти барномавӣ мебошанд, ки бо ин роҳ фарҳанги сиёсӣ ва афзалиятҳои интихоботии шаҳрвандонро ташаккул медиҳанд. Онҳо намунаҳои рушди ояндаро тавассути муайян кардани рӯзномаи сиёсӣ ва сафарбар кардани тарафдорон дар атрофи мушкилоти ҷамъиятӣ ва ҳалли мушаххаси онҳо пешниҳод мекунанд. Самаранокии ин фаъолият бевосита аз қобилияти ҳизбҳо барои мутобиқ шудан ба талаботи тағйирёбандаи иҷтимоӣ ва пайдо кардани забони умумӣ бо гурӯҳҳои гуногуни аҳолӣ вобаста аст. Дар шароити ҷомеаи иттилоотӣ, ки дастрасӣ ба иттилоот хеле васеъ шудааст, ҳизбҳо маҷбур мешаванд, ки технологияҳои муосири иртиботӣ ва шаклҳои нави ҳамкорӣ бо интихобкунандагонро истифода баранд, то рақобатпазир ва бонуфуз бошанд [4-М].

Дуюм, ҳизбҳо дар раванди пешбарии номзадҳо ба мансабҳои интихобшуда нақши ҳалкунанда доранд. Аз сифати интихоби номзадҳо, салоҳият ва эътибори онҳо қонуният ва самаранокии кори мақомоти интихобшудаи ҳокимият вобаста аст. Интизоми ҳизбӣ ва ҳамбастагӣ дар атрофи номзадҳо имкон медиҳад, ки захираҳо сафарбар карда шаванд ва кӯшишҳо дар маъракаи интихоботӣ ҳамоҳанг карда шаванд [5-М].

Сеюм, ҳизбҳои сиёсӣ ташкилкунандагон ва иштирокчиёни асосии маъракаҳои интихоботӣ мебошанд. Онҳо стратегияҳои худро таҳия мекунанд, таблиғот мегузаронанд, бо интихобкунандагон вохӯриҳо ташкил мекунанд, ВАО ва интернетро барои паҳн кардани маълумот дар бораи номзадҳо ва барномаҳои худ истифода мебаранд. Муваффақияти маъракаи интихоботӣ аз омилҳои гуногун, аз ҷумла захираҳои молиявии ҳизб, касбияти ташкилкунандагони он, қобилияти истифодаи самараноки

технологияҳои муосир ва мутобиқ шудан ба вазъияти тағйирёбандаи сиёсӣ вобаста аст. Усулҳои ғайриахлоқӣ ва тахрибии пешбурди маъракаи интихоботӣ, аз қабили паҳн кардани иттилооти бардурӯғ, эътимодро ба низоми интихобот коҳиш медиҳанд ва иродаи шаҳрвандонро таҳриф мекунанд [3-М].

Чорум, ҳизбҳо дар назорати риояи қонунгузорӣ ва қоидаҳои интихобот нақши муҳим доранд. Онҳо нозиронро ба участкаҳои интихоботӣ мефиристанд, қонуншиканиҳоро сабт мекунанд, шикоятҳо ва даъвоҳоро пешниҳод мекунанд. Назорати самараноки интихобот шарти зарурӣ барои таъмини қонунияти мақомоти интихобшудаи ҳокимият ва нигоҳ доштани субот дар ҷомеа мебошад [1-М].

Ҳамин тариқ, таъсири ҳизбҳои сиёсӣ ба рушди низоми интихоботии ҷомеаи муосир гуногунҷанба аст. Аз як тараф, онҳо ба ташаккули фарҳанги сиёсӣ, сафарбаркунии интихобкунандагон ва назорати интихобот мусоидат мекунанд. Аз тарафи дигар, онҳо метавонанд имкониятҳои худро барои идора кардани афкори ҷамъиятӣ ва маҳдуд кардани рақобати сиёсӣ истифода баранд.

ТАВСИЯҲО БАРОИ ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Бо мақсади таҳуим ва боло бурдани нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар низоми интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур аст маҷмӯи тадбирҳои мушаххасу ҳамаҷониба, ки ба талаботи муосири ҳаёти ҷамъиятию сиёсӣ мутобиқат менамоянд, амалӣ гарданд. Ҳамзамон бо баланд бардоштани сатҳи фарҳанги сиёсии ҷомеа, бояд маърифати сиёсиву ҳуқуқии азолӣ тавассути ВАО (воситаҳои ахбори омма) ба таври низомнок роҳандози карда шавад, меъёрҳои қонунгуҳзории интихоботӣ ба интихобкунандагон шарҳ дода шаванд ва фаъолияити воситаҳои ахбори оммаи мустақил, ки дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ нақши муҳим доранд, дастгирӣ гардад.

Тақвияти имкониятҳои ташкилӣ ва кадрии ҳизбҳои сиёсӣ, баланд бардоштани сатҳи касбии кормандони ҳизбӣ ва густариши муколама ва ҳамкории байниҳизбӣ аз ҷумлаи вазифаҳои муҳим ба ҳисоб меравад. Яке аз самтҳои афзалиятноки рушди низоми интихоботии муосир модернизатсияи он, яъне татбиқи технологияҳои нав ва қарорҳои муосири идоракунӣ мебошад. Низоми интихоботии муосир тақозо менамояд, ки раванди интихобот бар асоси муносибати илмӣ ва таҳлили ҳамаҷониба ба роҳ монда шавад.

Таҷрибаи байналмиллалӣ собит месозад, ки истифодаи овоздиҳии электронӣ дар ҷараёни интихобот метавонад сатҳи амният ва шаффофияти равандҳои сиёсиро таъмин намояд. Аз ин рӯ, ҷиҳати татбиқи самараноки

овоздиҳии электронӣ такмили омодагии техникии зерсохторҳо ва кафолати амнияти киберӣ, инчунин роҳандозии корҳои фаҳмондадиҳи миёни интихобкунандагон аҳамияти муҳим дорад. Барои таҳкими нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар низоми интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд чорабиниҳои зерин андешида шаванд:

Рушду инкишофи маданияти сиёсӣ: гузаронидани барномаҳои таълимӣ барои интихобкунандагон оид ба ҳуқуқи интихобот, фарҳанги сиёсӣ ва нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар ҷомеаи демократӣ; дастгирии рушди воситаҳои ахбори оммаи мустақил, ки ба ташаккули афкори объективии ҷамъиятӣ мусоидат мекунанд; мусоидат ба рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ ва баланд бардоштани фаъолияти сиёсии шаҳрвандон.

Тақвияти иқтидори институтсионалии ҳизбҳои сиёсӣ: дастгирии ҳизбҳои сиёсӣ дар рушди сохтори ташкилии онҳо, баланд бардоштани ихтисоси кадрҳои ҳизбӣ, таҳияи барномаҳои сиёсӣ; мусоидат ба рушди муколама ва ҳамкории байниҳизбӣ; дастгирии иштироки ҳизбҳои сиёсӣ дар барномаҳо ва лоиҳаҳои байналмилалӣ, ки ба таҳкими демократия ва рушди институтҳои сиёсӣ равона шудаанд.

Ҷорӣ намудани технологияҳои муосир дар раванди интихобот: истифодаи овоздиҳии электронӣ (бо назардошти амният ва шаффофият); таъсиси пойгоҳҳои иттилоотӣ барои ҳамкории интихобкунандагон бо ҳизбҳои сиёсӣ ва номзадҳо; истифодаи шабакаҳои иҷтимоӣ ва дигар воситаҳои рақамӣ барои гузаронидани маъракаҳои интихоботӣ ва огоҳ кардани интихобкунандагон.

Ҳизбҳои сиёсӣ дар низоми интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши муҳим дошта, намояндагии сиёсии шаҳрвандонро таъмин намуда, ба ташаккули ҳокимияти демократӣ мусоидат менамоянд. Таҳкими нақши ҳизбҳои сиёсӣ муносибати ҳамаҷонибаро талаб мекунад, ки такмили қонунгузории интихобот, рушди фарҳанги сиёсӣ, таҳкими иқтидори институтсионалии ҳизбҳои сиёсӣ ва таъмини шароити баробар барои иштироки онҳо дар интихоботро дар бар мегирад. Татбиқи тавсияҳои амалии пешниҳодшуда ба баланд бардоштани самаранокии низоми интихобот, таҳкими институтҳои демократӣ ва рушди устувори Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон медиҳанд.

НОМГӮЙИ ИНТИШОРОТИ МУАЛЛИФ АЗ РӮЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Мақолаҳои илмие, дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

[1-М]. Расулов, А.З. Мавқеи ҳизбҳои сиёсӣ дар системаи сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А.З. Расулов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2024. – №6-1. – С. 298-304. – EDN KVPQCH
[2-М]. Расулов, А.З. Ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун субъекти системаи интихоботӣ: ҷанбаҳои назариявию методологии масъала [Матн] / А.З. Расулов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – № 10-2. – С. 267-276. – EDN TSDHUF
[3-М]. Расулзода, А.З. Омӯзиши асосҳои назариявии ташаккулёбии парламентаризм ва фаъолияти парламентии ҳизбҳои сиёсӣ [Матн] / А.З. Расулзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2024. – № 12. – С. 403-411. EDN: UVBPKV
[4-М]. Расулзода А.З. Системаҳои интихоботӣ ва нақши онҳо дар раванди сиёсии ҷомеаи демократӣ [Матн] / А.З. Расулов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2025.– № 4. – С.286-293. EDN: AEPNKS
[5-М]. Расулзода, А.З. Нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар низоми интихоботии ШМА ва Канада [Матн] / А.З. Расулзода // Осиё ва Аврупо. – 2025. – № 1 (21). – С.92-99. EDN: TKWGNH

II. Мақолаҳо ва фишурдаи интишорот дар маҷмуаҳои дигар:

[6-М]. Расулов, А.З. Нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар системаи интихоботӣ [Матн] / А.З. Расулов // Мақом ва нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар инкишофи геополитикии минтақа: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ (ш.Душанбе, 29 августи соли 2023). – Душанбе: ДМТ, 2023. – С.230-245.
[7-М]. Расулов А.З. Фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар шароити ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ [Матн] / А.З. Расулов // Шабакаҳои иҷтимоии интернетӣ ҳамчун таҳдиди воқеӣ ба амнияти миллӣ: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ (ш.Душанбе, 29-уми ноябри соли 2022). –Душанбе: ДМТ, 2022. –С.325-229.
[8-М]. Расулзода, А.З. Роҳҳои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти ҳизбҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар системаи интихоботӣ [Матн] / А.З. Расулзода // Таҳлили омилҳои иҷтимоӣ ва фарҳангии рушди ҷомеаи пасошуравии Тоҷикистон: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ (ш.Душанбе, 29-уми апрели соли 2025). –Душанбе: ДМТ, 2025. –С.427-437.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

УДК: 32.001 (575,3)

На правах рукописи

РАСУЛЗОДА АСЛАМ ЗАФАР

МЕСТО И РОЛЬ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В ИЗБИРАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ

АВТОРЕФЕРАТ
диссертации на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 5.6.2. Политические институты, процессы и технологии

Душанбе – 2026

Диссертация выполнена на кафедре политических процессов в Таджикистане философского факультета Таджикского национального университета

Научный руководитель	**Сафарализода Худжамурод Куддуси** – доктор политических наук, профессор кафедры политических процессов в Таджикистане философского факультета Таджикского национального университета
Официальные оппоненты	**Шарифзода Лохути Шариф** — доктор политических наук, заместитель директора Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан; **Муродова Гулчехра Рузибоевна** — кандидат политических наук, доцент, заведующая кафедрой политологии Кулябского государственного университета имени А. Рудаки.
Ведущая организация	Таджикский государственный университет коммерции

Защита диссертации состоится 13 июня 2026 года, в $13:^{00}$ часов на заседании диссертационного совета 6D.КОА-079 при Институте философии и политологии имени А.Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана (734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 33).

С текстом диссертации можно ознакомиться в Научной библиотеке имени Индиры Ганди Национальной академии наук Таджикистана (734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 33) и на официальном сайте Института философии и политологии имени А.Баховаддинова НАНТ (www.ifppanrt.tj)

Автореферат разослан «___» __________ 2026 г.

Ученый секретарь диссертационного совета, кандидат политических наук
Email: Sanginov1953@mail.ru **Сангинов Н.Н.**

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В сложных условиях современных политических процессов, где сочетаются интересы граждан, лидеров и общественное мнение, политические партии выступают центральными субъектами избирательного процесса. В таких условиях место и роль политических партий выражаются в определении направления развития общества, формировании государственной политики и выражении интересов различных социальных групп. В этом контексте анализ основных функций политических партий в избирательном процессе имеет большое значение для улучшения функционирования демократических институтов и обеспечения представительного управления. Однако избирательный процесс по сути представляет собой сложную систему, в которой взаимодействуют или сотрудничают различные силы, стремящиеся к власти и возможностям влиять на будущее общества. Политические партии в этом случае выступают в качестве основных игроков. Они формируют политическую повестку дня, мобилизуют избирателей и предлагают альтернативные стратегии развития страны. Они обеспечивают коммуникацию между гражданами и государством, выражают интересы различных социальных групп и трансформируют их в конкретные политические программы и платформы. Актуальность изучения роли политических партий в избирательном процессе обусловлена несколькими основными факторами.

В эпоху глобализации и бистрых социальных изменений политические партии сталкиваются с новыми вызовами. Им приходится адаптироваться к меняющимся условиям, разрабатывать инновационные стратегии и находить новые способы взаимодействия с избирателями. Анализ научной литературы показывает, что «традиционные методы политической мобилизации и коммуникации зачастую оказываются неэффективными в условиях расширения источников распространения информации» [10, с.22]. Возникает необходимость глубокого понимания вопроса, каким образом в эпоху тотальный глобализации политический партий могут реализовыват свои функции задачи или просто адаптироваться к новым условия? Очевидно что в условиях демократизации общество политические партии снижают накал политических страстей призывают к взаимопониманию, что очень важно для достижения общественного согласия и устойчивого развития общественной жизни.

По мнению исследователей: «политические партии должны быть открытыми и прозрачными в своей деятельности, подотчётными перед своим избирателям и придерживаться этических норм и принципов» [21, с.114]. Здесь возникают следующие вопросы: Как политические партии

могут повысить свою прозрачность и подотчётность? Каким образом политические партии могут укрепить свои связи с избирателями? Следует отметить, что увеличение доверия граждан к политическим институтом и укрепление демократических институтов зависит от этых факторов.

В условиях формирования демократического общества политические партии играют важную роль в избирательном процессе. Так как в демократических обществах политические партии занимают особое место в формировании демократических институтов и укреплении гражданского общества. Они сами являются важными институтами гражданского общества. Анализ научной литературы показывает, что «политические партии в своей деятельности сталкиваются с многочисленными проблемами. В том числе, нехватка ресурсов, политического опыта, партийного уклада, нехватка кадров и т.п. Кроме того политические партии могут сталкиваться с проблемами общественного доверия» [30, с.79]. С одной стороны это связано с ограниченного участия граждан в политическом процессе, с другой стороны это зависит от активности самых партий. На основе экспертных оценок можно констатировать, что такая ситуация могут стать причиной проявления абсентеизма. Этот фактор, в свою очередь, имеет негативное воздействие на функционирование демократических институтов.

Исходя из всего этого следует отметить, что актуальность темы исследования также заключается в том, что в современных условиях серьезное влияние имеют новые информационные технологии, в том числе социальные сети. Анализ этого вопроса даст возможность определить перспективы использования новых медиа в политическом процессе общества. В связи с этим, политические партии должны адаптироваться к новым способам коммуникации с избирателями. Наблюдения показывают, что «политические партии в таких условиях должны использовать возможности социальных сетей для мобилизации избирателей и противодействовать распространению дезинформации и фейковых новостей» [31, с.149]. Изучение эффективного использования новых технологий в избирательном процессе является важным условием обеспечения эффективности выборов.

Актуальность исследования роли политических партий в избирательном процессе Республики Таджикистан обусловлена следующими факторами: «изучение характера политического развития страны; изучение особенности переходного периода; изучение стремления страны к построению демократического общества, основанного на многопартийности и конкурентных принципах» [36, с.65]. Поэтому в условиях Республики Таджикистан изучение деятельности политических

партий в контексте избирательных кампаний является важной задачей, имеющей как теоретическое, так и практическое значение.

Республика Таджикистан находится в процессе формирования своей политической системы. После обретения государственной независимости Республика Таджикистан столкнулась с навязанной гражданской войной. Эти события препятствовали развитию политических институтов и партийной системы страны. Несмотря на все это в процессе установления национального примирения и стабилизации обстановки политические партии сыграли важную роль. Поэтому этот вопрос требует дальнейшего изучения. Так как политические партии в процессе демократизации общества и роль политических партий в избирательном процессе Республики Таджикистан занимают важную роль.

В современных условиях политические партии Республики Таджикистан играют важную роль в формировании интересов различных групп населения. В рамках деятельности политических партий граждани Таджикистана могут участвовать в процессе управления государством. Также на основе анализа и оценки деятельности политических партий и избирательной системы Республики Таджикистан можно определить существующие проблемы и перспективы их совершенствования.

Степень изученности научной темы. В политологии и социальной практике важную роль играет вопрос о месте и роли политических партий в избирательной системе. Изучение этой темы имеет долгую историю и остается актуальным с развитием политических систем и избирательных технологий. Однако научное изучение политических партий и их место в избирательной системе началось в конце XIX и начале XX веков. В современную эпоху число ученых, изучавших политические партии, значительно возросло. Для более наглядного представления степени изученности данной темы целесообразно разделить существующие научные и исследовательские работы на следующие группы.

Первая группа включает в себя научные и исследовательские работы ряда западных ученых и исследователей. Фундаментальные работы в этой области принадлежат М. Веберу [7], Р. Михельсу [45], М. Дюверже [15], Ж. Сартори [57], А. Лейбхарту [33; 34; 35], С.М. Липсету, С. Роккану [36], П. Таагпере, М.С. Шугарту [66] и др. В их научных работах изучаются рационализация политической власти, «железный закон олигархии», бюрократизация партийных организаций, классификация партийных систем, взаимосвязь между избирательными системами и партийными структурами, влияние избирательных систем на стабильность политических систем, классификация партийных систем, их влияние на политическую стабильность, стратегии политических партий, различные избирательные

системы, процессы изменения партийных программ и роль партий в демократическом управлении.

Вторая группа состоит из работ российских ученых. В изучении различных аспектов политических партий и избирательных систем значительный вклад внесли такие ученые, как З.М. Зотова [20], Г.Г. Голосов [9], В.Я. Гельман [8], Е.Ю. Мелешкина [43], А.Ю. Сунгуров [65], Е.Ю. Мелешкина [42], А.Е. Любарев [38], А.В. Иванченко [21], В.И. Лысенко [37], В.С. Комаровский [29], Е.Б. Шестопал [72], Л.В. Сморгунов [63] и др. В работах упомянутых ученых анализировалась роль политических партий в избирательной системе, теоретические аспекты партийного строительства и партийных систем, особенности формирования партийных систем, классификация политических партий, направление идеологической деятельности и организационные структуры партий. Российские ученые также уделяли должное внимание вопросам конституционно-правового статуса политических партий, правовой основе их участия в выборах, финансированию партий и избирательных кампаний, факторам, влияющим на выбор граждан, особенностям политической деятельности различных социальных групп, а также роли средств массовой информации и политической рекламы в избирательном процессе.

Третью группу составляют научно-исследовательские работы отечественных ученых. Таджикские ученые также внесли значительный вклад в изучение политических партий и избирательных систем. Среди них имеют большое научно-теоретическое значение работы А.Н. Махмадова [40; 41], Г.Н. Зокирова [18], А. Мухабатова [48], М.У. Хидирзоды [68], Н.С. Муродовой [47], Ш. Каримова [28], В.М. Набиева [50], М.Р. Камоловой [24], А.И. Имомова [23], О. Каримова [27], С. Сафарова [61], Р. Хакимова [69] и др. В своих работах отечественные ученые и исследователи анализировали и обсуждали вопросы формирования политических партий, эволюции партийной системы, влияния партий на политический процесс и их взаимодействия с гражданским обществом и государством. В своих работах они также анализируют вопросы формирования и развития партийной системы Республики Таджикистан, участия партий в избирательных кампаниях, сотрудничества партий с государством и обществом. В своих исследованиях особое внимание уделяют изучению влияния политических партий на формирование политической культуры населения, их роли в обеспечении политической стабильности и демократического развития.

Четвертую группу составляют диссертационные работы отечественных ученых. На протяжении многих лет независимости ученые и исследователи страны, наряду с другими вопросами политической жизни, изучали различные направления деятельности политических партий

Республики Таджикистан и формирование избирательной системы страны в рамках своих диссертационных работ. Среди них в настоящей диссертационной работе проанализированы и обсуждены диссертационные работы Р.Г. Курбонова [30], Г.Р. Муродовой [46], М.Р. Камоловой [25], Л.Ш. Сафарова [60], А.А. Сайфиддинова [56], Ф.Ф. Джонмахмадова [11].

В целом, вопрос о месте и роли политических партий в избирательной системе изучался в различных формах и условиях. Существует широкий спектр научной литературы по различным аспектам этой проблемы. Однако, с быстрым развитием политических процессов и появлением новых проблем, исследования в этой области продолжаются, и возникают новые направления. Особое значение имеет изучение влияния новых технологий, популизма и глобализации на партийные системы и избирательные процессы. Изучение места и роли политических партий в избирательной системе остается важной задачей для понимания функционирования современных демократических институтов. Анализ накопленного теоретического и эмпирического материала позволяет выявлять закономерности и тенденции в развитии партийных систем, а также оценивать влияние избирательных систем на политическую конкуренцию и представительство различных интересов в политике. Продолжение исследований в этой области необходимо для разработки эффективных стратегий развития демократии и укрепления политической стабильности.

Связь исследования с программами и научными темами. Диссертационная работа выполнена в рамках реализации темы научно-исследовательской работы кафедры политических процессов а Таджикистане философского факультета Таджикского национального университета «Таджикистан в процессе политических изменений общества и новых глобальных угрозах» (на 2016-2020 и 2021-2025 годы).

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования – исследование места и роли политических партий в избирательной системе Республики Таджикистан, а также определение их роли в развитии демократии и отражении многообразных интересов населения. Для достижения поставленной цели исследования были предложены следующие исследовательские задачи по изучению и исследованию темы диссертации:

Задачи исследования:

- анализ и исследование возникновения политических партий, форм их проявления, а также выявление особенностей процесса становления политических партий в современных условиях;

- определение влияния политических партий на развитие избирательной системы современного общества и обосновать их роль в развитии демократических институтов общества;

- анализ и исследование особенностей процесса формирования партийной системы в Республике Таджикистан, определение важнейших факторов, влияющих на этот процесс;

- изучение место и роли политических партий в формировании избирательной системы Республики Таджикистан и определить перспективы обеспечения развития партийной системы в стране;

- рассмотрение и оценка деятельности политических партий в избирательном процессе и выделение ее особенности а Республике Таджикистан;

- анализ и рассмотрение путей повышения эффективности деятельности политических партий Республики Таджикистан в избирательной системе.

Объект исследования – политические партии как субъект политических процессов.

Предмет исследования – место и роль политических партий в формировании избирательной системы Республики Таджикистан как фактор развития демократии и отражения многообразных интересов населения.

Гипотеза исследования. В условиях современных политических изменений возрастает значение политических партий как ключевых участников избирательной системы. Их роль становится всё более актуальной в формировании политической повестки, выдвижении кандидатов, организации мобильности избирателей и контроле за ходом выборов. В этом контексте политические партии выступают важным инструментом для выражения и защиты интересов различных общественных групп, позволяя представлять разнообразные мнения в рамках политической борьбы и воздействовать на процесс принятия государственных решений. Партии также способствуют повышению политической грамотности граждан, вовлечению их в общественную жизнь и укреплению основ демократии. В избирательной системе политические партии осуществляют функции посредника между гражданам и государством, обеспечивая активное участие населения в политической жизни страны. В Республике Таджикистан функционирует многопартийная система, в которой представлены различные политические силы, отражающие многообразие интересов и мнений населения. Увеличение роли политических партий в избирательном процессе Республики Таджикистан требует комплексного подхода, включающего

совершенствование законодательства, укрепление институциональной базы партий и повышение политической культуры граждан. Укрепление роли политических партий в избирательной системе Республики Таджикистан является важным условием для дальнейшего развития демократии и гражданского общества.

Теоретические основы исследования. В данном исследовании использованы научные и исследовательские работы отечественных и зарубежных учёных. Выводы и результаты исследования основаны на теориях рационального выбора, теории социального распределения, институциональном подходе и теории партийных систем. Теория рационального выбора рассматривает политические партии как рациональных акторов, поскольку они участвуют в разработке стратегий, выдвижении кандидатов и представлении политических программ в избирательном процессе, стремясь привлечь максимальное количество голосов избирателей. Избиратели, в свою очередь, действуют рационально и выбирают партию или кандидата, отвечающего их интересам. Теория социального разделения объясняет возникновение и развитие политических партий как отражение глубоких социальных различий в обществе, таких как классовые, религиозные, этнические или региональные различия. Политические партии выражают интересы определённых социальных групп и стремятся представлять их в политической системе. Институциональный подход фокусируется на роли институциональных факторов, таких как избирательная система, партийное законодательство и структура государственного управления, в формировании партийной системы и определении роли политических партий в избирательном процессе. Теория партийных систем анализирует характеристики политических систем, в которых одна партия занимает доминирующее положение в течение длительного периода времени и оказывает решающее влияние на политический процесс и избирательную систему.

Методологические основы исследования. В процессе исследования были использованы научные методы системного, институционального, сравнительного анализа, контент-анализа, количественно-качественного и типологического подходов. Системный анализ позволил показать политические партии как политический институт и важнейший элемент политической системы общества. На основе этого метода изучались модернизационный характер развития политических партий и процессы демократизации политической жизни в Республике Таджикистан. Нормативно-правовая база деятельности политических партий, в частности регулирование партийной деятельности, эволюционное развитие законодательства страны в отношении политических партий

анализировались с использованием институционального метода. На основе сравнительного метода были показаны этапы формирования и развития как политических партий в Таджикистане, так и избирательной системы. Типологический метод использовался для анализа классификации политических партий. Методы контент-анализа, анализа количественно-качественных показателей применялись для анализа эмпирических материалов, относящихся к политическим партиям, в том числе для анализа статистических данных, материалов электронных СМИ (официальных информационных сайтов), периодических изданий и др.

Научная новизна исследования. На основе изучения взаимосвязи политических партий и избирательной системы Республики Таджикистан анализируется деятельность политических партий, с учетом нормативно-правовых аспектов и реальных политических процессов показаны их роль в избирательной системе Республики Таджикистан. В отличие от существующих работ, которые в основном сосредоточены на описании законодательной базы или анализе партийной деятельности, в настоящем исследовании представлен углубленный анализ важнейших направлений деятельности политических партий. Научная новизна исследования представлена в следующих пунктах:

- проанализировано возникновение политических партий и формы их проявления, показаны специфические особенности процесса становления политических партий в современных условиях;
- показано влияние политических партий на развитие избирательной системы современного общества, а также обоснована их роль в развитии демократических институтов общества;
- изучены особенности процесса формирования партийной системы в Республике Таджикистан, выявлены важнейшие предпосылки и факторы, влияющие на этот процесс;
- изучены место и роль политических партий в формировании избирательной системы Республики Таджикистан, а также определены перспективы обеспечения развития партийной системы в стране;
- рассмотрена и оценена деятельность политических партий в избирательном процессе, определены ее специфические особенности в Республике Таджикистан;
- обсуждены пути повышение эффективности деятельности политических партий Республики Таджикистан в избирательной системе страны и даны практические рекомендации по данному вопросу.

Положения, выносимые на защиту:

1. Политические партии, отражая интересы граждан, предлагая кандидатуры, разрабатывая политические программы и активизируя избирателей выступают в качестве посредников между обществом и государственными структурами. В условиях Республики Таджикистан важность политических партий в избирательном процессе приобретает особую значимость. Изучение этих аспектов требует комплексного подхода, опирающегося на теоретические концепции политической науки, а также на нормы конституционного и избирательного права. Политические партии, будучи основными социальными и политическими институтами, представляют интересы различных слоев общества играют ключевую роль в формировании политической воли граждан, продвигая определенные идеи и программы, а также участвуя в выборах и стремясь к получению мандатов в законодательных органах. По мнению ученых, «в контексте избирательной системы политические партии способны оказывать влияние на формирование политической власти и определение стратегических направлений государственной политики» [36]. Они делают это через выдвижение кандидатов, организацию агитации и активное участие в борьбе за голоса избирателей.

2. В современных условиях политические партии имеют серьезное влияние на эволюцию избирательной системы. На основе анализа научной литературы можно сказать, что политические партии, прежде всего, выступают как субъекты политической социализации. Они активизируют избирателей, формируют их политические предпочтения и стимулируют их участие на выборах. Политические партии также занимают особое место в процессе разработки и предоставления политических программ и стратегий. Такие программы и стратегии направлены на развитие общества и государственного управления. Они предлагают решения актуальных проблем общества. В современных условиях растёт активность политических партий, что позволяет избирателям выбирать за кого голосовать, исходя за целей и программной деятельности партии. Политические партии в условиях многопартийной системы при совершенствовании избирательного процесса и развитии различных форм политического участия, способствуют укреплению политической конкуренции и вовлечению граждан в общественно-политическую жизнь.

3.Политические партии Республики Таджикистан играли важную роль в процессе формирования избирательной системы страны. В Таджикистане общественное влияние политических партий проявляется в следующих направлениях: выдвижение кандидатов, формирование общественного мнения, контроль за избирательными процедурами. Такое развитие ситуации оказало заметное влияние на формирование

демократических институтов и активного вовлечения граждан в политическую жизнь страны. На начальных этапах становления и развития политических партий в Республике Таджикистан преобладали различные идеологические направления. В этот период внутренняя напряженность и экономические проблемы препятствовали стабильному развитию этих партий. Наблюдения показывают, что «в постконфликтный период Правительство Республики Таджикистан предприняло ряд мер, которые были направлены на укрепление центральной власти. С укреплением устоев государственности и политической системы деятельность политических партий стала регулироваться законодательными актами» [38].

4. После распада Советского Союза и обретения независимости Республика Таджикистан стала свидетелем формирования и развития политических партий, каждая из которых вышла на политическую арену с различными целями и идеями. Этот процесс происходил в бурной политической обстановке и при внутренних конфликтах, оказав глубокое влияние на формирование демократических институтов и активное участие граждан в политической жизни. Первоначально политические партии в Таджикистане формировались в основном на основе различных идеологий, включая националистическую, религиозную и либеральную. Однако внутренние конфликты и экономические трудности препятствовали формированию политических партий. В послевоенные годы правительство Республики Таджикистан предприняло меры, направленные на объединение и укрепление центрального правительства. На ранних этапах независимости политические партии формировались в условиях политической нестабильности и межгрупповой конфронтации. Позже, с укреплением государственности и политической системы, их деятельность регулировалась законодательством, направленным на обеспечение стабильности и предотвращение экстремизма.

Теоретическая и практическая значимость исследования. Изучение места и роли политических партий в избирательной системе Республики Таджикистан требует комплексного анализа, основанного на теоретических подходах политологии, конституционного и избирательного права. При этом должны учитываться как конституционно-правовые основы деятельности политических партий, так и факторы, влияющие на их роль в избирательном процессе. Результаты исследования позволяют определить особенности деятельности партийной системы Республики Таджикистан, разработать перспективы ее развития, а также дать рекомендации по совершенствованию избирательного законодательства и повышению роли политических партий в демократическом политическом процессе.

Степень достоверности результатов диссертации. Диссертация выполнена на основе изучения широкого круга научно-теоретической литературы и анализа различных информационных источников. Для обоснования положений диссертации использованы материалы отечественных и зарубежных СМИ, официальные документы, в том числе речи и выступления Главы государства, нормативно-правовые акты, концепции и стратегии. Для создания внутреннего единства структуры диссертации использованы системный и институциональный методы.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертация на тему «Место и роль политических партий в избирательной системе» соответствует паспорту специальности 5.6.2. Политические институты, процессы и технологии. В пункте 4 паспорта данной научной специальности предусмотрены для исследования такие проблематики как «Место и роль партий в современных политических отношениях», «Социальные основы и природа политических партий», «Задачи политических партий», «Партии и избирательные системы», «Партийные системы», «Механизмы взаимодействия партий в партийных системах» и ряд других вопросов, связанных с деятельностью политических партий.

Личный вклад соискателя ученой степени в подготовку диссертации. Данное исследование выполнено соискателем ученой степени самостоятельно. Автор диссертации в течение последних 3 лет занимался сбором научной литературы, а в 2022-2025 годах – обработкой собранных материалов, их анализом, подготовкой научных статей и докладов. Рекомендации соискателя ученой степени по практическому использованию результатов исследования представлены на основе научных выводов диссертации и личных наблюдений автора.

Апробация и реализация результатов исследования. Диссертация обсуждена на расширенном заседании кафедры политических процессов в Таджикистане философского факультета Таджикского национального университета 09.04.2025 г. (протокол №8) и рекомендована к защите. Основные результаты исследования, выводы диссертации и рекомендации автора по практическому использованию результатов исследования отражены на 3 республиканских конференциях. Результаты исследования использованы на философском факультете при преподавании дисциплины «Партии и политические процессы».

Публикации по теме диссертации. Основные результаты диссертации и выводы исследования опубликованы в 6 научных статьях автора, опубликованных в рецензируемых научных журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объём диссертации. Диссертации состоит из списка сокращений, введения, общей характеристики исследования, трёх глав, шести параграфов, заключения, списка литературы и публикаций автора по теме диссертации. Общий объём диссертации составляет 179 страниц компьютерного текста. Список использованной литературы и источников включает в себя 190 наименований.

ОСНОВНЫЕ ЧАСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Первая глава диссертации – **«Теоретико-методологические аспекты исследования политических партий»** состоит из двух параграфов.

Создание тем более формирование политический партии требует значительных усилий и политического опыта. Данный процесс, прежде всего связан с историческими и экономическими, условиями, а также с особенностями социализации, культуры и традиций народа. Вместе с тем объединение людей с различными политическими и идеологическими взглядами в политическую партию является задачей непростой но необходимой для выработки и реализации программы, направленной на достижение ключевой политической цели – получения власти.

В первом параграфе первой главе диссертации «**Политические партии: сущность, функции и особенности их формирования**» анализируются сущность и особенность политических партий, влияние различных факторов на процесс формирования политических партий, различные формы проявления политических партий и их функции.

В различных странах мира и в разное время условия и обстоятельства возникновения политических партий существенно различались. В одних случаях политические партии возникали из неформальных групп, клубов и ассоциаций, объединявших элиту общества. В других случаях они формировались на основе массовых движений, выражавших интересы широких слоев населения. Например, в Европе многие партии возникли как ответ на индустриализацию и урбанизацию, представляя интересы рабочего класса и других социальных групп. «В Латинской Америке политические партии часто формировались вокруг харизматических лидеров и отражали борьбу за независимость и национальную идентичность. В Африке формирование политических партий часто было связано с процессом деколонизации и стремлением к национальному самоопределению» [1, с.19].

Социально-экономические факторы также оказали значительное влияние на формирование политических партий. Структура общества, распределение богатства, уровень образования и социальная мобильность –

все это сформировало социальную основу партий и определило их идеологическую направленность. По мнению российских ученых: «В обществах с высокими уровнем социального неравенства часто возникали политические партии, представляющие интересы низших классов и стремящиеся к перераспределению богатства и расширению социальных прав» [2,с.56]. Роль гражданского общества в формировании политической повестки также важна. Гражданское общество помогает политическим партиям определить насущные проблемы, разрабатывать эффективную политику и обеспечивать прозрачность и подотчётность власти. Поэтому политические партии должны взаимодействовать с гражданским обществом и признать его важным партнёром в продвижении позитивных изменений общества.

В деятельности политических партий идеология является важнейшим элементом. Она определяет сущность и направление деятельности политической партии. Идеология это система идей, ценностей и убеждений, определяющих цели и задачи политической партии, её отношение к обществу, государству и миру. В научной литературы утверждается, что «Различные идеологии, такие как либерализм, консерватизм, социализм, национализм и коммунизм предлагают различные модели общественного устройства и способы достижения общего блага. Идеология служит основой для формирования партийной программы, разработки политических стратегий и мобилизации сторонников» [3, с.112]. Однако идеология не является чем-то застывшим, неизменным. Она адаптируется к меняющимся условиям и включать в себя новые идеи и концепции.

Роль лидерства в формировании политической партии весьма значима. Харизматический лидер, обладающий сильной волей, ясным видением будущего и способностью убеждать и вдохновлять людей, сыграет решающую роль в создании и укреплении политической партии. Политический лидер формирует имидж политической партии, определяет направления её политической деятельности, привлекает сторонников и спонсоров. Успешной политической партии необходимы коллективное руководство, умение находить взаимопонимание и учитывать мнения различных групп и фракций внутри партии.

Институциональная среда, в которой формируется партия, также важна. Конституционная структура, избирательная система, законы о политических партиях и финансирование избирательная система, законы о политических партиях и финансирование избирательных кампаний влияют на формирование партийной системы. По мнению К. Базарбаева и Б. Жумагулова: «Страны с мажоритарной избирательной системой, как правило, имеют двухпартийную систему, поскольку избиратели склонны

поддерживать сильных кандидатов, чтобы не допустить победы непопулярного оппонента» [4, с.75]. Однако, в избирательной системе пропорционального представительства каждая партия получает места в парламенте в соответствии с количеством полученных ею голосов. По этому поводу Г.Г Голосов отмечает, что «такой подход позволяет небольшим партиям, которые не могут победить в мажоритарных системах, быть представленными в парламенте. Система пропорционального представительства позволяет небольшим партиям выражать свои взгляды и интересы и вносить вклад в принятие политических решений» [9, с.13]. Законы о финансировании избирательных кампаний могут влиять на конкурентоспособность партий, ограничивая возможности для одних и создавая преимущества для других.

В условиях становления демократического общества, наряду с другими элементами, политические партии и партийные системы обладают своим особым статусом и ролью. Они являются одной из активных форм массовых политических организаций и защищают политические интересы определённых социальных групп. При изучении процесса становления политических партий и этапов их развития, прежде всего, можно сталкиваться с приятной политологами классификацией М. Вебера. По его мнению, процесс развития политических партий прошёл три этапа: а) аристократические кружки; б) политические клубы; в) массовые партии. «Аристократические круги либералов (вигов) и консерваторов (тори) образовались во второй половине XVII века. Первые политические клубы появились в 1830-х годах. Эти клубы появились в Великобритании. Массовые же партии считают важной и непосредственной задачей своей деятельности воздействие на людей, политические институты общества и другие события политической жизни не только во время избирательных кампаний, но и вне их, в повседневной жизни» [5, с.228].

Таким образом, партии это политическая организация группы людей, главной целью которой является борьба за политическую власть. Другими словами, политическая партия это добровольное объединение, основанное на идеологических связях и направленное на завоевание власти. Политическая партия выполняет различные функции, которые можно разделить на пять групп: социальные, идеологические, политические, управленческие и электоральные. В настоящее время существуют различные формы политических партий. Они: «по своим характеристикам делятся на кадровые и массовые; по характеру поведения о обществе – на демократические и тоталитарные; по положению в политической системе – на правящие и оппозиционные; по идеологии и характеру развития общества – на эволюционные, реформистские, революционные,

радикальные; по идеологической ориентации – на правые (консервативные, либеральные) и левые (социалистические, коммунистические)» [6, с.93]. В настоящее время наиболее развитыми являются кадровые (элитарные) и массовые партии. Они не имеют постоянного состава и действуют как политические клубы.

Кадровые партии как правило проводят кадровые выборы среди наиболее талантливых и влиятельных членов общества. Их члены обычно выбираются из числа интеллектуалов, бизнесменов, юристов и других лиц с высшим образованием и высоким статусом. Кадровые политические партии как правило не имеют развернутой политической программы и нацелены на продвижение общих идей, привлекательных для широкого круга избирателей. Они стремятся завоевать общественную поддержку за счет авторитета своих лидеров и целенаправленной пропагандистской деятельности.

Исторический опыт показывает, что в отличие от кадровых партий массовые партии в большей степени стремятся расширить свои ряды и увеличить численность с тем, чтобы привлечь как можно больше избирателей на выборах. Из научной литературы известно, что массовые партии в большинстве случаев имеют развернутую политическую программу, охватывающую важнейшие направления – социальное, экономическое, общественное и политическое. Массовые партии, как правило, продвигают свои идеи через СМИ и массовые, публичные мероприятия.

Среди них самое важное заключается в том, что политические партии способствуют стабильному функционированию политической структуры и укрепляют легитимность политической власти. Эти функции традиционно разделятся на три основные группы: представление мониторинга политического процесса.

Первая задача политической партии заключается в представлении интересов различных социальных групп. Партии выполняют роль посредников между гражданами и государственной системой, собирая анализируя и представляя их потребности, что способствует вовлечению общества в политический процесс. Деятельность политических партий организуется в соответствии с запросами и потребностями общества, что подтверждает законность их работы. Эффективные партии способны объединять людей с общими интересами и обеспечивать их представительство в органах власти, что, в свою очередь, способствует социальной сплоченности и политической стабильности.

Вторая функция партий это разработка политики. Политические партии способствуют разработке и продвижению определённых идеологий,

известных как основные политические программы. Во время выборов партии представляют избирателям свои идеи и решения по актуальным социальным, экономическим и политическим вопросам. Это создаёт механизм, посредством которого проблемы и интересы граждан могут быть преобразованы в конкретные политические действия. По мнению А.С. Соколова: «Своей политической деятельностью партии влияют на формирование законов, налоговую политику, системы образования и здравоохранения, а также другие важные сферы общественной жизни» [64, с.65]. Таким образом, партии могут определять направление политического развития и предлагать решения насущных проблем.

Третья функция партии это контроль над правительством. Реализация этой функции подразумевает, что политические партии выступают в качестве оппонентов правительства, контролируют его действия и защищают интересы общества. По мнению П.П. Шараненков: «Это достигается посредством системы сдержек и противовесов, существующих между различными политическими силами. Это функция особенно заметна в многопартийной системе, где конкуренция между партиями способствует большей прозрачности и подотчётности правительства гражданам» [71, с.42].

Таким образом, традиционные функции политических партий имеют решающее значение для поддержания и укрепления демократических институтов. Представляя интересы, формируя политическую повестку дня и контролируя действия правительства, партии не только участвуют в политическом процессе, но и формируют его, обеспечивая важные связи между государством и гражданами. Эти функции играют ключевую роль в политической системе и важны для дальнейшего понимания меняющейся роли партий в современном обществе.

Во втором параграфе первой главы – **«Типология политических партий и формы проявления партийной деятельности» -** анализируются методология исследования влияния политических партий на избирательную систему, различные научные подходы к анализу функциональных элементов политических партий, роль политических партий в процессе проведения избирательных кампаний.

Изучение влияния политических партий на развитие избирательной системы является важной проблемой современной политической науки. Политические партии играют заметную роль в организации политической жизни, формировании общественного мнения и обеспечении социальной стабильности. Ученые отмечают, что: «В условиях глобализации и изменения политических систем невозможно игнорировать различные формы партийной деятельности, поскольку они напрямую влияют на

функционирование демократических институтов и участие граждан в избирательных процессах» [6, с.20].

Демократические общества, в которых политические партии выступают основными посредниками между государством и обществом, требуют всестороннего анализа механизмов их взаимодействия в партийной системе могут способствовать развитию демократических институтов или, наоборот, препятствовать ему. Американский политолог А. Лейпхарт по этому поводу отмечает, что: «Отталкиваясь от традиционного подхода к представительству, политические партии адаптируются к новым условиям (от появления популистских движений до активного использования цифровых технологий для привлечения избирателей). Это создаёт как новые вызовы так и новые возможности для избирательных систем, которые необходимо учитывать и исследовать» [33, с.36].

Существующие исследования показывают, что реформы избирательной системы часто подвержены влиянию партийного лоббизма. Эта тенденция делает данный вопрос важным для понимания механизмов политической власти и демократии в целом. Ученые-политологии отмечают, что: «Изменения в партийных системах, такие как переход к политическим партиям или укрепление партийных коалиций, напрямую влияют на доступность выборов, их конкурентность и качество политического представительства» [39, с.65]. Поэтому, изучая влияние партий на избирательные системы, мы не только получаем представление о демократии в теоретическом смысле, но и можем сосредоточиться на разработке механизмов, способствующих совершенствованию избирательного процесса.

Важность изучения данного вопроса обусловлена также современными тенденциями, связанными с кризисом доверия к политическим институтам и ростом электоральной апатии (абсентеизма). В этой связи важно, чтобы политические партии были способны адаптироваться к изменяющимся потребностям общества и выполняли свою посредническую роль между гражданами и властью. Понимание причин, приводящих к кризисным явлениям в избирательной системе, возможно только посредством анализа деятельности партий, их стратегий и подходов к взаимодействию с избирателями. Таким образом, эффективных рекомендаций по совершенствованию партийной системы и созданию устойчивых электоральных практик. Однако, прежде чем приступить к такому анализу и обсуждению, считаем необходимым обозначить общие характеристики политических партий и формы их проявления. Прежде всего, в современных условиях массовые партии играют значительную роль в политическом процессе общества.

Одним из важных вопросов исследования является определение роли социально-экономических факторов в формировании политических партий. В этом контексте особое значение приобретает анализ степени влияния экономического неравенства, социальной стратификации, уровня образования и возможностей трудоустройства на политические пристрастия населения. Кроме того, демографические факторы, такие как возраст, пол и этническая принадлежность, могут играть важную роль в формировании электората и определении направлений деятельности партий. Выявление взаимосвязи между социально-экономической структурой общества и политическими платформами партий позволяет понять механизм возникновения и укрепления их социальной поддержки. В научных трудах Е.Ю. Мелешкиной отмечается, что: «Анализ этих взаимосвязей показывает, как партии стремятся представлять интересы различных социальных групп и как эти интересы влияют на их политику. Возникновение новых социальных групп и классов, осознание ими своих интересов и потребностей, а также стремление реализовать их в политической сфере являются важными факторами партийного строительства» [42, с.107]. В процессе исследования этих вопросов используются различные аналитические методы, такие как статический анализ, изучение партийных документов, опросы и интервьюирование представителей партии и населения. Эти методы позволяют собрать и проанализировать обширную информацию о влиянии социально-экономических факторов.

Важным фактором, влияющим на процессе формирования политических партий, является политическая культура общества. Глубоко укоренившиеся в сознании граждан ценности, нормы, традиции и устои существенно деятельности и выбор партийных приоритетов. В научной литературы отмечается, что: «В обществах с развитой демократической культурой, характеризующихся высоким уровнем политической грамотности, толерантности и уважения прав и свобод граждан, формирование политических партий происходит более эффективно. В то же время в обществах с недемократическими традициями и низким уровнем политической культуры партийное строительство сталкивается с многочисленными препятствиями и ограничениями» [53, с.73].

Законодательство сферы деятельности политических партий, избирательная система и система государственного управления играют важную роль в формировании партийной системы. Для того чтобы обеспечить развитию многопартийности и повысить конкурентоспособность политических партий, нужный следующие условия: равный доступ к ресурсам, равные условия конкуренции. Институциональный подход позволяет анализировать влияние

политических партий на избирательные системы. На основе институционального анализа можно показать как различные институты формируют и изменяют политическую практику.

В свою очередь, методология рационального выбора является важнейшим инструментом изучения стратегий политических партий, их электорального планирования и поведения избирателей. Этот подход основан на предложении, что все участники политического процесса (включая партии и избирателей) действуют, исходя из рациональных соображений, с целью максимизации своих выгод и минимизации потерь. Логика данного подхода позволяет учитывать интересы и предпочтения всех субъектов политической жизни.

Первым вопросом, который необходимо рассмотреть в рамках методологии рационального выбора, является анализ партийной стратегии. Политические партии обычно формируют свои кампании и программы на основе анализа электоральной ситуации и предпочтений избирателей. Это проявляется, например, в адаптации политических программ для привлечения как можно большего числа голосов. Партии, понимая, что избиратели располагают ограниченной информацией о политической ситуации, могут использовать более эффективные методы коммуникации для донесения своих идей и предложений [67]. Таким образом, каждая партия стремится занять заметную политическую позицию, чтобы получить максимальную поддержку целевых групп избирателей.

Также важной частью этой методологии является моделирование поведения избирателей. Основываясь на моделях рационального выбора, исследователи могут предсказать, как различные факторы, такие как экономические условия, социальная нестабильность или освещение в СМИ, повлияют на решения избирателей. Например, когда в обществе существуют социальные проблемы, избиратели с большей вероятностью проголосуют за партии, обещающие значительные перемены. В этом контексте партии могут адаптировать свои стратегии к ожиданиям избирателей [62].

Конструктивистский подход представляет собой методологическую основу, фокусирующуюся на процессах формирования нормативных представлений об избирательной системе и партийной конкуренции. В отличие от других подходов, фокусирующихся на структурных или индивидуальных факторах, конструктивизм подчёркивает важность социальных структур, идей и дискурсов, влияющих на восприятие функционирования политических механизмов.

Одним из важнейших направлений конструктивистского подхода идеи распространяются различными политическими акторами в

избирательной системе и партийной конкуренции. Восприятие выборов, политических партий и их роли в демократическом процессе формируются культурным, историческим и социальным контекстом. Например, в некоторых странах избирательные системы рассматриваются как средство участия и развития демократии, в других – как механизмы управления и контроля. Однако избирательная система оказывает существенное влияние на уровень общественного доверия к политическим институтам и стабильность политической деятельности [49].

Вторая глава диссертации – «**Институциональный статус выборов и партийные системы в современном обществе»** состоит из двух параграфов.

В первом параграфе второй главы диссертации – «**Место и роль политических партий в формировании избирательной системы»** - анализируются и обсуждаются различные этапы становления партийной системы Республики Таджикистан в условиях демократизации общества.

Формирование партийной системы является важнейшим элементом политической жизни любой страны и, в свою очередь оказывает существенное влияние на демократические процессы. Республика Таджикистан, как одна из постсоветских республик Центральной Азии, отличается значительной степенью вариативности политического развития, что делает актуальным изучение особенностей её партийной системы. Процесс формирования партийной системы в Таджикистане является результатом длительных исторических и социальных изменений, начавшихся ещё в советское время и продолжавшихся вплоть до обретения независимости. В условиях политической нестабильности Республики Таджикистан формировалась новая партийная культура. Впоследствии навязанная гражданская война усилило этот процесс. Поэтому исследование этого периода трубет прежде всего глубокого анализа и систематизации трансформационных процессов.

В 1980-х годов в условиях формирования политики перестройки в Республике Таджикистан произошли серьезные социально-политические изменения. Такое изменение создало идеологические и политические основы для формирования новой партийной системы. Во время распада СССР возникали политические кризисы, значительные экономические трудности и рост национальных движений. Эта тенденция создала политические условиях для возникновения новых политических партий и многопартийной системы. В таких условиях наряду с указанными факторами также гражданин проявили стремления в политическом представительстве. Поскольку в советское время такие политические требования подавлялись тоталитарной политической системой.

Важность изучения данного периода обусловлена тем, что процесс формирования партийной системы в Таджикистане связан не только с распадом Советского Союза, но и с процессами демократизации, охватившими всё постсоветское пространство Ю.Н. Никифоров отмечает, что: «В конце 1980-х годов под влиянием реформ Михаила Горбачёва в рамках политики перестройки политические активисты стали инициировать создание новых политических партий. Эти реформы открыли новые горизонты и возможности для политической деятельности, способствовали формированию многопартийного политического пространства, в котором активно проявлялись различные идеологии и взгляды» [53, с.78].

В условиях возросшей политической активности и обострения социально-экономических проблем возникли не только политические партии, но и различные движения и коалиции. По мнению ученых: «Это многообразие политических сил привело к формированию различных идеологических течений, которые впоследствии стали основой политической борьбы в политической жизни независимого Таджикистана» [55, с.139]. Таким образом, анализ политической ситуации конца 1980-х годов показывает, как процесс распада советской системы, стремление народа к достижению политической свободы и организации представительной системы порождали новые политические реалии, а в дальнейшем стали определяющим фактором в процессе формирования партийной системы Таджикистана.

Однако возникновение различных партий и движений привело к политической и идеологической конфронтации. Обострились разногласия в обществе по поводу перспектив развития страны, роли религии и национальности в общественной жизни. «Эти разногласия в конечном итоге привели к ожесточённым конфликтам и гражданской войне 1992-1997 годов, нанесшей серьёзный ущерб Таджикистану» [52]. Процесс формирования партийной системы в Таджикистане в конце 1980-х годов и в первые годы независимости был обусловлен рядом факторов, включая политические, исторические и социально-экономические процессы. Эти факторы, взаимодействуя друг с другом, создавали благоприятные условия для возникновения новых политических партий и движений.

Ситуация достигла своего пика в 1992 году, когда разразилась гражданская война. Конфликт расколол таджикские общество на противоборствующие стороны, что имело разрушительные последствия для политического процесса. Гражданская война затруднила не только создание партий, но и реализацию внутриполитических инициатив, поскольку каждая из сторон пыталась обеспечить своё существование в условиях ожесточённой борьбы за власть. В результате сама идея многопартийной

демократии оказалась под угрозой, поскольку противоборствующие стороны стали использовать насильственные методы в своих политических действиях [32].

Давление со стороны вооружённых группировок также нанесло ущерб репутации партий. Многие партии самостоятельно организовывали собственные вооружённые формирования для защиты своих интересов, что ещё больше обострило социальный конфликт. Согласно существующим источникам: «Вместо конструктивного диалога партии перешли на другие формы политической борьбы и отстаивали свои позиции путём насилия. Это привело к недоверию граждан к политическим партиям» [22, с.78]. Таким образом, первый этап периода независимости Таджикистана стал периодом глубокого политического кризиса, приведшего к обострению внутренних противоречий и началу гражданской войны. Это значительно осложнило процесс партийного строительства и привело к утрате доверия к политическим институтам. Однако даже в условиях конфликта формировались новые формы политического участия. Несмотря на присущие им недостатки, предпринимались усилия по осуществлению демократических преобразований и поиску путей преодоления сопротивления.

Постконфликтный период в Таджикистане, начавшийся в 1997 году, стал важнейшим этапом в становлении и стабилизации партийной системы страны. В эти годы были проведены реформы, модернизация политической жизни, произошли кардинальные изменения в межпартийных отношениях [73]. Важно рассмотреть основные этапы стабилизации и развития партийной системы, способствовавшие успешной интеграции политических сил в новую политическую реальность.

Первым этапом политической стабилизации можно считать период после подписания мирного соглашения в 1997 году. Это соглашение положило конец гражданской войне и заложило основу для развития политического диалога. Важным шагом стало формирование правительства национального единства, в котором были представлены как правящие, так и оппозиционные силы. Это соглашение позволило снизить напряжённость и создать базовые условия для политической стабильности [19].

На втором этапе, с конца 1990-х до начала 2000-х годов, в Таджикистане были проведены структурные реформы, направленные на укрепление политической системы. Правительство начало программу политической модернизации, направленную на поддержку создания стабильных политических институтов. Важным шагом стала реформа избирательного законодательства, создавшая условия для открытых

выборов и высокого представительства различных партийных структур. Эти меры способствовали созданию более конкурентной среды [59].

Третий этап начался в начале 2000-х годов, когда число политических партий в стране значительно увеличилось. В условиях улучшения политической стабильности и снижения уровня насилия в некоторых случаях были сформированы новые партии, которые начали включаться в политический процесс. Некоторые старые партии начали обновлять свои платформы, чтобы привлечь более молодое и активное население. Это способствовало формированию разнообразного политического ландшафта [58].

На четвёртом этапе, в середине 2010-х годов, в Таджикистане начался процесс институциональной модернизации. Внешняя среда, включая экономическую нестабильность и глобальные изменения, стала дополнительным фактором привлечения нового политического капитала и новых подходов к управлению. По мнению отечественных политологов: «Государственные органы осознали важность более активного регулирования партийной системы, что способствовало её более широкому признанию в качестве важного инструмента обеспечения политической стабильности» [30, с.125]. Весьма важным вопросом на данном этапе является разработка новой стратегической концепции поддержания политической стабильности, включающей не только дополнительные меры по укреплению позиций политических партий, но и инициативы по поддержке малого бизнеса и гражданского общества. На этом этапе значительное внимание было уделено улучшению отношений с международными партнёрами, что способствовало получению экономической помощи и укреплению политических позиций внутри страны.

Таким образом, этапы стабилизации и развития партийной системы Таджикистана в постконфликтный период (с 1997 по 2020 год) характеризуются постепенной реализацией реформ, направленных на модернизацию институциональной структуры и формирование более активной системы политического участия. Несмотря на ряд серьёзных проблем партийной системы, её развитие на данном этапе заложило основу для дальнейшей политической трансформации в стране. При этом внимание к интеграции различных политических сил стало важным элементом укрепления легитимности государственного управления и обеспечения стабильности в крайне сложных международных условиях.

В постконфликтный период (1997-2020 гг.) в процессе формирования современной партийной системы Республики Таджикистан наблюдаются существенные изменения. Этот процесс отражает как адаптацию

существующих партий к новым условиям, так и появление новых политических партий. Эти тенденции играют важную роль в политической жизни страны и оказывают влияние на её развитие.

Во втором параграфе второй главы – «**Особенности формирования партийной системы в условиях таджикистанского общества» -** анализируется и рассматривается роль политических партий в формировании политической повестки дня, партийных и предвыборных программ, политической школы Президента Республики Таджикистан, а также роль политических партий в предотвращении экстремизма и радикализма.

Важность изучения роли политических партий в формировании избирательной системы Республики Таджикистан обусловлена рядом факторов. Которые существенно определяют как внутриполитические изменения, так и направления внешней политики страны. В условиях глобализации и стремительных изменений партий является важнейшим элементом обеспечения демократических процессов и политической стабильности в Таджикистане.

В последние десятилетия возрос интерес к изучению политических партий как важного элемента демократического управления. В этом процессе можно оценить роль партий в формировании общественного мнения, разработке политических программ и обеспечении представительства различных слоёв населения в высших органах государственной власти. Политические партии в Таджикистане могут стать катализатором изменений, способствующих открытому и инклюзивному политическому диалогу.

Участие политических партий в формировании политической повестки дня и партийных программ является одним из основных направлений их деятельности в избирательной система Республики Таджикистан. Политические партии, как организованные группы, представляют интересы различных социальных слоёв и играют важную роль в выявлении актуальных проблем общества, а также в формировании приоритетов их решения.

Прежде всего, следует отметить, что политические партии создаются для представления интересов определённых групп граждан, поэтому их программы формируются на основе этих интересов. Например, учитывая сложную социально-экономическую ситуацию в стране, партии часто акцентируют внимание на таких важных вопросах, как создание рабочих мест, борьба с бедностью, обеспечение социальной защиты и доступ к образованию. «Эти темы занимают центральное место в партийных программах и выражают готовность партий участвовать в решении

проблем, волнующих население, и демонстрировать реальные решения на уровне государственной политики» [55].

В процессе создания предвыборных площадок политические партии анализируют общественные запросы через различные формы взаимодействия с избирателями. В этом процессе используются прежде всего непосредственные формы общения. Например, открытые собрания, круглые столы, политические дебаты и т.п. Кроме этого политические партии могут использовать социологические исследования для определения актуальных проблем общества. Такие инициативы политических партий не должно быть унифицированными. Наоборот, коммуникативные платформы политических партий должны отвечать к меняющимся обстоятельствам и нуждам населения [54].

Политические партии могут имеет активное участие в формировании общественной повестки дня. Они участвуют в процессе разработки законодательных инициатив, затрагивающих ключевым вопросам общества. Так как политические партии могут определить важнейшие общественные проблемы и предлагать свои рекомендации в законодательные органы. Они обосновывают свои предложения необходимостью улучшения условий жизни граждан. В результате, в программах партий можно обнаружить предложения по внесению изменений в законодательство, касающееся социального обеспечения, налоговой политики и системы здравоохранения, что оказывает непосредственное влияние на уровень жизни населения [44].

Кроме того, партии играют важную роль в формировании общественного мнения. Используя средства массовой информации и социальные сети, они могут эффективно доносить свои идеи до широкой аудитории и тем самым формировать политическую повестку дня на уровне публичного обсуждения. Это позволяет им не только привлекать избирателей, но и активно участвовать в обсуждении важных общественных вопросов. Программы партий должны быть понятны и доступны населению, что создаёт дополнительный стимул для его участия в выборах и политической жизни [39].

При разработке своих политических программ партии зачастую опираются на исторические, культурные и социальные традиции. Это также влияет на их способность реагировать на современные вызовы. Поэтому они должны не только знать актуальные проблемы, но и предлагать практические и реалистичные предложения для их решения. В результате эффективная работа партий по выявлению и выражению общественных интересов не только способствует поддержанию стабильности в обществе,

но и создаёт благоприятную основу для развития демократических процессов в Таджикистане.

Разработка партийных программ и предвыборных кампаний является важнейшей задачей политических партий Таджикистана, поскольку именно эти документы и мероприятия формируют облик партий и определяют стратегическое направление их деятельности на предстоящих выборах. Процесс разработки политических программ и предвыборных кампаний основан на всестороннем анализе социально-экономических и политических реалий страны.

Критерии разработки партийных программ в Таджикистане можно рассматривать с оптимистичной точки зрения, акцентируя внимание на положительных- изменениях и возможностях для будущего. Прежде всего, программы могут быть актуальными и соответствовать потребностям населения, что открывает двери для активного диалога с гражданами.

В современных глобальных социально – экономические Современные социально – экономические процессы позволяют политическим партиям в полной мере использовать имеющиеся интеллектуальные ресурсы и идеи для улучшения условий жизни населения, создания рабочих мест, вовлечения граждан в общественно-политическую деятельность, расширения доступа к образованию и другим благам. Со своей стороны политические партии, пользующиеся доверием избирателей должны уметь выделять наиболее важные темы социальной жизни и предлагать пути их решения. При этом им следует разрабатывать программы, в которых необходимо учитывать интересы широкого круга социальных общностей.

Таджикистан – многонациональная страна, поэтому особое внимание следует уделять представлению интересов меньшинств и уязвимых групп населения. Политические партии должны учитывать запросы молодёжи, женщин, пожилых людей и представителей различных этнических групп и предлагать собственные решения.

Кроме того, крайне важно учитывать особенности регионального развития страны. Согласно научным исследованиям: «В Таджикистане существуют значительные различия в экономическом и социальном развитии между городскими и сельскими районами» [12]. Партийные программы должны включать предложения, учитывающие специфику регионов, чтобы быть актуальными для всех регионов страны.

Стратегии продвижения партийных программ на электоральной арене включают различные подходы. Одним из его методов является активное участие в диалоге с избирателями, включая организацию открытых встреч, дебатов и круглых столов, где гражданам предоставляется

возможность задать вопросы и высказать своё мнение по отдельным пунктам партийных программ. Российский ученый Д.В. Чижов отмечает, что «Эффективное использование современных коммуникационных инструментов, таких как социальные сети и Интернет, также играет важную роль в проведении политических кампаний. Современные технологии позволяют партиям оперативно реагировать на события и обращения граждан, тем самым создавая постоянное взаимодействие» [70, с.49].

Кроме того, успешные партии используют стратегии связей с общественностью (PR) и опытных консультантов. Обучение и подготовка активистов, способных донести информацию о программе до широкой общественности, является важной частью предвыборной кампании. Таким образом, разработка партийных программ и избирательных кампаний в Таджикистане требует комплексного и стратегического подхода, ориентированного как на актуальные социальные проблемы, так и на потребности различных групп населения. Успех избирательных кампаний зависит от того, насколько эффективно реализуется программа и насколько она отвечает потребностям и ожиданиям граждан.

Использование средств массовой информации (СМИ) и социальных сетей стало неотъемлемой частью стратегии политических партий Таджикистана, особенно в период избирательных кампаний. Современные методы коммуникации позволяют партиям не только доносить до избирателей свои идеи и программы, но и устанавливать более тесные связи со своей аудиторией. Использование таких возможностей, в свою очередь, способствует высокому уровню участия общественности в политических процессах.

Одним из основных подходов к использованию СМИ является распространение информационного контента, направленного на формирование позитивного имиджа партии. Партии активно используют телевидение, радио и печатные СМИ для размещения своих заявлений, интервью и аналитических статей. Эта форма деятельности позволяет им формировать общественное мнение в пользу партий. Эффективное использование традиционных СМИ позволяет им охватить широкую аудиторию, в том числе людей, не имеющих доступа к Интернету или социальным сетям [10].

Социальные сети в свою очередь являются динамичными и интерактивными пространствами для общения с избирателями. Политические партии Таджикистана активно используют такие платформы социальных сетей, как Facebook, Instagram и Telegram, для взаимодействия с гражданами. По мнению К.Д. Кургачева: «Эти платформы позволяют партиям опубликовать новости, объявления и информацию о мероприятиях,

а также реагировать на события и тенденции, отвечать на вопросы и решать волнующие их проблемы» [31, с.149.]

Одним из ключевых аспектов присутствия партии в социальных сетях является возможность сбора обратной связи от избирателей. Партии могут проводить опросы, дискуссии и вовлекать аудиторию в процесс формирования политических событий. «Такой подход не только способствует более глубокому пониманию потребностей граждан, но и создаёт эффект вовлеченности населения в партийную жизнь, что, в свою очередь, повышает уровень доверия и лояльности избирателей к партии» [31].

В условиях возникающих угроз и опасностей терроризма и экстремизма деятельность партий также весьма важна для предотвращения радикализации общества. По мнению ученых: «Политические партии должны понимать свою ответственность по противодействию экстремистским идеям и предлагать молодёжи конструктивные альтернативы» [39, с.65]. Образовательные программы, направленные на развитие критического мышления и политической грамотности, могут служить эффективным инструментом снижения влияния радикальных идей. Кроме того, задача укрепления системы безопасности должна находиться в фокусе внимания политических партий. Путем сотрудничества с правоохранительным органами и гражданским обществом партии могут отказать влияние на процесс разработки и внедрения стратегии государственной безопасности. Конструктивные инициативы по оптимизации работы властных структур могут значительно повысить уровень доверия населения к государственным институтам.

Политическая школа, возглавляемая уважаемым Эмомали Рахмоном, представляет собой уникальное явление как внутренней, так и во внешней политике Республики Таджикистан. Она сыграла ключевую роль в процессе формирования и укрепления партийного строительства в стране. Данная школа появились в период, когда начала создаваться политическая система Таджикистана после обретения независимости в 1992 году, и оказала заметное влияние на подготовку партийных кадров, а также на развитие внутриполитической структуры.

Кроме того, политическая школа Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона играет важную роль в укреплении политической системы Таджикистана, создавая связи между различными политическими партиями и государственным структурами. В партийную программу этой политической школы включены механизмы сотрудничества и интеграции, способствующие установлению необходимых контактов между молодыми лидерами партии и опытными политиками. Такой подход к работе

позволяет обеспечить преемственность в политической деятельности и эффективность процессов принятия решений.

Важным моментом является то, что политическая школа уважаемого Эмомали Рахмона также направлена на формирование патриотических ценностей у студентов. Активная молодёжь осваивает только практические аспекты государственного управления, но и основы государственной идеологии, в которой подчёркивается важность единства и целостности национальной идентичности. Таким образом, сформированная Главой государства политическая школа становится необходимой средой для формирования приоритетных направлений государственной политики и поддержания политической стабильности.

Следует признать значимость политической школы уважаемого Эмомали Рахмона для политической системы Таджикистана. Она стала важным механизмом, позволяющим готовить высококвалифицированные кадры и реализовывать стратегические цели государства. Таким образом, политическая школа Главы государства не только формирует политическую элиту страны, но и способствует обеспечению политической стабильности и развитию партийной системы Таджикистана.

Третья глава диссертации – «**Приоритетные направления деятельности политических партий в избирательной системе Республики Таджикистан»** состоит из двух параграфов.

В первом параграфе третьей главы диссертации – «***Деятельность политических*** **партий в избирательном процессе и ее особенности в Республике Таджикистан» -** рассматриваются нормативно-правовая база деятельности политических партий а Республике Таджикистан, роль политических партий в обеспечении стабильности общественных отношений, ответственность и компетенция партий в избирательном процессе.

Анализ деятельности политических партий в избирательных процессах Республики Таджикистан является весьма важной задачей для понимания динамика политической системы страны и её влияния на развитие демократических процессов. По мнению отечественного политолога Г.Р. Муродовой: «В условиях меняющейся политической жизни и социально-экономических преобразованный в Таджикистане изучение роли политических партий приобретает особую актуальность. Политические партии в стране не только формируют основные идеи и программы, но и играют важную роль в мобилизации избирателей и формировании политического выбора» [46, с.96]. Их участие в политической жизни определяет возможности и пределы полноценного

функционирования демократических институтов, а также влияет на степень устойчивости политической системы в целом.

Таджикистан как молодое независимое государство находится в процессе формирования своих политических структур и механизмов. Такая тенденция делает оценку деятельности политических партий в этом контексте особенно важным направлением научных исследований. Т.А. Васильева отмечает, что: «На фоне существующих проблем, таких как изменение климата, глобальные политические и экономические кризисы, возникновение информационных угроз и опасностей, а также необходимость укрепления политического диалога, участие партий в избирательном процессе станет решающим фактором, способствующим объединению общества и укреплению социальных связей» [6, с.21.] Такая роль партий в политической и общественной жизни делает их значение в демократическом управлении и политической стабильности еще более значимым.

В таких условиях особое значение приобретает рассмотрение вопросов, связанных с участием политических партий в выборах, включая изучение уровня их готовности к конкуренции, анализ политических и стратегических программ, а также оценку их влияния на выбор избирателей. Анализ научной литературы показывает, что также важно изучить: «взаимоотношения партий с государственными органами и структурами гражданского общества, а также их вклад в формирование политической культуры и повышение правосознания граждан» [13]. Анализ деятельности политических партий в Таджикистане позволяет выявить основные направления развития многопартийной системы. На этой основе можно определить существующие проблемы и разработать рекомендации по совершенствованию избирательного законодательства. В этом процессе важное значение имеет изучение международного опыта и его адаптация к местным условиям. А также поддержка инициатив политических партий по укреплению демократии и участию граждан в политической жизни.

Политические партии как важные институты гражданского общества обязаны представлять интересы различных социальных групп и способствовать определению приоритетных направлений развития страны. По мнению В.И Лысенко: «Активное участие партий в выборах позволяет гражданам участвовать в процессе принятия решений, избирая своих представителей в органы государственной власти, тем самым укрепляя их чувство ответственности и принадлежности к обществу. Кроме того, здоровая конкуренция между партиями на выборах способствует представлению комплексных политических и экономических программ и представлять граждан возможность выбора оптимальных решений

существующих проблем» [37, с.125]. Партии обязаны четко и конкретно выражать свою позицию по важным вопросам, используя различные рекламные площадки, включая средства массовой информации и социальные сети, и побуждать граждан к активному участию в выборах.

В современных условиях, где мир сталкивается с различными вызовами, активное участие партий в избирательном процессе способствует укреплению мира и стабильности, развитию демократии, экономическому и социальному прогрессу страны. Поэтому поддержка деятельности партий, обеспечение равных условий для всех участников избирательного процесса и поощрение равных условий для всех участников избирательного процесса и поощрение граждан к активному участию в выборах являются важными задачами для всего общества. Учитывая важность избирательного процесса в судьбе нации, каждая политическая партия обязана подходить к нему с высокой ответственностью и вносить существенный вклад в укрепление национального единства, мира, стабильности и прогресса страны. Это возможно только в том случае, если партии будут ставить национальные интересы выше групповых и стремиться к построению справедливого, демократического и прогрессивного общества.

Анализ деятельности партий и их участия в избирательном процессе также позволяет показать особенности формирования избирательной модели в Таджикистане. При этом следует учитывать, что политическая система страны носит демократический характер и создаёт конкурентные условия для деятельности партий. Этот анализ делает важными характеристики, связанные с деятельностью партий, и позволяет сделать конкретные выводы об устойчивости партийной системы и её адаптивности [13].

Важнейшим аспектом, определяющим деятельность политических партий в избирательном процессе Республики Таджикистан, является существующая законодательная и нормативная база. Она включает в себя ряд законов, постановлений и инструкций, регламентирующих не только избирательный процесс, но и организацию партийной деятельности, выдвижение кандидатов, а также правовые гарантии участия граждан в выборах. Анализ действующего законодательства позволяет оценить эффективность деятельности партий и создать необходимые условия для развития демократических институтов [14].

В этом контексте ключевую роль играет Конституция Республики Таджикистан. Она гарантирует основные права и свободы граждан, включая право избирать и быть избранным. Эти права составляют основу политического участия граждан и свободной деятельности партий. Партии,

в свою очередь, обязаны действовать в рамках Конституции и законов, уважать верховенство закона и стремиться к защите прав человека.

Кроме того, общественные отношения, проявляющиеся в процессе подготовки и проведения выборов, регулируются Законом Республики Таджикистан «О выборах». Закон Республики Таджикистан «О выборах» устанавливает порядок выдвижения кандидатов, регистрация политических партий на выборах, форму проведения агитационных кампаний и определения результатов голосования. Этот закон как нормативно-правовой документ сферы избирательного законодательства предоставляет наблюдателям, журналистам и представителям политических партий правовые гарантии. Этот аспект в избирательной системе обеспечивает прозрачность выборов.

Кроме вышеназванного закона в избирательной и политической системах Республики Таджикистан важную роль играет Закон Республики Таджикистан «О политических партиях». Этот закон обеспечивает правовые основы организации и деятельности политических партий. Именно в этом законе устанавливаются порядок регистрации политических партий, требования к членам партий, права и обязанности политических партий. Например, этот закон устанавливает, что политические партии имеют права разрабатывать свои политические программы, участвовать в процессе выборов и распространять свои идеи через СМИ. Однако деятельность партий не должна быть направлена на изменение конституционного строя посредством насилия, пропаганды войны, разжигания социальной, расовой, национальной, религиозной или межконфессиональной розни.

Исследование деятельности политических партий в избирательном процессе и её особенностей в Республике Таджикистан показало, что, несмотря на существующие проблемы партийная система Таджикистана имеет большие ресурсы и возможности для своего дальнейшего развития. «Перспективы совершенствования избирательного процесса включают комплексные законодательные реформы, активизацию гражданского общества и создание равных условий для всех участников политической жизни» [51]. Полученные результаты помогут лучше понять существующие механизмы взаимодействия государства, партий и общества, а также могут заложить основу для будущих исследований и политических инициатив, направленных на укрепление демократии в стране.

Во втором параграфе третьей главы диссертации – «**Пути повышения эффективности деятельности политических партий Республики Таджикистан в избирательной системе» -** анализируется ряд вопросов, связанных с деятельностью политических партий, в том числе

ограниченность кадрового потенциала, недостаточная организационная структура, слабые связи с избирателями, низкий уровень политической культуры граждан, а также влияние внешних факторов на политические партии.

В условиях политической нестабильности современного мира и стремительно меняющейся мировой обстановки роль политических партий в Республике Таджикистан приобретает особое значение. Они являются основными субъектами политической системы, посредниками между государством и обществом, а также основным средством формирования и выражения политической воли граждан. Эффективность их деятельности напрямую влияет на стабильность политической системы, качество государственного управления и уровень социально-экономического развития страны. В контексте избирательной системы политические партии выступают основными участниками избирательного процесса. Они выдвигают кандидатов, разрабатывают предвыборные программы, мобилизуют избирателей и борются за их голоса. По мнению ученых: «Успех партии на выборах – это не только показатель её популярности, но и показатель её способности эффективно представлять интересы своих сторонников и реализовывать заявленные цели» [25, с.12].

Однако политические партии в Республике Таджикистан сталкиваются с рядом проблем, снижающих эффективность их деятельности. К ним относятся ограниченность кадрового потенциала, несовершенная организационная структура, слабые связи с избирателями, низкий уровень политической культуры граждан, а также влияние внешних факторов. В связи с этим вопрос повышения эффективности деятельности политических партий в избирательной системе Республики Таджикистан приобретает особую актуальность и требует научного анализа.

Эффективность деятельности политических партий в избирательной системе Республики Таджикистан очень сложный вопрос, требующий комплексного подхода. При изучении данного вопроса необходимо учитывать специфику политической ситуации и социально-экономические реалии страны. Одним из основных направлений повышения этой эффективности является укрепление институционального потенциала самих партий. Это подразумевает не только развитие организационной структуры и эффективное управление ресурсами, но и повышение уровня профессионализма партийных кадров, особенно в области политического анализа, разработки стратегии и коммуникации с избирателями.

Таким образом, повышение эффективности деятельности политических партий в избирательной системе Республики Таджикистан является сложной задачей, требующей скоординированных усилий самих

партий, государственных органов и гражданского общества. Только путём укрепления институционального потенциала партий, расширения их базы поддержки, а также совершенствования избирательной системы можно добиться реальных результатов в развитии демократии и обеспечении устойчивого политического развития страны.

Усиление роли политических партий в формировании политической воли граждан и повышение электоральной активности являются важными аспектами современного демократического процесса. «Политические партии выступают важными элементами политической системы, оказывая существенное влияние на формированные общественного мнения и мобилизацию избирателей. Электоральная активность граждан является показателем степени их участия в политической жизни, выражающегося в участии в выборах, референдумах и других формах голосования» [39].

Совершенствование организационной структуры и кадровой политики политических партий Республики Таджикистан является весьма важной задачей, способствующей повышению их эффективности в избирательной системе. И.П. Михайлов отмечает, что «Развития организационная структура позволяет партиям эффективно использовать ресурсы, координировать свою деятельность и оперативно реагировать на меняющуюся политическую ситуацию. Также эффективная структура способствует привлечению новых общественностью» [44, с.66]. Грамотная кадровая политика направлена на подбор, обучение и продвижение компетентных кадров, что позволяет партиям укреплять свой человеческий капитал. Повышение уровня знаний и навыков сотрудников, обеспечение прозрачности в вопросах карьерного роста и созидание системы стимулирования карьерного роста – всё это проводит к тому, что партии привлекают и удерживают достойные и надёжные кадры. Отсутствие чётких механизмов привлечения и удержания высококвалифицированных кадров негативно влияет на конкурентоспособность партий. Следует отметить, что эффективность работы политической партии напрямую зависит от её организационной структуры и кадровой политики, которая должна быть ориентирована как на внутренние, так и на внешние факторы.

В целом, следует отметить, что повышение эффективности деятельности политических партий Республики Таджикистан в избирательной системе является сложной и многогранной задачей, требующей комплексного подхода и активного участия всех заинтересованных институты в стране, одновременно повысить доверие граждан к политической системе и создать условия для устойчивого социально-экономического развития. Необходимо также дальнейшее

изучение международного опыта и адаптация его к специфическим условиям Таджикистана.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение диссертационного исследования следует подчеркнуть, что политические партии играют важную роль в современной избирательной системе. Их деятельность не ограничивается выдвижением кандидатов и проведением избирательных кампаний, а включает широкий спектр мероприятий, в том числе формирование общественного мнения, выражение интересов различных социальных групп и обеспечение политической стабильности. Анализ избирателтных систем разных стран показал, что тип избирательной системы оказывает существенное влияние на структуру партийной системы и роль в политическом процессе. Мажоритарные системы, как правило, способствуют формированию двухпартийных систем, в которых преобладают крупные партии, ориентированные на широкую электоральную поддержку. Пропорциональные системы, напротив, создают условия для развития многопартийности и расширяют возможности представительства различных идеологических и социальных групп [2 - А].

Политические партии, будучи ключевыми субъектами политической жизни в современном обществе, играют важную роль в развитии и функционировании избирательной системы. На основе проведенного исследования можно сделать вывод, что политические партии имеют многоаспектное влияние в обществе и их воздействие проявляется на всех этапах избирательного процесса. Например, их воздействие можно увидеть в процессе формирования общественного мнения, выдвижения кандидатов, организации и проведения избирательных кампаний, особенно в процессе обеспечения соблюдения избирательного законодательства. Особенность воздействия политических партий на избирательную систему можно указать следующим образом:

Во-первых, политические партии являются основными носителями политических идеологий и програмнных концепций. Они формируют политическую культуру и предпочтения граждан. Политические партии предлагают гражданам модели будущего развития общества, формируют политическую повестку дня и привлекают внимание своих сторонников к актуальным общественным вопросам. Политические партии, которые успещно адаптируются к изменяющимся социальным потребностям и могут налаживать связь с различными социальными группами, имеют эффективную деятельность в политической жизни общества. В условиях информационного общества, где доступ к информации значительно

расширен, политические партии сталкиваются с необходимостью применять современные коммуникационные технологии и новые методы взаимодействия с избирателями, чтобы сохранять свою конкурентоспособность т влияние. [4 - А].

Во-вторых, политические партии имеют ключевое значение в процессе выдвижение кандидатов на выборы. Легитимность и эффективность выборных органов власти во многом зависят от качества отбора кандидатов, их профессионализма и авторитета. Партийная дисциплина и единство вокруг кандидатов способствуют мобилизации ресурсов и координации действий в процессе избирательной кампании. В Республике Таджикистан Народно- Демократическая партия Таджикистана придерживается строгой партийной дисциплины [5 - А].

Во-третьих, политические партии выступают важнейшими организационными институтами и участниками избирательных кампаний. В деятельности политических партий можно проследить следующие направления активности: формирование собственных стратегий, осуществление агитационных мероприятий, организация встречи с потенциальными избирательями, использование СМИ в сочетании с новыми информационными технологами для информирования граждан о своих кандидатах и программах. Для того, чтобы избирательная кампания прошла успешно, требуется следующие условия: финансовая поддержка политических партий, уровень профессионализма организаторов избирательной кампании, успещное использование современных технологий, способность адаптироваться к изменяющимся политических условиям. Следует отметить, что в некоторых случаях можно проследить использование неэтических методов агитации. Например, распространение ложной и недостоверной информации. Такие агитации могут подорвать доверие граждан к избирательной кампании и искажать истинные намерения избирателей [3 - А].

Во-четвертых, соблюдение избирательного законодательство и установленных норм также наблюдается политическими партиями. Так как в избирательные участки присутствуют наблюдателей политических партий, они фиксируют нарушения, подают жалобы и т.п. В связи с этим можно сказать, что мониторинг процесса выборов является необходимым условием демократического общества. Этот элемент избирательной системы обеспечивает легитимность органов власти, избранные на выборах, а также поддерживает общественною стабильность [1- А]. В целом, политические партии имеют огромное влияние на формирование и развитие избирательной системы современного таджикистанского общества. Политические партии Таджикистана оказывают огромное воздействие на

формирование политической культуры граждан. Они мобилизуют избирателей и наблюдают процесс выборов.

С целью дальнейшего усиления и повышения роли политических партий в избирательной системе Республика Таджикистан следует принять комплекс необходимых мер, соответствующих современным требованиям общественно-политической жизни. Наряду с повышением уровня политической культуры общества важно системно осуществлять политико-правовое просвещение через средства массовой информации, разъяснять избирателям нормы избирательного законодательства, а также поддерживать независимые СМИ, играющие важную роль в формировании общественного мнения.

А также нужно развивать гражданский контроль за деятельностью политических партий. Дальнейшие исследования в этой области должны быть направлены на изучение конкретных механизмов и инструментов воздействия.

Необходимо укрепить организационные и кадровые возможности политических партий, повысить профессиональный уровень партийных работников усилить работу межпартийного диалога и сотрудничества. Одной из важнейших задач современной избирательной системы является её модернизация, то есть внедрение современных технологий и управленческих решений. Современная избирательная система требует комплексного, научно обоснованного подхода к осуществлению избирательного процесса в период выборов. Международная практика показывает, что электронное голосование в период выборов обеспечивает как безопасность, так и прозрачность политических процессов. Таким образом, для эффективного использования электронного голосования необходимо совершенствовать нормативно-правовую базу, обеспечиватьтехническую готовность к кибербезапасность, а также проводить разъяснительную работу среди избирателей.

Список использованной литературы

1. Акишев, А.А. Политические партии и партийные системы [Текст] / А.А. Акишев, Д.К. Сулекеев. – Павлодар: Кереку, 2012. – 234 с.
2. Ашкеров, А.Ю. Основы теории политических партий [Текст] / А.Ю. Ашкеров, М.А. Бударагин. – М.: Европа, 2007. – 264 с.
3. Багдасарян, В.Э. Катехизис Партии нового типа. Теоретическая, идеологическая, политическая, государственно управленческая и проектная позиция партии [Текст] / В.Э. Багдасарян, С.С. Сулакшин. – М.: Наука и политика, 2018. – 248 с.

4. Базарбаев, К. Политические партии Кыргызстана: теория и практика [Текст] / К. Базарбаев, Б. Жумагулов. – Бишкек: Фонд им. Фридриха Эберта, 2012. – 140 с.
5. Барабанов, М.В. Партии и многопартийность в современной России; возникновение, основные тенденции развития [Текст] / М.В. Барабанов. – М.: МГОУ, 2011. – 456 с.
6. Васильева, Т.А. Политические партии как источник мобилизации и конфликта: современный опыт европейских партий [Текст] / Т.А. Васильева, Д.Д. Прокопчук, Р.А. Гриценко // Общество: политика, экономика, право. – 2017. – № 8. – С. 18-22.
7. Вебер, М. Избранные произведения [Текст] / Пер. с немец. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
8. Гельман, В.Я. Становление партийной системы в России: трудный путь от многопартийности к доминирующей партии [Текст] / В.Я. Гельман // Полис. Политические исследования. – 2006. – №6. –С.76-89.
9. Голосов, Г.Г. Партийные системы России и стран Восточной Европы: генезис, структура, динамика [Текст] / Г.Г. Голосов. – М.: Весь Мир, 1999. – 280 с.
10. Гордеева, О.В. Роль рекламной кампании в формировании имиджа организации [Текст] / О.В. Гордеева // Школа университетской науки: парадигма развития. – 2019. – № 1-2 (31-32). – С. 22-23.
11. Джонмахмадов, Ф.Ф. Деструктивное влияние деятельности террористической и экстремистской организации Партия исламского возрождения на безопасность Республики Таджикистан [Текст]: дис. … канд. полит. наук: 5.5.2. / Ф.Ф. Джонмахмадов. – Душанбе, 2024. – 170 с.
12. Джурахонзода, Б.Д. Тенденции развития социально-экономического пространства регионов Таджикистана [Текст] / Б.Д. Джурахонзода // Финансово-экономический вестник. – 2019. – № 1 (17). – С. 43-50.
13. Диноршоев, А.М. Избирательное право и избирательный процесс в Республике Таджикистан [Текст] / А.М. Диноршоев, С.М. Салохидинова, Н. Р. Сафарзода. – Душанбе: Голд-принт, 2018. – 204 с.
14. Долгих, Ф.И. Правовое регулирование деятельности политических партий - теория и практика [Текст] / Ф.И. Долгих. – М.: Маркет ДС, 2010. – 144 с.
15. Дюверже, М. Политические партии [Текст] / Пер. с франц. – М.: Академический проект, 2005. – 544 с.
16. Зиёӣ, Х.М. Оид ба баъзе принсипҳои асосии мактаби давлатдории Пешвои миллат [Матн] / Х.М. Зиёӣ // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – 2021. – № 4 (76). – С. 211-218.

17. Зокиров, Г.Н. Сиёсатшиносӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе: «ЭР-граф», 2010. – 520 с.
18. Зокиров, Г.Н. Системаи сиёсӣ: масъалаи рӯз ва дурнамои инкишоф [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе: «Истеъдод», 2011. – 352 с.
19. Зокиров, Н.М. Национальное согласие - основной фактор развитие общество [Текст] / Н.М. Зокиров // Известия Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова Академии наук Республики Таджикистан. – 2017. – № 2. – С. 23-26.
20. Зотова, З.М. Политические партии и избирательный процесс [Текст] / З.М. Зотова. – М., 2002. – 176 с.
21. Иванченко, А.В. Избирательное право и избирательный процесс в Российской Федерации [Текст] / А.В. Иванченко. – М.: Статут, 2006. – 259 с.
22. Имомов, М. Избирательная система Республики Таджикистан: проблемы и перспективы развития [Текст] / М. Имомов. – Душанбе: Сино, 2015. 250 с.
23. Имомов, А.И. Укрепление государственности и создание гражданского общества в Таджикистане [Текст] / А.И. Имомов. – Душанбе, 2003. – 363 с.
24. Камолова, М.Р. Процесс выборов и их особенности в Республике Таджикистан [Текст] / М.Р. Камолова. – Душанбе: Ирфон, 2015. – 176 с.
25. Камолова, М.Р. Процесс выборов и их особенности в Республике Таджикистан [Текст]: дис. … канд. полит. наук: 23.00.02 / М.Р. Камолова. – Куляб, 2012. – 156 с.
26. Каримзода, Ҳ.И. ҲХДТ - татбиқгари ҳадафҳои стратегии Тоҷикистон [Матн] / Ҳ.И. Каримзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – 2024. – № 4. – С. 250-254.
27. Каримов, О. Политическое состояние Таджикистана в 90-е годы XX века и в начале XXI века [Текст] / О. Каримов. – Худжанд: ТГУ ПБП, 2007. – 264 с.
28. Каримов, Ш. Созмонҳои ғайридавлатӣ ҳамчун ниҳоди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Ш. Каримов. – Душанбе, 2010. – 288 с.
29. Комаровский, В.С. Политические коммуникации [Текст] / В.С. Комаровский. – М.: Юрайт, 2016. – 380 с.
30. Курбанов, Р.Г. Политические партии в Республике Таджикистан: становление, проблемы, прогноз [Текст]: дис. … канд. полит. наук: 23.00.02 / Курбанов Р.Г. –Душанбе, 2014. –183 с.

31. Кургачева, К.Д. Информационно-коммуникационные ресурсы интернета в электоральном процессе: преимущества и риски [Текст] / К.Д. Кургачева // Экономика и управление: научно-практический журнал. – 2019. – № 2 (146). – С. 147-150.
32. Қурбонова, З.М. Сенарияҳои инкишофи мунокишаҳои сиёсӣ ва роҳҳои пешгирии онҳо [Матн] / З.М. Қурбонова // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2022. – № 2 (41). – С. 412-417.
33. Лейпхарт, А. Демократия в многосоставных обществах [Текст] / А. Лейпхарт. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 287 с.
34. Лейпхарт, А. Многосоставные общества и демократические режимы [Текст] / А. Лейпхарт // Полис. – 1997. – №4. –С.44-57.
35. Лейпхарт, А. Партийные системы. Двухпартийные и многопартийные системы [Текст] / А. Лейпхарт // Партии и выборы: Хрестоматия. – М., 2004. – С.26-46.
36. Липсет, С.М. Структуры размежеваний, партийные системы и предпочтения избирателей [Текст] / С.М. Липсет, С. Роккан // Партии и выборы: Хрестоматия. – М., 2004. – С.47-76.
37. Лысенко, В.И. Избирательное право и избирательный процесс в Российской Федерации [Текст] / В.И. Лысенко. – М.: Юрайт, 2019. – 360 с.
38. Любарев, А.Е. Избирательные системы и российская политика [Текст] / А.Е. Любарев. – М.: Европа, 2010. – 236 с.
39. Мальцев, В.А. Направления партийного воздействия на процесс формирования общественного мнения [Текст] / В.А. Мальцев // Юридические записки. – 2001. – № 14. – С. 57-71.
40. Махмадов, А.Н. Политическое поведение: социальные факторы и формы проявления [Текст] / А.Н. Махмадов. – Душанбе: Диловар-ДДМТ, 2000. – 30 с.
41. Махмадов, А.Н. Политология [Текст] / А.Н. Махмадов, М.У. Хидирова, Х.К. Сафарализода. – Душанбе: Паёми ошно, 2018. – 416 с.
42. Мелешкина, Е.Ю. Исследования электорального поведения: теоретические модели и проблемы их применения [Текст] / Е.Ю. Мелешкина // Партии и выборы. – М., 2004. – С. 99-116.
43. Мелешкина, Е.Ю. Избирательные системы и политические партии в современной России [Текст] / Е.Ю. Мелешкина. – М.: РОССПЭН, 2003. – 260 с.
44. Михайлов, И.П. Общественное участие в региональном законотворческом процессе [Текст] / И.П. Михайлов // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2006. – Т.5. – № 23. – С. 63-67.

45. Михельс, Р. Социология политической партии в условиях современной демократии: исследование олигархических тенденций в совместной жизнедеятельности [Текст] / Пер. с итал. – М.: Дело, 2022. – 448 с.
46. Муродова, Г.Р. Политические партии в условиях трансформации общества: опыт Таджикистана [Текст]: дис. … канд. полит. наук: 23.00.02 / Муродова Г.Р. –Душанбе, 2012. –149 с.
47. Муродова, Н.С. Масъалаҳои модернизатсияи сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: махсусиятҳои асосӣ, шаклҳои амалишавӣ ва натиҷаҳои он [Матн] / Н.С. Муродова. – Душанбе: Мулквар, 2021. – 197 с.
48. Мухабатов, А. Политические партии: реальность и перспективы [Текст] / А. Мухабатов. – Душанбе: Истеъдод, 2011. – 143 с.
49. Мюрберг, И.И. Конструктивистский подход и актуальные альтернативы ему в современной теории идеологии: проблемы и решения [Текст] / И.И. Мюрберг // Философская мысль. – 2021. – № 11. – С. 84-104.
50. Набиев, В.М. Ҳизбҳои сиёсӣ ва ҳаракатҳои ҷамъиятии Тоҷикистони соҳибистиқлол [Матн] / В.М. Набиев. – Хуҷанд: «Нури маърифат», 2020. – 472 с.
51. Назаров, Х. Политические партии Таджикистана: история и современность [Текст] / Х. Назаров. – Душанбе: Дониш, 2005. – 150 с.
52. Назризода, Д.Х. Раскол таджикского общества в ходе митинговой кампании и президентских выборов осени 1991 года [Текст] / Д.Х. Назризода // Вестник Педагогического университета. – 2021. – № 2 (91). – С. 231-241.
53. Никифоров, Ю.Н. Статус политических партий в постсоветской России; особенности формирования, типология, тенденции развития [Текст] / Ю.Н. Никифоров, А.Ю. Никифоров. – Уфа: Восточный университет, 2002. – 124 с.
54. Реут, Д.А. Предвыборная программа и современные информационные технологии - необходимый элемент информирования избирателей [Текст] / Д.А. Реут // Российский журнал правовых исследований. – 2015. – Т.2. – № 2 (3). – С. 225-233.
55. Савченко, Л.И. Организация и деятельность политических партий современного общества и государства [Текст] / Л.И. Савченко // Экономика. Право. Печать. Вестник КСЭИ. – 2016. – № 1 (69). – С. 137-148.
56. Сайфиддинов, А.А. Становление и развитие избирательного права в Таджикистане [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А.А. Сайфиддинов. – М., 2002. – 220 с.

57. Сартори, Дж. Партии и партийные системы: рамки анализа [Текст] / Дж.Сартори // Партии и выборы: Хрестоматия. – М.: РАН ИНИОН, 2004. – С. 14-26.
58. Сафаров, Л.Ш. Выборы и процесс их развития в Республике Таджикистан [Текст] / Л.Ш. Сафаров // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2018. – № 6. – С. 308-314.
59. Сафаров, Л.Ш. Избирательная система как фактор развития демократических процессов в таджикском обществе [Текст] / Л.Ш. Сафаров // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2019. – № 1. – С. 241-246.
60. Сафаров, Л.Ш. Роль политических партий в становлении и развитии парламентаризма в Таджикистане: проблемы и перспективы [Текст]: дисс. … канд. полит. наук: 23.00.02 / Л.Ш. Сафаров. – Душанбе, 2015. – 149 с.
61. Сафаров, С. Ҳизби зодаи истиқлолият [Матн] / С. Сафаров. – Душанбе, 2011. – 256 с.
62. Селиверстов, Я.А. Основы теории субъективных функциональных возможностей рационального выбора [Текст] / Я.А. Селиверстов // Интернет-журнал Науковедение. – 2014. – № 4 (23). – С. 90.
63. Сморгунов, Л.В. Политическое участие: теория и практика [Текст] / Л.В. Сморгунов. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2002. – 180 с.
64. Соколов, А.С. Политическая партия: генезис, сущность, содержание [Текст] / А.С. Соколов // Выборы: теория и практика. – 2007. – № 2. – С. 63-65.
65. Сунгуров, А.Ю. Политические партии и выборы в России: эволюция и перспективы [Текст] / А.Ю. Сунгуров // Политическая экспертиза. – 2006. – Т.2. – №4. –С.89-102.
66. Таагпера, Р. Описание избирательных систем [Текст] / Р. Таагпера, М.С. Шугарт // Партии и выборы: Хрестоматия. – М., 2004. – С.129-142.
67. Тимошенко, В.И. Предвыборные программы политических партий как предмет политологического анализа [Текст] / В.И. Тимошенко // PolitBook. – 2021. – № 4. – С. 104-124.
68. Хидирова, М.У. Политическое поведение и его особенности [Текст] / М.У. Хидирова. – Душанбе, 2007. – 180 с.
69. Ҳакимов, Р. Ҳизбҳои сиёсӣ: масъалаҳои назариявӣ ва методологии онҳо дар сиёсатшиносӣ [Матн] / Р. Ҳакимов. – Душанбе, 2013. – 125 с.

70. Чижов, Д.В. Интернет-коммуникации политических партий: типологические черты и инструменты [Текст] / Д.В. Чижов // Информационное общество. – 2015. – № 4. – С. 46-61.
71. Шараненков, П.П. Государство и политические партии [Текст] / П.П. Шараненков. – М.: Лаборатория книги, 2010. – 73 с.
72. Шестопал, Е.Б. Политическая психология [Текст] / Е.Б. Шестопал. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 220 с.
73. Эгамбердиев, У.С. Основные этапы формирования многопартийной системы в Республике Таджикистан [Текст] / У.С. Эгамбердиев, Д.П. Рузикулов // Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Серия гуманитарно-общественных наук. – 2012. – № 5 (33). – С. 219-230.

НАЗВАНИЯ ПУБЛИКАЦИЙ АВТОРА ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

I. Научные статьи, опубликованные в рецензируемых журналах Комиссии по аттестации научных кадров при Президенте Республики Таджикистан:

[1-А]. Расулов, А.З. Мавқеи ҳизбҳои сиёсӣ дар системаи сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А.З. Расулов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2024. – №6-1. – С. 298-304. – EDN KVPQCH
[2-А]. Расулов, А.З. Ҳизбҳои сиёсӣ ҳамчун субъекти системаи интихоботӣ: ҷанбаҳои назариявию методологии масъала [Матн] / А.З. Расулов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – № 10-2. – С. 267-276. – EDN TSDHUF
[3-А]. Расулзода, А.З. Омӯзиши асосҳои назариявии ташаккулёбии парламентаризм ва фаъолияти парламентии ҳизбҳои сиёсӣ [Матн] / А.З. Расулзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2024. – № 12. – С. 403-411. EDN: UVBPKV
[4-А]. Расулзода А.З. Системаҳои интихоботӣ ва нақши онҳо дар раванди сиёсии ҷомеаи демократӣ [Матн] / А.З. Расулов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2025.– № 4. – С.286-293. EDN: AEPNKS
[5-А]. Расулзода, А.З. Нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар низоми интихоботии ШМА ва Канада [Матн] / А.З. Расулзода // Осиё ва Аврупо. – 2025. – № 1 (21). – С.92-99. EDN: TKWGNH

II. Статьи и тезисы публикаций в других сборниках:

[6-А]. Расулов, А.З. Нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар системаи интихоботӣ [Матн] / А.З. Расулов // Мақом ва нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар инкишофи геополитикии минтақа: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ (ш.Душанбе, 29 августи соли 2023). – Душанбе: ДМТ, 2023. – С.230-245.

[7-А]. Расулов А.З. Фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ дар шароити ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ [Матн] / А.З. Расулов // Шабакаҳои иҷтимоии интернетӣ ҳамчун таҳдиди воқеӣ ба амнияти миллӣ: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ (ш.Душанбе, 29-уми ноябри соли 2022). –Душанбе: ДМТ, 2022. –С.325-229.

[8-А]. Расулзода, А.З. Роҳҳои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти ҳизбҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар системаи интихоботӣ [Матн] / А.З. Расулзода // Таҳлили омилҳои иҷтимоӣ ва фарҳангии рушди ҷомеаи пасошуравии Тоҷикистон: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ (ш.Душанбе, 29-уми апрели соли 2025). –Душанбе: ДМТ, 2025. –С.427-437.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Расулзода Аслам Зафар дар мавзуи «Мақом ва ҷойгоҳи ҳизбҳои сиёсӣ дар системаҳои интихоботӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои сиёсӣ аз рӯйи ихтисоси 5.6.2. Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияи сиёсӣ

Калидвожаҳо: ҳизбҳои сиёсӣ, системаҳои ҳизбӣ, системаҳои интихоботӣ, интихобот, овоздиҳӣ, раванди сиёсӣ, раванди демократӣ, маъракаи сиёсӣ, ҳаёти сиёсии ҷомеа, интихоботи демократӣ, ниҳодҳои демократӣ, устувории системаи сиёсӣ.

Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ муайян намудани мақом ва ҷойгоҳи ҳизбҳои сиёсӣ дар системаи интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нишон додани нақши онҳо дар рушди демократия ва инъикоси манфиатҳои гуногуни аҳолӣ.

Дар заминаи омӯзиши алоқамандии ҳизбҳои сиёсӣ ва системаи интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти ҳамаҷониба ва бисёрҷанбаи ҳизбҳои сиёсии кишвар таҳлил гардида, бо назардошти ҷанбаҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва равандҳои воқеии сиёсӣ мавқеъ ва ҷойгоҳи онҳо дар системаи интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудааст. Дар диссертатсия пайдоиши ҳизбҳои сиёсӣ ва шаклҳои зоҳиршавии онҳо таҳлил гардида, хусусиятҳои хоси раванди ташаккулёбии ҳизбҳои сиёсӣ дар замони муосир нишон дода шудаанд. Таъсири ҳизбҳои сиёсӣ ба рушди системаи интихоботии ҷомеаи муосир нишон дода шуда, нақши онҳо дар рушди ниҳодҳои демократии ҷомеа асоснок карда шудааст. Хусусиятҳои раванди ташаккулёбии системаи ҳизбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ гардида, заминаҳои муҳимтарин ва омилҳои таъсиррасон ба ин раванд нишон дода шудаанд. Нақш ва мавқеи ҳизбҳои сиёсӣ дар ташаккули системаи интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ гардида, дурнамои таъмини рушди системаи ҳизбӣ дар кишвар муайян карда шудааст.

Таҳқиқи нақш ва мавқеи ҳизбҳои сиёсӣ дар низоми интихоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси равишҳои назариявии сиёсатшиносӣ, ҳуқуқи конститутсионӣ ва ҳуқуқи интихоботӣ таҳлили ҳамаҷонибаро тақозо менамояд. Ҳам асосҳои конститутсионӣ ва ҳуқуқии фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва ҳам омилҳое, ки ба нақши онҳо дар раванди интихобот таъсир мерасонанд, бояд ба назар гирифта шаванд. Натиҷаҳои таҳқиқот имкон медиҳанд, ки хусусиятҳои фаъолияти низоми ҳизбии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шуда, дурнамои рушди он, тавсияҳо оид ба такмили қонунгузории интихоботӣ ва баланд бардоштани нақши ҳизбҳои сиёсӣ дар раванди сиёсии демократӣ таҳия карда шаванд.

АННОТАЦИЯ
на диссертацию Расулзода Аслам Зафар на тему «Место и роль политических партий в избирательных системах» на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 5.6.2. Политические институты, процессы и технологии

Ключевые слова: политические партии, партийные системы, избирательные системы, выборы, голосование, политический процесс, демократический процесс, политическая кампания, политическая жизнь общества, демократические выборы, демократические институты, стабильность политической системы.

Целью диссертационного исследования является определение места и роли политических партий в избирательной системе Республики Таджикистан и рассмотрение их роли в развитии демократии и отражении многообразных интересов населения.

На основе изучения взаимосвязи политических партий и избирательной системы Республики Таджикистан анализируется всесторонняя и многогранная деятельность политических партий страны с учетом нормативно-правовых аспектов и реальных политических процессов, показаны их место в избирательной системе Республики Таджикистан. В диссертации анализируются возникновение политических партий и формы их проявления, показаны специфические особенности процесса становления политических партий в современных условиях. Показано влияние политических партий на развитие избирательной системы современного общества, обоснована их роль в развитии демократических институтов общества. Изучены особенности процесса становления партийной системы в Республике Таджикистан, показаны важнейшие основы и факторы, влияющие на этот процесс. Изучены роль и место политических партий в формировании избирательной системы Республики Таджикистан, определены перспективы обеспечения развития партийной системы в стране.

Изучение места и роли политических партий в избирательной системе Республики Таджикистан требует комплексного анализа, основанного на теоретических подходах политологии, конституционного и избирательного права. При этом должны учитываться как конституционно-правовые основы деятельности политических партий, так и факторы, влияющие на их роль в избирательном процессе. Результаты исследования позволяют выявить особенности деятельности партийной системы Республики Таджикистан, разработать перспективы ее развития, а также дать рекомендации по совершенствованию избирательного законодательства и повышению роли политических партий в демократическом политическом процессе.

ANNOTATION
on the dissertation of Rasulzoda Aslam Zafar on the theme «The place and role of political parties in electoral systems» for the degree of candidate of political sciences in specialty 5.6.2. Political institutions, processes and technologies

Key words: political parties, party systems, electoral systems, elections, voting, political process, democratic process, political campaign, political life of society, democratic elections, democratic institutions, stability of the political system.

The purpose of the dissertation research is to determine the place and role of political parties in the electoral system of the Republic of Tajikistan and to consider their role in the development of democracy and the reflection of the diverse interests of the population.

Based on the study of the relationship between political parties and the electoral system of the Republic of Tajikistan, the comprehensive and multifaceted activities of political parties in the country are analyzed, taking into account the regulatory and legal aspects and real political processes, and their place in the electoral system of the Republic of Tajikistan is shown. The dissertation analyzes the emergence of political parties and the forms of their manifestation, shows the specific features of the process of formation of political parties in modern conditions. The influence of political parties on the development of the electoral system of modern society is shown, their role in the development of democratic institutions of society is substantiated. The features of the process of formation of the party system in the Republic of Tajikistan are studied, the most important foundations and factors influencing this process are shown. The role and place of political parties in the formation of the electoral system of the Republic of Tajikistan are studied, and the prospects for ensuring the development of the party system in the country are determined.

The study of the place and role of political parties in the electoral system of the Republic of Tajikistan requires a comprehensive analysis based on theoretical approaches to political science, constitutional and electoral law. In this case, both the constitutional and legal foundations of the activities of political parties and the factors influencing their role in the electoral process should be taken into account. The results of the study allow us to identify the features of the activities of the party system of the Republic of Tajikistan, develop prospects for its development, and also give recommendations for improving electoral legislation and increasing the role of political parties in the democratic political process.